

genootschap

voor

CXX 1983 3 - 4

geschiedenis

handelingen

INHOUD

BIJDRAGEN

- R. Degryse, *Vlaamse kolenschepen en Schonense kaakhar-
ring te Newcastle upon Tyne (1377-1391)*. 157-188
- A. Janssens de Bisthoven, «*L'affaire des tableaux de
Bruges*» en de vermeende restauratie van de *Vlaamse
Primitieven in 1902-1908*. 189-222

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- M. Therry, *Volksboeken in het onderwijs. Een lijst van
verboden boeken van de Brugse bisschop Antoon Triest
uit 1621*. 223-226

VLAAMSE BIOGRAFIE

- N. Hostyn, *Marineschilder Louis Serruys (1820-1873)*. 227-231

BOEKBESPREKINGEN

- J. Mertens (ed.), *Bronnen voor de historische geografie
van België. Handelingen van het Colloquium te Brussel
25-27.IV.1979* (B. Augustyn & E. Thoen). 233-239
- M. Devos, H. Ryckeboer, J. Van Keymeulen, *Woorden-
boek van de Vlaamse dialecten, deel II : Niet-agrarische
vaktalen, aflevering 1 : de mandemaker, aflevering 2 :
de strodekker, aflevering 3 : de handspinner en touwsla-
ger* (L. Valcke). 239-240
- L. Simons, *Vlaamse en Nederduitse literatuur in de 19^e
eeuw. I. Van Verlooy tot Gezelle* (L. Valcke). 240-242
- A. Vervenne, *De parochie Sint-Martinus en haar pastoors
van 1300 tot heden* (L. Valcke). 242

KRONIEK

243-259

BOEKENSCHOUW

261-310

VLAAMSE KOLENSCHEPEN EN SCHONENSE KAAKHARING TE NEWCASTLE UPON TYNE (1377-1391)

Roger DEGRYSE

Newcastle upon Tyne was in de late middeleeuwen ongetwijfeld de voornaamste haven van Noordoost-Engeland voor de uitvoer over zee van de aldaar in de open mijnen ontgonnen steenkool of zee-kolen. Eenmaal in de handel, in de 13de eeuw, werd deze grondstof in Engeland en op het vasteland voor allerlei industriële doeleinden aangewend, waaronder vooral als brandstof voor de produktie van kalk in de kalkovens en de bewerking van ijzer in de smidsen¹. In Vlaanderen sprak men dan ook, in verband daarmee, van «smeidecolen» of «carbon de fevre»². In een interessant artikel heeft de heer J.B. Blake de ontwikkeling van het steenkolenbedrijf te Newcastle upon Tyne in de 13de en 14de eeuw nagegaan³. Aangezien zijn bevindingen niet alleen voor Engeland zelf, maar ook voor Vlaanderen, benevens Zeeland, Holland en de hanzehavens van belang zijn, loont het de moeite om, meer bepaald voor wat het aandeel van de Vlaamse vloot in de export van

1. L.F. SALZMAN, *English trade in the Middle Ages*. Oxford, 1931, p. 281-282.

2. Op 5 augustus 1410 diende de magistraat van Nieuwpoort een vertegenwoordiger naar Brugge te sturen «an de wet omme Michiel Boudenszoens wille, wien d Inghelsche een scip met smeide colen ghenomen hadden ende ghevoerd te Calays». Brugge, Rijksarchief, fonds Oud Archief Nieuwpoort, nr. 3504, stadsrek. 1410-1411, f° 29r°.

3. J.B. BLAKE, *The medieval coal trade of North East England: some fourteenth century evidence*, in *Northern History. A review of the history of the North of England*. The University of Leeds, vol. II, 1967, pp. 1-26.

steenkool uit deze Engelse haven betreft, nader op de door hem onderzochte gegevens in te gaan en ietwat aan te vullen. Aan te stippen is, dat voor de aanduiding van de hoeveelheden ingeladen, vervoerde of verhandelde steenkool men te Newcastle upon Tyne en elders in Engeland, als inhoudsmaat of rekeneenheid, de «chaldron» of «chaudron» gebruikte. Deze kwam, althans in die tijd, neer op een gewicht van 1800 tot 2000 pond of ongeveer 900 kilo, wat zowat overeenstemde met het gewicht van een vat wijn of een halve last haring. Ze telde als rekeneenheid vier «quarters» of vierden, die, naar gelang de te meten droge koopwaar en soms ook naar gelang de streek, elk uit 8 tot 10 «bushels» bestonden⁴.

De eerste maal, dat we van een Vlaamse scheepslading steenkolen, blijkbaar uit Newcastle upon Tyne, gewag horen maken, is in 1273. Dat jaar, op 29 september, werd in de haven van Orwell de «nef» van Simon Cemp uit Grevelinge met zulk een vracht, bedragende 63 «chaldrons», ter waarde van 50 s. sterling, benevens met lakens en harnassen, door lieden van Hartlepool en elders in beslag genomen⁵. Het is inderdaad aanvankelijk alleen naar aanleiding van zulke konfiskaties of gevallen van kaping en zeeroverij door de Engelsen, dat we over de Vlaamse trafiek met in Engeland ingeladen kolen iets vernemen. Zo zien we in 1313 of daaromtrent te Newcastle een Duinkerks schip met een draagvermogen van wel 100 wijnvaten, dat er de haven aangedaan had om kolen in te laden, door de overheid in beslag genomen en verkocht worden en dit op verzoek van lieden van Beverley wegens schade hen op zee

4. SALZMAN, p. 48 - BLAKE, p. 2, n. 7. — J.U. NEF, *The rise of the British coal industry*. London, 1932, II, app. D en E.

5. «Simun Cems de Grevelinglime (sic) eut en arret au port de Rowelle par Luke le Merchant (et Henry ?) de Hertepol e lur compainuns de (Wytdelerse) une nef, pris 10 lb. Item 63 celders de carbon, pris (50) s. Item dras et armures, pris 20 s. e ce a (ete) prove par le serment Mikel le Maire et Henri fil Beeson a le Saint Mikel 1 an 73. Summa 13 lb. 10 s. «Londen, Public Record Office, Various Accounts Exchequer E 101, nr 127 / 3. Beschadigde rol. Zie item 12. — C. WYFFELS, *De Vlaamse handel op Engeland vóór het Engels-Vlaamse konflikt van 1270-1274*, in *Bijdr. voor de Gesch. der Ned.*, dl. XVII, 1963, nr. 3, p. 205-213, aantekening. Zie p. 211, ontleiding. — In item 14 lezen we «Simon Cemp» in plaats van S. Cems. Mikel le Maire en Henri fil Beeson waren eveneens stuurliu uit Grevelinge.

door Vlaamse kapers of zeerovers toegebracht⁶. Daar waren ook de incidenten in verband met de uitvoer naar Vlaanderen, op Engelse of Vlaamse vaartuigen, van smokkelgoed, waaronder naast wol, soms een lading steenkolen uit Newcastle. Op de export van goederen drukten inderdaad in de Engelse havens zekere «customs» of tollën, aan de betaling waarvan men zich niet straffeloos mocht onttrekken. Bovendien moesten sommige grondstoffen, waaronder de wol en soms ook de kolen, bestemd voor het vasteland, wettelijk verplicht langs een stapelplaats, gevestigd in Engeland zelf of op het vasteland, doorgevoerd worden. Sinds 1372 fungeerde als dusdanig permanent de havenstad Kales, die door de Engelsen op de Fransen veroverd geworden was. Deze stapeldwang, die vooral diende om de Engelse koninklijke schatkist te spijzen, was hinderlijk voor het vrij verloop van de handelstrafiek, niet alleen van de Vlaamse, maar ook van de Engelse zelf. Van daar dan ook de poging in 1378 door de kooplui van Newcastle bij de koning ondernomen om van hem vrijstelling van de verstopeling te Kales te bekomen, daar de verkoop en ontlading van de aangevoerde voorraden steenkool er, wegens gemis aan afzetmogelijkheden, niet steeds kon plaats vinden⁷. Op dit verzoek werd blijkbaar door de vorst ingegaan, vermits van die tijd af opnieuw alle

6. «Henrys Culkin, borgois de Dunckerke, se deult el nom jadis Jehan Culkin, sen pere, dou damage que ses peres eut de cheaus d'Engleterre et specialement chil de Beverle et chil dou Casteel sour Tyne et en temps de paes, car il avoit une nef, le quelle il fist faire tout de novel et portoit bien chends tonels de vin ou plus, le quelle nef, quant elle fut tout estofee et appellee, il envoia au Casteel dessus dit pour illeuques kerkier carbon de fevre et quant la dite nef est arivee ens en l'ewe ou dit Casteel, ont envoie chil de le ville de Beverle... et le ont fait arrester... Et vaut bien la dite nef, si comme elle ala comment qu'elle fu vendue, 40 lb. esterlins... Et fut la dite nef arestee et vendu passe a 6 ans ou la entour...». Gent, Rijksarch., fonds de Saint-Genois, nr. 1374, 2de stuk. Klaagschrift van omstreeks 1319. Niet gedateerd. Volledige tekst in R. DEGRYSE, *La pêche et la marine dunkerquoise vers 1300*, in *Meded. v.d. Mar. Ac. v. België*, dl. XIII, 1961, p. 21-32. Zie p. 23 en 25-26, bijlage II.

7. BLAKE, p. 6-7 en 14-15. — De wolstapel te Kales was eigenlijk in 1363 ingesteld geworden, maar als gevolg van de vijandelijkheden met Frankrijk kon hij aanvankelijk niet bestendig in werking blijven. Eerst in 1372 kwam daarin verbetering. Daarna waren er soms nog onderbrekingen. E. PERROY, *L'administration de Calais en 1371-1372*, in *Revue du Nord*, dl. XXXIII, 1951, p. 218-227. — J. LULVÈS, *Calais, sous la domination anglaise, 1347-1558*. Bern, 1917.

schepen direct van uit de haven van Newcastle steenkool naar vreemde landen mochten verschepen. Dit belette niet dat op deze uitvoer een tol «ad valorem» ten bedrage van 3 penningen per pond sterling bleef drukken Deze heffing vinden we genoteerd in de rekeningen van die «custom», die, van 1377-1378 af, voor bepaalde jaren of periodes bewaard gebleven zijn. Een viertal van deze bescheiden, de oudste, namelijk die over de boekjaren 1377-1378, 1380-1381, 1381-1382 en 1390-1391, werden door J.B. Blake geanaliseerd en besproken⁸. De items, die ze opsommen, hebben we op onze beurt, meer in het bijzonder voor de Vlaamse schepen, terug nagegaan, ten einde enkele statistische tekorten in het artikel van deze auteur aan te vullen.

Op te merken eerst en vooral is dat de Newcastle op ál de goede ren, die er door de vaartuigen gelost werden, de tol «ad valorem» van 3 d. per pond sterling drukte. In de bewuste rekeningen worden dan ook achtereenvolgens per schip opgesomd de datum van aankomst of van vertrek, zoniet beide data, de naam en de plaats van herkomst van het vaartuig, de naam van de stuurman of schipper, het geloste goed, diens handelswaarde en de daarvoor betaalde tol, de ingeslagen hoeveelheid steenkolen, berekend in «chaldrons», met de waarde ervan, en de daarvoor vereffende tol. Daar J.B. Blake in zijn berekeningen niet alle Vlaamse havenplaatsen weerhoudt, blijkbaar omdat hij die niet allemaal kent, zijn de door hem gemaakte statistische tabellen niet steeds volledig. Hij houdt inderdaad alleen rekening met de schepen herkomstig uit Duinkerke, Nieuwpoort, Oostende, Heist, Sluis en Brugge. In de door hem geraadpleegde bescheiden is er nochtans soms ook sprake van vaartuigen uit Grevelinge, de Nieuwe IJde, Lombardsijde, Walravensijde, Nieuwerhaven en Biervliet. Dit althans voor wat de uitvoer van steenkolen aangaat. Daarnaast wordt één keer Hugevliete vermeld, maar dan in verband met de invoer van gezouten haring. Overigens laat J.B. Blake de import van allerlei koopwaren door de aanleggende schepen buiten beschouwing en dit

8. BLAKE, p. 17-20. — London, P.R.O., reeks E 122/106, nrs. 1, 4, 5 en 21. — We bedanken het Public Record Office voor het sturen van de fotokopieën van deze rollen.

is ook zo voor de uitvoer van andere zaken dan zeekolen, waaronder molenstenen.

De alleroudste en voor de Vlaamse navigatie op Newcastle interessantste van de vier genoemde rekeningen loopt over het boekjaar eind september 1377 - eind september 1378. Tijdens deze periode werden door vaartuigen uit Vlaanderen, Zeeland, Holland en de hanzeatische havens in het totaal, volgens onze eigen berekening, 7586 «chaldrons» steenkool in 159 scheepsladingen te Newcastle ingescheept en uitgevoerd. Het aandeel van de Vlamingen daarin was als volgt⁹ :

Haven of ijde van herkomst van het schip	Werkelijk aantal deelnemende schepen	Aantal scheeps- ladingen steenkool	Hoeveelheid in «chaldrons»
Grevelinge	1	2	92
Duinkerke	17	21	952
Nieuwpoort	21	27	1216
Lombardsijde	6	8	346
Walravensijde	3	5	202
Oostende	2	3	98
Heist	14	19	954
Sluis	10	12	652
Brugge	1	1	34
Nieuwerhaven	5	6	270
Totaal	80	104	4816

9. Zie bijlage - BLAKE, p. 17-18, waar een totaal, voor al de ladingen, van 7320 «chaldrons» aangegeven staat. Genoemde auteur kwam voor Heist slechts tot een totaal van 18 ladingen van samen 906 «chaldrons». Blijkbaar hield hij geen rekening met een schrijffout in item 107, waar sprake is van de uitvoer van 48 molenstenen door een vaartuig uit Heist en waar men kennelijk in de plaats 48 «chaldrons» had moeten schrijven, wat uit de waarde van de vracht af te leiden is. Blake laat voor dat boekjaar in zijn bespreking de schepen uit Grevelinge, Lombardsijde, Walravensijde, Oostende en Nieuwerhaven buiten beschouwing, maar laat hun vrachten steenkolen wel meetellen.

Vlaamse kolenschepen en Schonense kaakharing

Gaan we de omvang van de Vlaamse kolentrafiek vanuit Newcastle gedurende elk van de twaalf maanden van het bestudeerde boekjaar na, dan bekomen we volgende statistiek :

Maand en jaar	Aantal scheepsladingen steenkool	Hoeveelheid steenkool in «chaldrons»
oktober 1377	9	424
november	1	39
december		
januari 1378		
februari	9	429
maart	2	88
april	14	695
mei	2	97
juni	15	660
juli	23	1028
augustus	26	1184
september	3	172
Totaal 12 maanden	104	4816

Tijdens de hier besproken periode van twaalf maanden hadden te Newcastle sommige Vlaamse schepen ook koopwaar gelost, vooral er te vertrekken met of zonder een lading steenkool aan boord. De betrokken rekening van de «custom» somt al deze vaartuigen op. Zo komen we de plaats van herkomst te kennen van nog vier schepen uit Vlaanderen, die gedurende genoemd boekjaar Newcastle bezocht hadden, maar er geen kolen exporteerden, namelijk Nieuwerhaven twee vaartuigen en Sluis en Nieuwpoort elk een vaartuig¹⁰. Wat door de Vlamingen te New-

10. Nieuwerhaven : toenmaals nieuwe aanlegplaats tussen Breskens en Gaternisse. M. COORNAERT, *Knokke en het Zwin*. Tielt, 1974, p. 361, kaart nr. 8.

castle ingevoerd werd, woog in vracht en in waarde evenwel niet op tegen hetgeen ze er aan steenkool uitvoerden. Zo bestond de importlading van acht Nieuwpoortse schepen uit tegels, waarvan in vier gevallen elk de hoeveelheid 4.000 stuks bedroeg met een waarde van 10 schellingen sterling, wat slechts de tegenwaarde van vijf «chaldrons» steenkool vertegenwoordigde. Ook twee vaartuigen uit Lombardsijde hadden elk zulk een hoeveelheid tegels te Newcastle gelost. Tegels waren er bovendien eveneens door twee Duinkerke schepen ingevoerd, zodat we ons de vraag mogen stellen of er soms geen verband tussen die import en de uitvoer van steenkool kan bestaan hebben, namelijk het gebruik van laatstgenoemde brandstof in de steenbakkerijen van de Vlaamse kust. Overigens zou men zich ook kunnen afvragen of de door de Vlamingen in hun vaartuigen meegevoerde tegels soms niet als ballast dienden, althans zolang als de in te slaan steenkolen niet ingeladen waren¹¹. Tot de andere weinig talrijke produkten, die door de Vlaamse schepen gedurende de besproken periode te Newcastle gelost geworden waren, behoorden teer, pek, kurk, bast of uit bast gevlochten touwen, wagenshot, linnen, zout en een pijp azijn. Een vaartuig uit Duinkerke had er 200 stuks aardewerk ontladen en een ander uit Heist zes bootmasten¹². Aan de invoer van deze goederen hadden in het geheel slechts 31 van de 84 toen te Newcastle binnengevaren Vlaamse vaartuigen deelgenomen. Wat de reisroute en het tijdsgebruik van al deze schepen, vanaf hun vertrek uit Vlaanderen tot aan hun terugkeer aldaar kunnen geweest zijn, weten we niet, alhoewel dit misschien, althans gedeeltelijk en fragmentarisch, aan de hand van de gegevens in andere gelijktijdige rekeningen van de «customs» in de Engelse havens na te gaan is¹³. Opmerkelijk nochtans is wel dat vooral in juni, juli en augustus, d.i. de periode van de vangst van zomerharing, door de Vlaamse vaartuigen te Newcastle aangelegd en steenkool ingeladen

11. Ibidem, items 57, 58, 59, 118, 119, 120, 129, 130, 131, 170, 191.

12. Ibidem, items 8, 15, 33, 34, 61, 72, 81, 115, 117, 134, 149, 162 en 194.

13. De afstand tussen Nieuwpoort en Newcastle upon Tyne bedraagt zowat 600 kilometer. Op deze route lagen havens als Dover, Sandwich, Orwell (Harwich), Orford, Great Yarmouth, Kings Lynn, Boston, Grimsby, Ravenser, Withernsea, Filey (Fiveley), Scarborough, Whitby, Hartlepool en Tynemouth.

was. Daaruit zou dan wellicht afgeleid kunnen worden, dat de Vlaamse kolentrafiëk vanuit Newcastle jaarlijks in het kader van de zeevisserijcyclus plaatsgreep. Dit zou tevens verklaren waarom in september, als gevolg van het naken van de teelt of vangst van herfstharing, genoemde kolentrafiëk grotendeels uitviel. De haringvisserij voor de kust van Zuidoost-Engeland verliep inderdaad, naar gelang het voortschrijden van het jaar, meer en meer zuidwaarts tot voor de Vlaamse kust, waar ze eindigde¹⁴.

Tot welk scheepstype behoorden de vaartuigen van Sluis en de Vlaamse kusthavens en vissersplaatsen, die aan de kolenexport uit Newcastle deelnamen? Een duidelijk antwoord op deze vraag geeft de onderzochte rekening niet. Wel mogen we aanvaarden dat uit de lading steenkool, uitgedrukt in «chaldrons», van elk schip, diens tonnenmaat afgeleid kan worden, althans approximatief, daar zulk een vracht niet steeds het volledig draagvermogen van het vaartuig weerspiegelt. Dit blijkt uit de ladingen van de 21 Vlaamse schepen, die gedurende de betrokken periode hetzij tweemaal, hetzij zelfs drie keer te Newcastle kolen ingeladen hadden, waarbij soms een marge van 15 «chaldrons» vastgesteld kan worden. Meestal nochtans was dit verschil niet groter dan 6 «chaldrons». In enkele gevallen evenwel had hetzelfde vaartuig telkens dezelfde hoeveelheid steenkool ingescheept¹⁵. Houden we,

14. De Vlaamse haringvissers deden in normale omstandigheden jaarlijks tussen mei en september hoofdzakelijk de havens Scarborough en Whitby aan om er hun vangsten te lossen, vooraleer verder zuidwaarts af te reizen. Dit gebeurde tijdens hun reizen noordooverwaarts vóór de «teelt». In Normandië heette men zulk een reis «saffare», naar het Engels woord «seafare», d.i. zeereis of vangstreis. Gedurende de noordooverreis werd door de Vlaamse vissers blijkbaar ook of misschien zelfs vooral aan vrachtaart gedaan, meer bepaald aan vervoer van zout voor import in de Engelse havens. In dit kader moet dan ook wellicht de export van kolen op de terugweg naar Vlaanderen gezien worden. R. DEGRYSE en O. MUS, *De laatmiddeleeuwse haringvisserij in Bijdr. Gesch. Nederl.*, dl. XXI, 1966-1967, nr. 2, p. 82-121. Zie p. 85-94, evenals p. 114-120, bijlagen.

15. Bijlage, items 15 en 23 (S), 18 en 19 (NH), 46 en 131 (N), 48, 86 en 119 (L), 63 en 188 (S), 67 en 107 (H), 77 en 178 (D), 79 en 175 (N), 82 en 166 (H), 85, 105 en 138 (H), 87 en 137 (H), 95 en 177 (N), 106, 136 en 182 (W), 111 en 174 (D), 113 en 193 (O), 115 en 155 (D), 117 en 172 (N), 129 en 163 (N), 135 en 179 (W), 156 en 187 (D) en 158 en 195 (G). Vijf eenheden uit Nieuwpoort (N), vier uit Duinkerke (D), vier uit Heist (H), twee uit Sluis (S), twee uit Nieuwerhaven (NH), twee uit Walravensijde (W), een uit Lombardsijde (L), een uit Oostende (O) en een uit Grevelinge (G) hadden dus elk twee of zelfs drie maal Newcastle aangedaan om er nadien met een lading kolen te vertrekken.

voor wat de 21 genoemde schepen aangaat, alleen rekening met de hoogste lading, die ze elk uitgevoerd hadden, dan zien we dat die in de meeste gevallen zowat 40 «chaldrons» bedroeg en de 60 «chaldrons» of daaromtrent zelden overschreed, wat op een draagvermogen van ongeveer evenveel vaten wijn neerkwam¹⁶. Dat was, voor zover we het kunnen nagaan, blijkbaar ook zo voor de overige vaartuigen, die te Newcastle slechts één keer steenkool ingeladen hadden. In het totaal kunnen er dan zowat 65 van de 80 betrokken eenheden zulk een tonnenmaat gehad hebben. Voor het overige hadden, steeds volgens onze berekening, zowat negen eenheden elk een tonnenmaat van wat minder dan 40 «chaldrons» of vaten en een zestal een van meer dan 60 «chaldrons» of vaten. De hoogste lading steenkolen, namelijk 95 «chaldrons», was door een schip uit Sluis, dat voordien zout en kurk gelost had, ingescheept en dit dan nog met een evenwichtige handelsbalans. Daarop volgden nog twee vaartuigen uit Duinkerke, waarvan de hoeveelheid ingeladen kolen telkens 80 «chaldrons» bedroeg, en een eenheid uit Sluis met een scheepslading van 70 «chaldrons» steenkool. De twee andere schepen, die elk respectievelijk 63 en 66 «chaldrons» kolen ingeslagen hadden, kwamen uit Nieuwpoort¹⁷. Van deze zes vaartuigen met elk een lading van meer dan 60 «chaldrons» kolen, behoorden ongetwijfeld de vier eerste tot het type van het koopvaardij-schip en de twee Nieuwpoortse tot dit van het grote haring-schip. Dit wil nochtans niet zeggen dat er onder de 74 overige eenheden geen andere vaartuigen dan vissersboten of haringschepen zouden geweest zijn, integendeel. Althans van een van hen, namelijk de «Juliane» uit Nieuwpoort, die achtereenvolgens met een lading van 36 chaldrons en een van 30 Newcastle verlaten had, mogen we misschien veronderstellen, dat het om een «eeverkine» ging, vermits zijn stuurman, Boudewijn Hallyng, het jaar voordien een scheepsaandeel van een achtste in zulk een vaartuig verworven

16. De hoogste ladingen, ingenomen door deze 21 vaartuigen, bedroegen 63 «chaldrons» (in 1 geval), 54 (in 1), 50 (in 2), 48 (in 4), 47 (in 1), 46 (in 3), 45 (in 1), 42 (in 2), 40 (in 2), 36 (in 1), 34 (in 2) en 24 (in 1). Het gemiddelde daarvan is ongeveer 43 «chaldrons». We veronderstellen dan ook dat een schip met een lading van 34 of 36 «chaldrons» er evengoed zowat 40 zou hebben kunnen inladen en dat dit dan zijn draagvermogen kan geweest zijn.

17. Bijlage, items 162 en 164, 118 en 192, 62, 46 en 196.

had¹⁸. Dit wijst er wellicht op, dat er zich onder de Vlaamse kolenschepen eenheden van het type ever, boeier of hulk, althans van kleine omvang, moeten bevonden hebben, wat zeker voor de vloot van Sluis en ook die van Duinkerke niet uit te sluiten is¹⁹. Verder mogen we aanvaarden, dat daarnaast een groot aantal vissersvaartuigen van allerhande grootte en type, waaronder ook korvers, aan de kolentrafiek vanuit Newcastle deelgenomen hadden. Opvallend in ieder geval in dat opzicht is het aandeel van de eenheden van de kleine aanleg- of vissersplaatsen Lombardsijde, Walravensijde, Nieuwerhaven en vooral Heist, zodat we ons zouden mogen afvragen voor wiens rekening hun stuurlui de ingeladen steenkool vervoerd hadden, waarbij we dan onmiddellijk denken aan Brugge met de Zwinhavens, draaischijven van de hanzeatische handelsscheepvaart²⁰.

Van de 84 hier besproken Vlaamse vaartuigen wordt in de rekening van 1377-1378 telkens niet alleen de plaats van herkomst, maar ook de naam van het schip zelf en van diens stuurman vernoemd, alhoewel steeds in Engelse spelling met fonetische inslag. Niet minder dan 37 onder deze eenheden, waarvan 13 uit Nieuwpoort en 8 uit Heist, droegen de naam «Maryschippe». Daarnaast waren er 10, die «Crucebergh», d.i. «Kruisberg», 7 die «Blitheleme», d.i. «Blijdeleven», 7, die «Godewille», d.i. «Godswil», 5, die «Cristofor», 2, die «Katherine» en 2, die «Laurence»

18. «... ghecalengiert een achtendeel van eenen eeuerkine, t welke toe behoorde Colin Spronghe, die bastaerd was, die staerf buten lande, t welke de bailliu... vercocht heift Boudin Hallinghe van der Nieuwerpoort ende heift der of ontfaen 24 lb.» Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer van Vlaanderen en Brabant, nr. 1502 (of 1503, dubbel), rekening van Jan Lennoot, waterbaljuw van het Zwin, over de periode 11 mei - 21 sept. 1377. - Bijlage I, items 117 en 172.

19. R. DEGRYSE, *De Vlaamse westvaart en de Engelse represailles omstreeks 1378*, in *Hand. der Maatsch. voor Gesch. en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, dl. XXVII, 1973, p. 193-239. Zie p. 201-202, 211 en 218, bijlage II.

20. «Dou royaume d Angleterre viennent laines, cuir, plons, estains, charbon de roche, fromaige». L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'ancienne estaple de Bruges*, dl. I, Brugge, 1904, p. 19, nr. 14. Document van omstreeks 1300, getiteld «C est li roiaume et les terres, desquez les marchandises viennent a Bruges et en la terre de Flandres». Niet gedateerd, maar daar in het stuk ook de Deense haring, d.i. Schonense kaakharing, vernoemd wordt, waarvan de stapel in 1324 te Damme gevestigd geworden was, mogen we aanvaarden dat de tekst van na die datum moet dagtekenen.

of «Laurentius» heetten²¹. De overige 14 schepen hadden elk eveneens een naam, die hetzij met een patroonheilige, hetzij met de erediens, hetzij met de verpersoonlijking van het vaartuig te maken had, namelijk «Boye», «Doubeler», «Godtyde», «Hauler», «Juliane», «Lightfote», «Lodewyk», «Margaret», «Maudeleyn», «Nicholas», «Palmer», «Victor», «Winpeny» en «Wonder». Niet al deze namen in een Engels kleedje zijn even gemakkelijk tot de Middelnederlandse originele term te herleiden. Waarschijnlijk slaat de benaming «Boye» op een boeier of klein vrachtschip en de naam «Lightfote» op «Lichtvoet» of een licht, snelverend vaartuig. Met «Doubeler» of «Dobbelaar» en «Winpeny» of «Winpenning» belanden we, langs het taaleigen, in de typische wereld zelf van de gokkende en avontuurlijke zeelui, voor wie het schip zoveel als de belichaming van hun streven was²². Gezien het groot aantal Vlaamse vaartuigen, dat we aldus gedurende de periode oktober 1377 - september 1378 leren kennen, mogen we ons wellicht afvragen of we, althans in het geval van de vloten van Duinkerke, Nieuwpoort, Lombardsijde, Heist en Sluis, niet staan voor het gros van de Engelandvaarders van die plaatsen²³. Wat er ook van zij, de genoemde rekening van de «custom» te Newcastle is stellig niet zonder belang voor de maritieme geschiedenis van Vlaanderen, evenals voor die van Zeeland, Holland en de Duitse hanzesteden. Tijdens de betrokken periode waren inderdaad ook nog 2770 «chaldrons» steenkool in 55 ladingen door 50 schepen, herkomstig uit 20 Zeeuwse, Hollandse en hanzische havens, vanuit Newcastle geëxporteerd geworden. Van deze vaartuigen hadden er zowat 27 aldaar ook goederen gelost, vooraleer kolen in te laden. Daarnaast

21. In die tijd waren er te Nieuwpoort twee parochiale kerken, waarvan de ene aan O.-L.-Vrouw en de andere aan Sint-Laurentius toegewijd.

22. G. ASAERT, *Westeuropese scheepvaart in de middeleeuwen*. Bussem, 1974, p. 64, 79 en 101-113, over de boeier en andere middeleeuwse scheepstypes, benevens p. 125-132, over de zeelieden.

23. Ter vergelijking: gedurende het boekjaar 1378-1379 bedroeg te Great Yarmouth het aantal bezoeken van vaartuigen uit Sluis twaalf en van eenheden uit Heist negen. H.J. SMIT, *Bronnen tot de geschiedenis van den handel met Engeland, Schotland en Ierland*, dl. I, vol. 1 (rijks Geschiedkundige Publikatiën, nr. 65), 's Gravenhage, 1928, p. 316-327, nr. 576. — Norwich. Norfolk and Norwich R.O., Arch. of Great Yarmouth, Borough Court Rolls, nr. 90, m. 8-11.

waren te Newcastle nog 28 eenheden uit genoemde havens aangekomen om er koopwaren te lossen en daarna, zonder steenkolen ingeladen te hebben, te vertrekken, wat het totaal aantal schepen uit Zeeland, Holland en de hanzesteden, die gedurende de besproken periode aldaar gemeerd hadden, op 78 brengt. Onder de goederen, die ze aangevoerd hadden, vinden we o.m. «cokaille» d.i. keukengerei, zout, hout, «osemond» of Zweeds ijzer, ander ijzer, linnen, teer, tegels en ook kaakharing uit Schonen. Meerdere vaartuigen, die dergelijke waren te Newcastle gelost en daarna steenkool ingescheept hadden, vertrokken zelfs met een gunstige handelsbalans²⁴. Dit alles zou er kunnen op wijzen, wat eigenlijk voor de hand ligt, dat te Newcastle de uitvoer van deze brandstof meer en meer de import van allerlei goederen in de hand werkte en dat dit minder de Vlamingen dan de Noordnederlanders en de hanzeaten ten goede kwam. Indien tijdens het genoemde jaar 1377-1378 de Vlamingen aldaar in de export van de steenkool toch nog zowat 64 % ervan op hun actief hadden, dan was dat ongetwijfeld te danken aan het verdrag van goede verstandhouding, dat door Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, op 28 september 1377 met Richard II, de nieuwe koning van Engeland, gesloten geworden was en op de verlenging van de tussen de beide landen vroeger aangegane akkoorden neerkwam²⁵. De Honderdjarige Oorlog tussen de Franse en Engelse vorstenhuizen was toen inderdaad, na een rustpoos, terug in gang gekomen²⁶.

De rekeningen van de «customs» te Newcastle over de boekjaren 1378-1379 en 1379-1380 bleven niet bewaard, zodat we de omvang van de kolenexport aldaar door vreemde schepen gedurende die beide periodes en het Vlaams aandeel daarin niet kunnen nagaan. Wel mogen we veronderstellen dat toen, onder invloed van de gespannen internationale toestand en de daarmee gepaard gaande represailles en kaapvaart, genoemde kolenuitvoer begon af te nemen. Zeker is dat in 1379 de kolenschepen vertrekkend uit New-

24. BLAKE, p. 17-18. — Londen, P.R.O., Customs account E 122/106/1.

25. Th. RYMER, *Foedera, conventiones, litterae inter reges Angliae et alios quosvis reges etc.*, 's Gravenhage, 1739-1745, dl. III, vol. 3, p. 70.

26. Ch. DE LA RONCIÈRE, *Histoire de la marine française*, dl. I, Parijs, 1909, p. 51-63, chap. IV : «campagnes navales de 1377 à 1380».

castle, evenals de haringschepen en andere vissersboten, benevens de koopvaardischepen, varende voor de Engelse oostkust, door de Engelsen onder de bescherming van enkele bewapende konvooiers gesteld dienden te worden²⁷. Zoals blijkt uit de rekening van de «custom» te Newcastle over het boekjaar eind september 1380 - eind september 1381, was de export van steenkolen aldaar toen nog aanzienlijk, alhoewel het aandeel van de Vlamingen daarin fel verminderd te voorschijn kwam²⁸. De totale uitvoer over zee van kolen aldaar bedroeg er zowat 5356 «chaldrons» in 117 scheepsladingen. Het aandeel van de Vlaamse schepen in deze hoeveelheid bereikte slechts 991 «chaldrons» in 22 ladingen, verdeeld als volgt²⁹ :

Haven of ijde van herkomst van het schip	Werkelijk aantal deelnemende schepen	Aantal scheeps- ladingen steenkool	Hoeveelheid in «chaldrons»
Duinkerke	1	1	40
Nieuwpoort	3	5	189
Nieuwe IJde	1	2	80
Lombardsijde	5	5	232
Oostende	1	1	28
Heist	1	1	60
Sluis	4	4	260
Biervliet	1	1	40
Nieuwerhaven	2	2	62
Totaal	19	22	991

27. SALZMAN, p. 271. — Londen, P.R.O., Rot. parl., dl. iii, 63 : twee «niefs», twee «bargis» en twee «ballengers» werden toen als konvooiers ingezet.

28. BLAKE, p. 18-19.

29. Londen, P.R.O., Custom account E 122/106/4, items 5, 36, 37, 38, 53, 65, 69, 75, 88, 89, 90, 91, 92, 97, 110, 112, 113, 115, 116, 120, 131 en 143.

Naast de 19 Vlaamse schepen, die te Newcastle steenkolen ingeslagen hadden, somt de betrokken rekening er nog 6 andere op, die er waren komen aanleggen om er goederen te lossen, namelijk 2 uit Duinkerke, 1 uit Heist, 1 uit Sluis, 1 uit Nieuwerhaven en 1 uit Hugevliete. Laatst genoemd vaartuig had er 25 last Schonense kaakharing aangevoerd³⁰. Onder de Vlaamse kolenschepen bevonden er zich eveneens enkele, die te Newcastle koopwaren gelost hadden, vooraleer steenkool in te laden. Zo had een schip uit Lombardsijde er, naast drie tonnen olie, niet minder dan 9000 tegels afgeleverd en een vaartuig uit Nieuwpoort 1000 schapenvachten³¹. Voor het overige bestonden de weinige door de Vlamingen te Newcastle geloste goederen uit bier, olie, fruit, noten, knoflook, zout, lampreien of prik, kurk, ijzer, metalen kruiken en ledige tonnen. Naast steenkolen, waren door enkele Vlaamse vaartuigen ook molenstenen, mostaard- en uienzaad uitgevoerd geworden³². Van de 25 eenheden, die aldus aan deze trafiek deelgenomen hadden, droegen er zes de naam «Godewylle» en vijf de naam «Seint Maryshippe». Twee heetten «Crucemberghe», twee «Godbered» d.i. «Godsberaad», en de overige tien respectievelijk «Nicholas», «Maryknight», «Palmer», «Seint Jameshippe», «Goderest», «Maister Jone», «Andreyus», «Blythelevyn», «Seint Joneshippe» en «Comweltohous» d.i. «Komwelthuis». Van de 19 kolenschepen waren er 7 met een lading of draagvermogen van minder dan 40 «chaldrons», 9 met een variërend van 40 tot 60 «chaldrons» en 3 met een van meer dan 60 «chaldrons», namelijk een eenheid uit Lombardsijde, geladen met 80 «chaldrons», en twee uit Sluis, respectievelijk geladen met 70 en 80 «chaldrons», dus vaartuigen van 35 à 40 last³³.

Op te merken is, dat van de besproken Vlaamse vaartuigen, vier,

30. Ib., items 16, 24, 48, 49, 50 en 59. — Voor het vaartuig uit Hugevliete zie item 57.

31. Ib., items 36 en 97.

32. Ib., items 36, 38, 53, 89 en 90.

33. Een vaartuig uit Nieuwpoort had achtereenvolgens drie ladingen steenkool ingeslagen en een uit de Nieuwe IJde twee. Ib., items 37 (38 «chaldrons»), 88 (40 ch.) en 120 (31 ch.) en items 91 (40 ch.) en 112 (40 ch.). — Voor de twee grote eenheden uit Sluis zie items 5 en 36 en voor de grote eenheid uit Lombardsijde item 65.

respectievelijk herkomstig uit Duinkerke, Lombardsijde, Heist en Nieuwerhaven, met dezelfde schipper ook in 1378 Newcastle aangedaan hadden om er steenkolen in te laden en uit te voeren³⁴. Daarnaast waren er nog drie andere stuurliu, beurtelings herkomstig uit Duinkerke, Heist en Sluis, die dat jaar aldaar eveneens kolen ingescheept hadden, maar dan in een ander schip, dan dit waarover ze in 1381 het gezag hadden³⁵. Dit wijst ongetwijfeld op een zekere continuïteit in de Vlaamse kolenexport vanuit Newcastle. Voor het overige zien we tijdens het boekjaar 1380-1381 in het totaal 4365 «chaldrons» steenkolen in 95 ladingen door 84 schepen uit Zeeland, Holland en het hanzegebied te Newcastle uitgevoerd worden³⁶. Vergeleken met hun aandeel in de kolenuitvoer gedurende het boekjaar 1377-1378, waren de Zeeuwen, Hollanders en hanzeaten er dus goed op vooruitgegaan, wat blijkbaar door de achteruitgang van de Vlamingen op dat gebied te verklaren is.

Aansluitend bij de rekening van de «custom» op de export van steenkool te Newcastle van eind september 1380 - eind september 1381 is die over de tweejaarperiode eind september 1381 - eind september 1383, waarvan het exemplaar eveneens bewaard bleef. Voor het onderzoek van de Vlaamse kolentrafiek is echter alleen het gedeelte van deze rekening over het boekjaar eind september 1381 - eind september 1382 van belang, daar het jaar nadien, gedurende dezelfde tijdsperiode van twaalf maanden de Vlamingen, met uitzondering van een schip uit Nieuwerhaven, Newcastle niet aandeden³⁷. Op een totaal van 4906 chaldrons steenkool, die tijdens het boekjaar 1381-1382 in zowat 110 scheepsladingen aldaar

34. *Ib.*, items 49 (D), 59 (H), 89 (L) en 143 (NH). — Zie in de bijlage items 111 en 179 (D), 85, 105 en 138 (H), 47 en 120 (L) en 18 en 19 (NH).

35. E 122/106/4, items 65 (S), 113 (D) en 131 (H). — Zie in de bijlage items 150 (S), 149 (D) en 1 (H).

36. BLAKE, p. 18-19. — SMIT, dl. I, vol. 1., p. 336-342, nr. 589, lijst van de Noordnederlandse vaartuigen, die tijdens het boekjaar 1380-1381, Newcastle aangedaan hadden. Ontleding van de rekening van de «custom» aldaar.

37. London, P.R.O., E 122/106/5. Het perkament is hier en daar beschadigd. — BLAKE, p. 19-20, ontleding van de rekening over de tijdsperiode 29 sept. 1381 - 29 sept. 1382. Het daaropvolgend gedeelte over de periode 29 sept. 1382 - 29 sept. 1383 wordt door Blake buiten beschouwing gelaten, alhoewel in de zowat 100 items ervan de uitvoer van steenkool door Zeeuwse, Hollandse en hanzeatische schepen opgesomd wordt.

Vlaamse kolenschepen en Schonense kaakharing

uit de haven weggevoerd werden, was er een hoeveelheid van 1520 «chaldrons» op rekening van de Vlaamse vaartuigen, te verdelen als volgt :

Haven of ijde van herkomst van het schip	werkelijk aantal deelnemende schepen	aantal scheeps- ladingen steenkool	hoeveelheid in «chaldrons»
Duinkerke	7	8	362
Nieuwpoort	3	4	150
de Nieuwe IJde ³⁸	1	1	40
Lombardsijde ³⁸	1 (of 2)	2	178
Walravensijde ³⁸	3 (of 4)	6	265
Oostende	1	1	48
Sluis	9	9	481
Nieuwerhaven	1	1	36
Totaal	26 (of 28)	32	1560

Gedurende het hier besproken boekjaar hadden nog acht andere Vlaamse vaartuigen Newcastle aangedaan om er koopwaren te lossen en daarna zonder een lading steenkool de haven te verlaten. Het waren meer bepaald een eenheid uit Duinkerke, een uit Nieuwpoort, een uit Hagevliete, twee schepen uit Sluis en drie uit Nieuwerhaven³⁹. Aldus komen we tot een totaal van ongeveer 35 Vlaamse vaartuigen, die tijdens het boekjaar 1381-1382 Newcastle binnengevaren waren. Het grootste aantal onder hen, namelijk 21, had er, vooraleer met of zonder een lading kolen te vertrekken,

38. De desbetreffende items zijn ten dele onleesbaar. In item 34 staat «Neuhywe» of «Neuhywt» blijkbaar voor de Nieuwe IJde.

39. *Ib.*, items 37 (D), 142 (N), 80 (H), 93 en 115 (S), 24, 27 en 29 (NH). De rekening vermeldt ook vier Vlaamse schepen die elk met een lading wol en huiden vertrokken waren.

een vracht goederen gelost⁴⁰. Onder de geloste koopwaar vinden we vooral tegels, zout en appelen en daarnaast ook aardewerk, keukengerei, houten balken, ijzer, meekrap, linnen, uien, zalm, vet en zelfs ezels. Van de genoemde 35 eenheden, die aan de trafiek op Newcastle deelgenomen hadden, waren er vijftien met de naam «Seint Maryshippe» en een met de naam «Seint Maryknyght». Vier heetten «Cruceberghe», vier «Christofore», drie «Comeweletohous» en de overige acht respectievelijk «Blythleven», «Flour de Lies», «Godesknyght», «Goderoste», «Godewylle», «Johannes», «Lychtfote» en «Pasedaughe», benamingen die ongetwijfeld duidelijk genoeg zijn. De ingeslagen ladingen steenkool varieerden van 24 tot 90 «chaldrons». Van de 26 of meer bij de verscheping daarvan betrokken vaartuigen waren er een vijftal met een laadvermogen van ten hoogste 40 «chaldrons», achttien met een laadvermogen van 40 tot 60 «chaldrons» en drie met een laadvermogen van meer dan 60 «chaldrons»⁴¹. De twee grootste eenheden kwamen uit Sluis en Lombardsijde en hadden elk een capaciteit van 90 «chaldrons». Een van hen, de «Seint Maryshippe» uit dit laatste stadje was een eerste maal, in april 1382, met een lading steenkool, bedragende 88 «chaldrons», uit Newcastle vertrokken en een tweede maal, op 22 juli van dat jaar, met een vracht bedragende 90 «chaldrons». De «Seint Maryshippe» uit Sluis had maar één maal Newcastle aangedaan om er 90 «chaldrons» kolen in te laden. Een ander vaartuig uit deze Zwinhaven, eveneens «Maryshippe» geheten, had er 70 «chaldrons» ingenomen⁴². Deze drie eenheden waren blijkbaar groter dan de gewone haringschepen of vissersboten, die ten hoogste een tonnenmaat van

40. *Ib.*, items 1, 4, 5, 18, 24, 27, 29, 31, 34, 35, 37, 42, 43, 44, 68, 70, 80, 93, 107, 113, 115 en 142. Items 4 en 31 betreffen een en hetzelfde vaartuig uit Nieuwpoort.

41. Drie vaartuigen hadden elk achtereenvolgens tweemaal Newcastle aangedaan en steenkool ingeladen. *Ib.*, items 54 (50 ch.) en 86 (60 ch.) voor Duinkerke ; 4 (36 ch.) en 31 (36 ch.) voor Nieuwpoort ; 121 (50 ch.) en 146 (50 ch.) voor Walravensijde. Een tweede eenheid uit dit laatste plaatsje had driemaal te Newcastle kolen ingeladen. *Ib.*, items 43 (45 ch.), 113 (40 ch.) en 147 (40 ch.).

42. *Ib.*, items 42 en 134 (L), 135 en 145 (S).

30 last of zowat 60 «chaldrons» hadden⁴³. Naast de 1560 «chaldrons» steenkool door de Vlaamse vaartuigen uitgevoerd, waren vanuit Newcastle de overige 3346 «chaldrons» door Zeeuwse, Hollandse en hanseatische schepen geëxporteerd geworden en dit in ongeveer 80 scheepsladingen. Voor al de kolenvrachten samen kwam dit per schip neer op een gemiddelde lading van zowat 45 «chaldrons»⁴⁴.

De stilstand, die we in 1383 in de uitvoer van steenkool te Newcastle door de Vlamingen vaststellen, was ongetwijfeld aan de toenmalige beroerde toestand in Vlaanderen zelf te wijten, namelijk de opstand van Gent onder leiding van Filips van Artevelde en, als gevolg daarvan, de Franse tussenkomst. Zelfs na de nederlaag van de Gentenaars in de slag bij Westrozebeke op 27 november 1383 kwam er nog geen onderwerping aan het gezag van graaf Lodewijk van Male, die in 1384 stierf en door zijn schoonzoon, Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, opgevolgd werd. Eerst in 1385 kon deze laatste met de Gentenaars, die tot dan toe de steun van

43. In 1319 of een of meerdere jaren daar vóór verloor stuurman Claiman Michiel uit Oostende «een schip ende t ghewant ende 22 last harinx ende 1300 cabelliaus benorden Jernemude up die wilde ze» als gevolg van een kaping door zeeroves uit genoemde haven : Great Yarmouth. Gent, Rijksarch., fonds de Saint Genois, nr. 1373, rol getiteld «nouvelles complaints des Flamens contre les Engles», item 3. — In de vrijgeleiden door de Engelse koningen aan de vissers uitgereikt werd soms bepaald dat hun vaartuigen ten hoogste een draagvermogen van 30 last per eenheid hebben mochten. Aldus in 1460 ten voordele van een visserstuurman uit Dieppe : «Rex... dedimus et concessimus... bonum securum verumque salvum conductum, die prima mensis junii proximo nunc venturi, per unum annum integrum ... Johanni Vinet, magistro unius batelle seu vasis ad piscendum ordinati portagii triginta doliorum vel infra, de parte nobis adversa...» M. MOLLAT, *La pêche à Dieppe au XVe siècle*, in *Bull. de la Soc. libre d'Emul. du commerce et de l'industrie de la Seine-Inférieure. Exercice 1938*, Rouen, 1939, p. 169-210. Zie p. 206, pièce 2. Stuk van 20 mei 1460. — London, P.R.O., Treaty Rolls 142, m. 10, 30 Henry VI. — Voor de 14de eeuw, zie J. NOËL DE LA MORNIÈRE, *Histoire générale des pêches anciennes et modernes*. Parijs, 1815, p. 315, zonder bronvermelding.

44. Blake, 19-20. — Bij de Vlaamse vaartuigen is gebeurlijk nog te voegen een schip uit «Burge», plaats, die door Blake met Brugge geïdentificeerd wordt. Het heette Seint Maryschip en het had «64 chaldrons» steenkool ingeslagen. Met «Burge» moet misschien eerder Burg in Zeeland bedoeld geweest zijn. Genoemde rekening, boekjaar 1381-1382, item 76, datum van vertrek : 2 juni 1382.

de Engelse koning Richard II genoten hadden, de vrede sluiten⁴⁵. Of toen onmiddellijk de Vlaamse trafiek op Newcastle terug plaats vond, is te betwijfelen, gezien het Frans-Bourgondisch familiaal verbond en de mislukte Franse expedities tegen Engeland in 1386 en 1387. Wellicht mogen we aanvaarden, dat dit eerst daarna gebeurde, wat zou kunnen blijken uit de vierde hier besproken rekening van de kleine «custom» te Newcastle, meer bepaald die over de periode gaande van 29 september 1390 tot 8 december 1391. Gedurende deze tijdspanne van nagenoeg veertien maanden bedroeg de totale uitvoer over zee van steenkool te Newcastle zowat 5000 «chaldrons», in ongeveer 118 scheepsladingen, waarvan 16 met in het geheel 620 «chaldrons» in Vlaamse vaartuigen. De overige vrachten van die aard waren in Engelse, Franse, Zeeuwse, Hollandse en hanzeatische eenheden verscheept geworden⁴⁶. Slechts een vijftal Vlaamse havens hadden aan deze trafiek deelgenomen en hun aandeel erin was als volgt :

Haven of ijde van herkomst van het schip	werkelijk aantal deelnemende schepen	aantal ladingen steenkool	hoeveelheid in «chaldrons»
Nieuwpoort	5	5	227
Oostende	1	1	20
Heist	2	2	90
Sluis	6	7	249
Nieuwerhaven	1	1	34
Totaal	15	16	620

45. W. PREVENIER, *Les perturbations dans les relations commerciales anglo-flamandes entre 1379 et 1407. Causes de désaccord et raisons d'une réconciliation*, in *Publications de la Sorbonne, série Etudes, dl. V. Economies et sociétés du Moyen Age, Mélanges Edouard Perroy*, Parijs, 1973. Overdruk in *Studia Historica Gandensia* nr. 182. Gent. 1973.

46. London, P.R.O., Custom account E 122/106/21. - Ontleding en bespreking in grote lijnen in J.B. BLAKE, p. 20-21. Daarbij heeft deze auteur, naar we vermoeden, ook gesteund op de rekening E 122/106/22, althans voor wat enkele Engelse en andere schepen aangaat. Zie *ibidem*, p. 16, n. 102.

Naast de 15 geciteerde kolenschepen, vinden we in de rekeningen nog 6 andere Vlaamse vaartuigen, die eveneens Newcastle aangegaan hadden, vermeld. Het waren meer bepaald 4 eenheden uit Sluis en 2 uit Nieuwerhaven, die aldaar goederen gelost hadden en nadien zonder een lading steenkool vertrokken waren⁴⁷. Van de 21 Vlaamse schepen, die aldus in de rekening opgesomd worden, waren er in het totaal 11, die te Newcastle een vracht koopwaren gelost hadden, namelijk 7 uit Sluis, 3 uit Nieuwerhaven en 1 uit Heist⁴⁸. Onder de aangevoerde goederen vinden we vooral zout, wede, vet, ijzer, laken, linnen, meekrap, aluin, was, hennep en lamprei. Een vaartuig uit Sluis had niet minder dan 12000 tegels ontladen⁴⁹. Van de genoemde Vlaamse vaartuigen waren zes genaamd «Maryschip», drie «Marieknuyght», twee «Godewyle», twee «Katrina» en een «Ardore», «Comeweltohous», «Christofer», «Crucemberghe», «Haligast», «Maidaugh», «Plukrose» of «Seint Maribote». Laatste naam is zeker als dusdanig relevant, aangezien hij duidelijk op een boot en niet op een schip sloeg. Desbetreffend vaartuig was uit Sluis herkomstig en had een lading van slechts 12 «chaldrons» steenkool ingescheept⁵⁰. Dit was de kleinste van de door Vlaamse eenheden te Newcastle ingeslagen vrachten kolen. Acht andere onder deze schepen moeten elk een laadcapaciteit tot 40 «chaldrons» gehad hebben. Een schip had een lading van 44 «chaldrons» ingedaan⁵¹. Daarentegen waren er vier eenheden met

47. E 122/106/21, items 4, 5, 6 en 46 voor Sluis en 44 en 45 voor Nieuwerhaven.

48. Ib., items 1, 4, 5, 6, 9, 46 en 48 voor Sluis, 39 voor Heist, 31, 44 en 45 voor Nieuwerhaven.

49. Ib., item 48.

50. Ib., item 171. - In de 16de eeuw maakten de Oostendse vissers een onderscheid tussen schepen en boten, blijkbaar naar gelang de grootte van de betrokken eenheden. Reeds in het begin van de 14de eeuw hadden ze dit gedaan voor de vaartuigen van het type «makereelschip» en «makereelboot». R. DEGRYSE, *Van «buza» tot «buis», de ontwikkeling van het Vlaamse vissersvaartuig (12de - 16de eeuw)*, in *Ostendiana*, dl. I, Oostende, 1972, p. 137-158. Zie p. 142, n. 21, en p. 152, n. 63. - Daaruit zouden we kunnen afleiden, dat met een vaartuig, geheten «Maryship», steeds een schip bedoeld werd.

51. E 122/106/21, items 15, 103, 112, 132, 133, 137, 144, 145 en 159. Eén vaartuig had na elkaar twee maal een lading steenkolen ingenomen, telkens 30 «chaldrons», zie items 15 en 145. Voor de eenheid van de grootte van 44 of meer «chaldrons», zie item 120.

een vracht van 60 «chaldrons» en een met een lading van 62 «chaldrons». Van deze grotere vaartuigen kwamen er twee uit Sluis, twee uit Nieuwpoort en een uit Heist⁵².

De gegevens over de Vlaamse kolenschepen te Newcastle, die we in de rekeningen van de heffing van de kleine «custom» aldaar over de boekjaren 1380-1381, 1381-1382 en 1390-1391 aantreffen, stroken met die voorkomende in de rekening over het boekjaar 1377-1378. Vooral tijdens de maanden juni, juli en augustus werd door de Vlamingen aan kolentransport over zee vanuit Newcastle gedaan en dit kennelijk meestal met vissersschepen vóór het haringseizoen in de zuidelijke Noordzee. De genoemde rekeningen verschaffen ons aldus enkele bijzonderheden over een minder bekend aspect van de Vlaamse vrachtvaart en actieve handel op de havens van de Engelse oostkust en over de rol daarin gespeeld door de vloten van Duinkerke, Nieuwpoort en Sluis, evenals door de vaartuigen uit Lombardsijde, Walravensijde, Oostende, Nieuwerhaven en Heist. Overigens is het aandeel van laatstgenoemde plaatsen in het vervoer van steenkool te verklaren door hun ligging nabij een haven, waarvoor ze aan scheepvaart deden en waarvan ze dus ten dele afgingen. Dat was zo voor Lombardsijde en Walravensijde ten overstaan van Nieuwpoort en voor Oostende, Heist, Nieuwerhaven en Biervliet ten overstaan van Sluis⁵³. Opvallend is verder de afwezigheid van vaartuigen uit Blankenberge en Wenduine te Newcastle en dit zelfs tijdens het topjaar 1378. Althans voor de Blankenbergse schepen, die voor het overige wel aan de trafiek op Oost-Engeland deelnamen, kan dit verstek toen zuiver toevallig geweest zijn. Na dit alles blijft nog de open vraag : door wie

52. Ib., items 11 en 121 (S), 139 en 146 (N) en 60 (H).

53. Typisch in dat opzicht is de aanvoer in 1378 te Newcastle door een vaartuig uit Heist van zes bootmasten. Deze waren ongetwijfeld te Sluis, waar dit scheepstuig toen te verkrijgen was, ingeladen geworden. Bijlage I, item 61 - Inderdaad in 1440 zien we twee burgers van Sluis betaald worden voor de levering van de grote mast en de twee andere masten, dienende voor de optuiging van de grote hertogelijke «nave», toen liggende in die havenstad R. DEGRYSE, *De Bourgondische expedities naar Rhodos, Constantinopel en Ceuta, 1441-1465*, in *Mededelingen v.d. Mar. Ac.*, boek XVII, Antwerpen, 1965, p. 227-252. Zie p. 229 en 246, bijlage I. - Blijkbaar was de invoer van masten te Sluis een activiteit van de hanzeaten.

allemaal, Engelse, Vlaamse, Zeeuwse, Hollandse, hanzeatische of Franse kooplui, waren de onderscheiden kolenschepen te Newcastle gecharterd geworden om steenkool naar een of andere Britse of vastelandshaven uit te voeren? Wat er ook van zij, een van de voornaamste plaatsen van bestemming was, buiten Londen, ongetwijfeld Sluis, de voorhaven van Damme en Brugge⁵⁴.

J.B. Blake in zijn artikel heeft het alleen over de kolenexport per schip uit Newcastle en niet over de import aldaar in de haven van goederen komende van elders. Onder deze koopwaar bevond zich ook Schonense kaakharing, die er vooral tijdens het najaar of de maanden oktober, november en december uit Schonen, de zuidelijke punt van Zweden, toen aan Denemarken, ingevoerd werd. Het waren vooral de hanzeaten van de Noordduitse en Zuiderzeehavens, die zich met de handel in Schonense tonharing bezighielden. Na 1368 zien we evenwel ook de lieden van Amsterdam, Brielle, Zierikzee en andere Hollandse en Zeeuwse havens zich daarmee inlaten. Kennelijk trok deze trafiek weldra ook Vlaamse haventjes als Nieuwerhaven, Hugevliete en Biervliet, gelegen aan de Honte, aan, vermits juist daar in de Scheldedelta op het einde van de 14de eeuw de vissers tot het kaken op zee van de vóór de Engelse oostkust gevangen Noordzeeharing voor het eerst zouden overgaan⁵⁵. Het belang van de rekeningen van de kleine «custom» te Newcastle voor het onderzoek van deze evolutie ligt dan ook voor de hand. Zo zien we in het najaar van 1377 in deze haven in het totaal ± 150 last kaakharing uit Schonen ingevoerd worden, waaronder wel 80 last door twee schepen uit Brielle en 40 ½ last door een vaartuig uit Zierikzee⁵⁶. In 1380 gedurende dezelfde pe-

54. Zie n. 20.

55. R. DEGRYSE, *Oorsprong van het haringkaken in Vlaanderen*, in *Nederlandsche Historiebladen*, jg. I, nr. 2, Antwerpen, 1938, p. 201-219. Zie p. 206 - ID., *Schonense en Vlaamse kaakharing in de 14de eeuw*, in *Bijdr. voor de Gesch. der Ned.*, dl. XII, 1957, p. 100-107. - R. DEGRYSE en O. MUS, *De laatmiddeleeuwse haringvisserij*, p. 100-102.

56. «Navis vocata le Cristofor de Sirice unde Johannes Ertsonne est magister applicuit in portu predicto 8° die Novembri anno supradicto. Per eodem magistro pro 40 lastis et dim. de allecis de Scone val. 103 lb. - 25 s. 9 d. (custom)». «London, P.R.O., Custom account E 122/106/1, item 24. Zie aldaar ook de items 25, 27, 28, 29, 30 en 31 onder de data 8 november en 18, 23 en 26 december 1377. - Zie de bijlage, littera B.

riode waren het 152 last, waaronder 26 last door een schip uit Brielle en 40 last door een uit Zierikzee, maar ook 25 last door een vaartuig uit Hughevliete in Vlaanderen⁵⁷. In 1382 waren het 101 last door drie schepen uit Zierikzee, benevens nog een kleine, niet aangeduide hoeveelheid door een eenheid uit Kampen en dit tegenover in het geheel geen het jaar voordien⁵⁸. In 1390 ten slotte waren het maar 12 last en 9 tonnen door een drietal vaartuigen, namelijk 5 last in een schip uit Middelburg, 4 last in een uit Veere en 3 last 8 tonnen in een uit Danzig, terwijl er nog een ton door een eenheid uit Zierikzee gelost geworden was⁵⁹. Dat het daarbij werkelijk telkenmale om geaakte haring uit Schonen ging, blijkt uit de in de rekening over het boekjaar 1377-1378 daarvoor gebruikte terminologie, namelijk «allex album de Scone»⁶⁰. Weliswaar vinden we in de drie volgende rekeningen alleen nog de uitdrukking «allex album» zonder de specificatie «de Scone», maar het is duidelijk dat daaronder telkens eveneens het «witte», in tonnen gezouten produkt van Deens-hanzeatische oorsprong verstaan dient te worden⁶¹. Overigens staat de Schonense kaakharing te Newcastle in een akte van 26 juli 1395 uitdrukkelijk vermeld en wel in verband met een onderzoek, dat toen bevolen werd, ten einde de ontduiking van de betaling van de «customs», drukkend op de invoerhandel ervan, na te gaan, misbruik waaraan zich de lieden van de hanzeatische havenstad aan de Zuiderzee, Kampen,

57. «Petrus Selle, magister navi vocate Godewylle de Houghflete applicuit 7° die Decembri cum 25 lastis allecis albi val. 50 lb. Custom 15 d.». E 122/106/4, item 16. Zie aldaar verder de items 3, 10, 16, 17, 18, 20, 22 en 40 onder de data 9 en 24 oktober, 7, 10, 11 en 12 december 1380, 28 januari en 24 maart 1381.

58. E 122/106/5, items onder de data 23 oktober, 16 en 18 november 1382 en 2 maart 1383.

59. «Navis vocata Christofer de Dans unde Jacobus Lenesone est magister applicuit 10mo die Novembri. Per eodem pro 3 lastis et 8 barellis alleci albi val. 11 lb. - Inde custom 2 s. 9 d.» E 122/106/21, item 65. Zie aldaar ook de items 66, 67 en 68.

60. R. DEGRYSE, *Het schip en de zeevisserij te Dieppe in de 15de eeuw*, in *Meded. v. d. Marine Ac.*, boek XXII, 1971-1972, p. 25-76. Zie p. 38-39. - DEZELFDE, *De Vlaamse westvaart*, p. 204-212.

61. De term «allex album» betekent dus niet verse haring, zoals verkeerdelijk staat in SMIT, *Bronnen*, dl. I, vol. 2, register van zaken, p. 1446, verbo «visch». - Op 4 nov. 1393 voerde een schip uit Zierikzee te Great Yarmouth niet minder dan 55 last 4 tonnen «allex de skone» aan. *Ibidem*, dl. I, vol. 1, nr. 736, p. 462, item 61.

zich schuldig gemaakt zouden hebben. Tegelijk was toen ook soortgelijk onderzoek inzake de uitvoerhandel in steenkool in dezelfde Engelse stad bevolen geworden⁶². Vermits Kampen zich in de 14de eeuw in de handel in Schonense tonharing gespecialiseerd had, ligt het voor de hand dat minstens tot 1396 met de term «alleg album» in Engeland in de in het Latijn gestelde bescheiden genoemd produkt bedoeld werd⁶³. Op dat ogenblik reeds waren de vissers uit de Lage Landen en Oost-Engeland op een bescheiden schaal met het zouten en kaken van Noordzeeharing begonnen en wel eerst aan wal, zoals in Schonen, en vrij spoedig daarna op zee, wat een totale omkeer in het kaakharingbedrijf teweeg zou brengen. Deze ingrijpende verandering, die de opkomst van een eigen tonharingbedrijf in de Lage Landen voor gevolg had, zou zich echter eerst na 1400 manifesteren. Naderhand werd, meer bepaald in Vlaanderen, door de overlevering, het initiatief voor deze vernieuwing toegeschreven aan een legendarisch figuur, met name Willem Beukel, herkomstig van Hugevliete nabij Biervliet, maar waarvan het historisch bestaan, als visser en kaper, toch vaststaat⁶⁴. Het is duidelijk dat tussen de aanvankelijke trafiek in Schonense tonharing, waaraan tot omstreeks 1400 door de zeelui van vissershavens als Brielle, Zierikzee en Hugevliete gedaan werd, en de daaropvolgende opkomst in Holland, Voorne, Zeeland en Vlaanderen van het kaken van de Noordzeeharing een verband moet bestaan hebben, dat op een overgang van het ene op het andere neerkwam met al de gevolgen van dien. De «item» over de komst te Newcastle op 7 december 1380 van dat ene Vlaamse schip uit Hugevliete met een lading van 25 last Schonense kaakharing vult dan ook, inzake de gegevens betreffende de oorsprong van het haringkaken in Vlaanderen, een lacune aan.

62. *Ibidem*, dl. I, vol. 1, nr. 731, p. 436, noot 1, naar Cal. Pat. Rolls, 1396-1399, p. 52.

63. J. NANNINGA-UITTERDIJK, *De haringvangst van Kampen op Schonen in de 14de eeuw*, in *Bijdr. tot de gesch. van Overijssel*, uitgegeven door J. Nanninga-Uitterdijk en L. Van Hasselt, dl. XI, 2de serie, 1ste vol. Zwolle, 1896, blz. 291 en vlg.

64. R. DEGRYSE, *Willem Beukel(s) van Hughevliet*, in *De Vlaamse Gids*, jg. 38, afl. 7, juli 1954, p. 403-410. - DEZELFDE, *Willem Beukel en het begin van het kaken. Een antwoord*, in *Bijdr. voor de Gesch. der Ned.*, dl. IV, 1960, p. 217-220, aantekening.

BIJLAGE

Lijst van de Vlaamse vaartuigen, die gedurende de periode 6 oktober 1377 - 28 september 1378 te Newcastle upon Tyne aankwamen en uit die haven met een lading steenkool of soms ook nog met molenstenen vertrokken, naar de rekeningen van de ontvangers van de kleine en grote «custom» aldaar, respectievelijk Johannes de Bulkham en Johannes de Bisshopsdale, over de tijdspanne 18 september 1377 - 8 februari 1378, en Johannes de Bulkham en Johannes de Eghtone, over de tijdspanne 8 februari - 29 september 1378, beide gesteld in het Latijn. In de hiernavolgende ontleding sommen we per Vlaams schip achtereenvolgens op de naam van de stuurman, de naam en de plaats van herkomst van het vaartuig, gebeurlijk de datum van aankomst (A.), de aard en de handelswaarde van de geloste goederen en de daarvoor gestorte tol, alsmede de datum van vertrek (V.), de hoeveelheden ingeladen steenkool, gemeten in «chaldrons» of chaudrons, benevens gebeurlijk andere koopwaar, de handelswaarde ervan en de tol, die ervoor betaald werd. De «items», zoals ze in de beide rekeningen op elkaar volgen, namelijk 38 in de eerste rekening en 162 in de tweede, of samen 200, hebben we van een nummer voorzien. Hieronder weerhouden we alleen wat op de vaartuigen uit Vlaanderen slaat en laten we de kolenschepen uit Zeeland, Holland en de hanzehavens buiten beschouwing. De namen van de stuurlui, schepen en thuishavens geven we in hun Engelse spelling, zoals ze in de rekeningen voorkomen. De opgesomde bedragen staan in ponden (lb.), schellingen (s.) en penningen (d.), benevens obolen (ob.) Engelse munt, d.i. sterling. In annex, onder littera B, lijst van de Noordnederlandse eenheden, die te Newcastle Schonense kaakharing ontladen hadden, opgesteld volgens dezelfde normen.

— Londen, Public Record Office, Custom account E 122/106/1

— Gedeeltelijke ontleding en bespreking in J.B. Blake, *The medieval coal trade of North East England: some fourteenth-century evidence*, in: *Northern History. A review of the history of the North of England*. The University of Leeds, vol. II, 1967, blz. 1-26), blz. 17-18.

5 — Willelmus Jacobsonne - le Maryschippe de Neuhavene (Nieuwerhaven)

V — 12 oktober - 60 chaldrons (100 s.) - 15 d.

8 — Jacobus Henrisone - le Maryschippe de Dunkirke (Duinkerke)

A — 6 oktober 1377 - zout en andere goederen (108 s. 4 d.) - 16 d.

V — 14 oktober - 38 chaldrons (63 s. 4 d.) - 9 d.ob.

9 — Michael Romelore - Lodewyk de Dunkirke

V — 14 oktober - 60 chaldrons (100 s.) - 15 d.

Vlaamse kolenschepen en Schonense kaakharing

- 10 — Petrus Heynman - le Maryschippe del Haijs (Heist)
V — 16 oktober - 60 chaldrons (100 s.) - 15 d.
- 11 — Johannes Corver - le Maryschippe del Scluyts (Sluis)
V — 16 oktober - 56 chaldrons (4 lb.13 s.4 d.) - 14 d.
- 15 — Baudewyn Petrusone - le Cristofor del Scluyts (zie nr. 23)
A — 8 oktober - handelswaar (100 s.) - 15 d.
V — 16 oktober - 54 chaldrons (4 lb.10 s.) - 13 d.ob.
- 16 — Johannes Hallyng - Seint Maryschippe del Scluyts
V — 16 oktober - 48 chaldrons (4 lb.) - 12 s.
- 18 — Ivo Jonessone - le Godewille de Neuhaven
V — 18 oktober - 24 chaldrons (40 s.) - 6 d.
- 19 — Ivo Jonessone - le Godewille de Neuhaven
V — 26 oktober - 24 chaldrons (40 s.) - 6 d.
- 23 — Baudewyn Petrusone - le Cristofor del Scluyts (zie nr 15)
V — 20 november - 39 chaldrons (60 s.) - 9 d.
- 33 — Johannes Halling - le Palmer de Neuport (Nieuwpoort)
A — 2 februari 1378 - zout, appelen en andere goederen (116 s. 8 d.) - 17 d.ob.
V — 7 februari - 40 chaldrons en een molensteen (6 lb. 6 s. 8 d.) - 19 d.
- 34 — Michael Hane - le Maryschippe de Neuport
A — 2 februari - appelen en andere goederen (56 s. 8 d.) - 8 d.ob.
V — 7 februari - 42 chaldrons (4 lb. 10 s.) - 13 d.ob.
- 36 — Nicholaus Hane - le Laurence de Neuport
A — 2 februari - appelen en tegels (23 s. 4 d.) - 3 d.ob.
V — 7 februari - 26 chaldrons (43 s. 4 d.) - 6 d.ob.
- 38 — Christianus Deringsone - le Maryschippe de Neuhavene
A — 2 februari - linnen (4 lb. 10 s.) - 13 d.ob.
V — 7 februari - 56 chaldrons (100 s.) - 15 d.
- 41 — Georgius Willelmussone - le Maryschippe del Haijs
V — 20 februari - 52 chaldrons (106 s. 8 d.) - 16 d.
- 46 — Johannes Ryner - le Maryschippe de Neuport (zie nr 131)
A — 22 februari - appelen en andere goederen (23 s. 8 d.) - 3 d.ob.quart.
V — 26 februari - 63 chaldrons (6 lb. 6 s.) - 19 d.
- 43 — Willelmus Jacobsone - le Maryschippe de Neuhavene (zie nr 5)
A — 21 februari - appelen, meekrap en linnen (10 lb. 16 s. 8 d.) - 2 s. 8 d.ob.
V — 24 februari - 58 chaldrons (113 s. 4 d.) - 17 d.
- 44 — Johannes Jacobsone - le Maryschippe de Neuhaven
A — 21 februari - keukengerief en andere goederen (10 lb. 10 s.) - 2 s. 7 d.ob.
V — 24 februari - 48 chaldrons (4 lb. 16 s.) - 14 d.ob.

- 45 — Deryng Bast - le Maryeschippe de Neuhavene
A — 21 februari - keukengerief (9 lb. 10 s.) - 2 s. 4 d.ob.
- 47 — Johannes Rener (*a*) - le Blietheleem de Lombardye (Lombardsijde)
(zie nr 120)
A — 23 februari - appelen en bast (16 s. 8 d.) - 2 d.ob.
V — 26 februari - een molensteen (3 s. 4 d.) - ob.
- 48 — Petrus Hallyng - le Maryeschippe de Lombardye (zie nrs 86 en 119)
A — 23 februari - bast (16 s. 8 d.) - ob.
V — 26 februari - 44 chaldrons (4 lb. 8 s.) - 13 d.
- 49 — Michael Raskherd - le Wonder de Lombardye
V — 3 maart - 36 chaldrons (72 s.) - 11 d.
- 50 — Johannes Sotherd - le Maryeschippe de Dunkirke
V — 10 maart - 52 chaldrons en molenstenen (110 s.) - 16 d.ob.
- 57 — Matheus Hyne - le Maryschippe de Neuport
A — 4 april - tegels en andere koopwaar (13 s. 4 d.) - 2 d.
V — 10 april - 46 chaldrons (4 lb. 16 s.) - 14 d.ob.
- 58 — Jacobus More - le Nicholas de Neuport
A — 4 april - tegels (10 s.) - 1 d.ob.
V — 10 april - 48 chaldrons (4 lb. 10 s.) - 13 d.ob.
- 59 — Clays Hane - le Laurence de Neuport
A — 4 april - tegels en andere goederen (20 s.) - 4 d.
- 61 — Johannes Damoder - le Cristofor del Haijs (zie nr 181)
A — 8 april - 6 bootmasten en andere goederen (66 s. 8 d.) - 10 d.
- 62 — Petrus de Cammera - le Godewille del Scluys
V — 12 april - 70 chaldrons (7 lb.) - 21 d.
- 63 — Willelmus Okke - le Crucemer del Scluys (zie nr 188)
V — 12 april - 47 chaldrons en een molensteen (100 s.) - 15 d.
- 64 — Christianus Cruce - le Katerine del Scluys
V — 12 april - 52 chaldrons (103 s. 4 d.) - 15 d.ob.
- 65 — Ernardus Hallyng - le Winpeny del Scluys
V — 12 april - 57 chaldrons en een molensteen (6 lb.) - 18 d.
- 67 — Ryke Reynman - le Maryschippe del Haijs (zie nr 107)
V — 15 april - 45 chaldrons (4 lb. 10 s.) - 13 d.ob.
- 72 — Johannes Damoder - le Victor del Haijs (zie nr 183)
A — 12 april - een pijp azijn (33 s. 4 d.) - 5 d.
- 77 — Stace Bouraven - le Cruceberghe de Dunkyrke (zie nr 178)
V — 24 april - 46 chaldrons (4 lb. 12 s.) - 14 d.
- 79 — Jacobus Boressone - le Maryeschippe de Neuport (zie nr 175)
V — 24 april - 46 chaldrons (4 lb. 12 s.) - 14 d.
- 81 — Petrus Arnaldsone - le Maryeschippe del Haijs
A — 19 april - lamprei (10 s.) - 1 d.ob.
V — 26 april - 50 chaldrons (100 s.) - 15 d.

Vlaamse kolenschepen en Schonense kaakharing

- 82 — Johannes Gylysonne - le Maryeschippe del Haijs (zie nr 166)
V — 26 april - 46 chaldrons (4 lb. 12 s.) - 14 d.
- 85 — Johannes Clayssone - le Godewille del Haijs (zie nrs 105 en 138)
V — 26 april - 50 chaldrons (100 s.) - 15 d.
- 86 — Petrus Hallyng - le Marieschippe de Lumbardye (zie nrs 48 en 119)
V — 28 april - 48 chaldrons en een molensteen (106 s. 8 d.) - 16 d.
- 87 — Willemus Claissone - le Godewille del Haijs (zie nr 137)
V — 28 april - 46 chaldrons (4 lb. 12 s.) - 14 d.
- 92 — Copyn Jonsone - le Marieschippe de Neuport
V — 12 mei - 57 chaldrons (114 s.)
- 95 — Clays Halling - le Cristofor de Neuport (zie nr 177)
V — 12 mei - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 105 — Johannes Clayssone - le Godewille del Haijs (zie nrs 85 en 138)
V — 11 juni - 47 chaldrons (4 lb. 13 s. 4 d.) - 14 d.
- 106 — Johannes Ffynche - le Cruceberghe de Wolrousyde (Walravensijde)
(zie nrs 136 en 182) (b)
V — 11 juni - 42 chaldrons (4 lb. 4 s.) - 12 d.ob.qu.
- 107 — Ryke Reynmanne - le Maryschippe del Haijs (zie nr 67)
V — 11 juni - 48 chaldrons (c) (4 lb. 13 s. 4 d.) - 14 d.
- 108 — Egidius Soutersone - le Maryeschippe del Haijs
V — 11 juni - 45 chaldrons (4 lb. 10 s.) - 13 d.ob.
- 110 — Michaelis Grydoke - le Blitheleme de Dunkyrke
V — 15 juni - 38 chaldrons (46 s. 8 d.) - 10 d.
- 111 — Jacobus Coveryng - le Cruceberghe de Dunkyrke (zie nr 174)
V — 15 juni - 34 chaldrons (66 s. 8 d.) - 10 d.
- 112 — Michaelis Jakemanne - le Maryschippe de Brugge
V — 15 juni - 34 chaldrons en een molensteen (70 s.) - 10 d.ob.
- 113 — Petrus Guysne - le Godewille de Ostende (zie nr 193)
V — 15 juni - 34 chaldrons (66 s. 8 d.) - 10 d.
- 115 — Baudewynus Wisteler - le Cruceberghe de Dunkyrke (zie nr 155)
A — 10 juni - 200 kruiken (6 s. 8 d.) - 1 d.
V — 20 juni - 50 chaldrons (100 s.) - 15 d.
- 117 — Boudyn Hallyng - le Juliane de Neuport (zie nr 172)
A — 16 juni - zout en linnen (26 s. 8 d.) - 4 d.
V — 24 juni - 36 chaldrons en een molensteen (4 lb. 3 s. 4 d.) -
12 d.ob.
- 118 — Johannes Bukke - le Maryschippe de Dunkyrk
A — 16 juni - wagenschot en tegels (30 s.) - 4 d.ob.
V — 24 juni - 80 chaldrons (7 lb. 16 s. 8 d.) - 23 d.ob.
- 119 — Petrus Hallyng - le Maryschippe de Lumbardye (zie nrs 48 en 86)
A — 20 juni - tegels (10 s.) - 1 d.ob.
V — 26 juni - 44 chaldrons (73 s. 4 d.) - 11 d.
- 120 — Johannes Renner - le Blitheleme de Lumbardye (zie nr 47) (a)
A — 20 juni - tegels (10 s.) - 1 d.ob.

- V — 26 juni - 40 chaldrons en een molensteen (4 lb. 6 s. 8 d.) - 13 d.
- 121 — Clays Halling - le Cristofor de Neuport
V — 28 juni - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 122 — Johannes Paw - le Maryschippe de Neuport
V — 28 juni - 48 chaldrons (4 lb. 13 s. 4 d.) - 14 d.
- 125 — Johannes Clayssone - le Maryschippe de Neuhavene
A — 1 juli - linnen (20 s.) - 3 d.
- 126 — Jehannes Loure - le Maryschippe de Neuport
V — 4 juli - 42 chaldrons (4 lb. 3 s. 4 d.) - 12 d.ob.
- 127 — Johannes Mewe - le Margaret de Neuport
V — 4 juli - 54 chaldrons (106 s. 8 d.) - 16 d.
- 129 — Jacobus Gasyn - le Maryschippe de Neuport (zie nr 163)
A — 4 juli - tegels (10 s.) - 1 d.ob.
V — 10 juli - 45 chaldrons (4 lb. 10 s.) - 13 d.ob.
- 130 — Petrus Mulard - le Maryschippe de Neuport
A — 4 juli - tegels (10 s.) - 1 d.ob.
V — 10 juli - 45 chaldrons (4 lb. 10 s.) - 13 d.ob.
- 131 — Johannes Gyner - le Maryschippe de Neuport
A — 4 juli - tegels (10 s.) - 1 d.ob.
V — 10 juli - 52 chaldrons (104 s.) - 15 d.ob.quart.
- 133 — Johannes Greunebusk - le Cristofor del Scluyts
V — 12 juli - 46 chaldrons (4 lb. 13 s. 4 d.) - 14 d.
- 134 — Arnaldus Gylramsonne - le Maudeleyn del Scluyts
A — 10 juli - zout, teer en linnen (60 s.) - 9 d.
- 135 — Clays Gerard - Lightfote de Wolrausyde (zie nr 179) (b)
V — 14 juli - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 136 — Jacobus Ffynche - le Crucebergh de Wolrausyde (zie nrs 106 en 182) (b)
V — 14 juli - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 137 — Willelmus Clayssone - le Godwille del Haijs (zie nr 87)
V — 14 juli - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 138 — Johannes Clayssone - le Godwille del Haijs (zie nrs 85 en 105)
V — 14 juli - 48 chaldrons (100 s.) - 15 d.
- 141 — Gerardus Jonsone - le Maryschippe del Haijs
V — 20 juli - 58 chaldrons en een molensteen (6 lb. 6 s.) - 19 d.
- 143 — Boud Utersone - le Godtyde del Haijs
V — 21 juli - 56 chaldrons (113 s. 4 d.) - 17 d.
- 144 — Petrus Clayssone - le Godwille del Haijs
V — 21 juli - 48 chaldrons (4 lb. 16 s.) - 14 d.ob.
- 149 — Johannes Sparauke - le Boye de Dunkirke
A — 18 juli - pek (20 s.) - 3 d.
V — 24 juli - 30 chaldrons (60 s.) - 9 d.

Vlaamse kolenschepen en Schonense kaakharing

- 150 — Petrus Jacobsonne - le Doubeler del Scluyt
V — 24 juli - 46 chaldrons (4 lb. 13 s. 4 d.) - 14 d.
- 151 — Michaelis Beuter - le Blitheleme de Dunkirke
V — 24 juli - 34 chaldrons (66 s. 8 d.) - 10 d.
- 152 — Johannes Gourlayn - le Godwille del Estende (Oostende)
V — 26 juli - 34 chaldrons (66 s. 8 d.) - 10 d.
- 155 — Bawdewynus Wespeler - le Cruceberghe de Dunkirke (zie nr 115)
V — 26 juli - 50 chaldrons (100 s.) - 15 d.
- 156 — Johannes de Luttone - le Cruceberghe de Dunkirke (zie nr 187)
V — 26 juli - 42 chaldrons (4 lb. 6 s. 8 d.) en aardewerk - 13 s.
- 157 — Johannes Clayssone - le Blitheleme de Dunkirke
V — 26 juli - 36 chaldrons (73 s. 4 d.) - 11 d.
- 158 — Willelmus Ffrelyng - le Maryschippe de Gravenyng (Grevelinge)
(zie nr 196) (d)
V — 28 juli - 46 chaldrons (4 lb. 13 s. 4 d.) - 14 d.
- 159 — Johannes de Luttone - le Blitheleme de Dunkirke
V — 28 juli - 56 chaldrons (113 s. 4 d.) - 17 d.
- 160 — Johannes Louresone - le Cruceberghe de Neuport
V — 29 juli - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 161 — Johannes Blancard - le Maryschippe de Neuport
V — 2 augustus - twee vaten smout en 15 zakken hout (50 s.) -
7 d.ob.
- 162 — Willelmus Boyde - le Maryschippe del Scluyt (zie nr 164)
A — 2 augustus - zout en kurk (11 lb. 13 s. 4 d.) - 2 s. 11 d.
- 163 — Jacobus Gosyn - le Maryschippe de Neuport (zie nr 129)
V — 2 augustus - 44 chaldrons (4 lb. 6 s. 8 d.) - 13 d.
- 164 — Willelmus Boyde - le Maryschippe del Scluyt (zie nr 162)
V — 10 augustus - 95 chaldrons (9 lb. 10 s.) - 2 s. 4 d.ob.
- 166 — Johannes Gylysonne - le Maryschippe del Haijs (zie nr 82)
V — 10 augustus - 45 chaldrons (4 lb. 10 s.) - 13 d.ob.
- 167 — Johannes Riner - le Hauler de Lumbardye
V — 10 augustus - 60 chaldrons (6 lb.) - 18 d.
- 169 — Willelmus Pawe - le Maryschippe de Neuport
V — 12 augustus - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 170 — Copyn Gyfler - le Maryschippe de Neuport
A — 9 augustus - 4000 tegels (10 s.) - 1 d.ob.
V — 15 augustus - 48 chaldrons (4 lb. 16 s.) - 14 d.ob.
- 171 — Mewes Hane - le Laurence de Neuport
V — 15 augustus - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 172 — Bawdewinus Halling - le Juliane de Neuport (zie nr 117)
V — 15 augustus - 30 chaldrons (60 s.) - 9 d.
- 173 — Johannes Covelyng - le Blitheleme de Lumbardye
V — 15 augustus - 36 chaldrons (73 s. 4 d.) - 11 d.

- 174 — Jacobus Camerlyng - le Cruceberghe de Dunkirke
V — 18 augustus - 34 chaldrons (66 s. 8 d.) - 10 d.
- 175 — Jacobus Bouresone - le Maryschippe de Neuport (zie nr 79)
V — 18 augustus - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 176 — Johannes Hallyng - le Maryshype de Lumbardie
V — 19 augustus - 38 chaldrons (76 s. 8 d.) - 11 d.ob.
- 177 — Nicholaus Hallyng - le Cristofre de Neuport (zie nr 95)
V — 19 augustus - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 178 — Stace Bouraven - le Cruceberghe de Dunkirke (zie nr 77)
V — 19 augustus - 36 chaldrons (73 s. 4 d.) - 11 d.
- 179 — Nicholaus Gerard - Lyghtfot de Wolrausyde (zie nr 135) (b)
V — 19 augustus - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 180 — Johannes Cotener - le Maryshyp de Hays
V — 19 augustus - 50 chaldrons (100 s.) - 15 d.
- 181 — Johannes Damoder - le Cristofre de Hays (zie nr 61)
V — 19 augustus - 60 chaldrons (6 lb.) - 18 d.
- 182 — Jacobus Ffyngk - le Cruceberghe de Wolrausyde (zie nrs 106 en 136) (b)
V — 22 augustus - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 183 — Johannes Damoder - le Victor de Hays (zie nr 72)
V — 22 augustus - 60 chaldrons (6 lb.) - 18 d.
- 186 — Johannes de Luttone - Cristofre de Dunkirke
V — 25 augustus - 46 chaldrons (4 lb. 13 s. 4d.) - 14 d.
- 187 — Johannes Luttone - le Cruceberghe de Dunkirke (zie nr 156)
V — 25 augustus - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 188 — Willelmus Okke - le Cruceberghe del Scluyts (zie nr 63)
V — 26 augustus - 42 chaldrons (4 lb. 3 s. 4 d.) - 12 d.ob.
- 189 — Derynge Uterman - le Katerine de Dunkirke
V — 26 augustus - 40 chaldrons (4 lb.) - 12 d.
- 191 — Johannes Grydok - le Blythelem de Dunkyrke
A — 26 augustus - koopwaar en tegels (13 s. 4 d.) - 2 d.
V — 31 augustus - 30 chaldrons (60 s.) - 9 d.
- 192 — Petrus Lambe - le Cruceberghe de Dunkirke
V — 31 augustus - 80 chaldrons (8 lb.) - 2 d.
- 193 — Petrus Wysloe - le Godwylle de Ostende (zie nr 113)
V — 31 augustus - 30 chaldrons (60 s.) - 9 d.
- 194 — Johannes Gerardsonne - le Maryship de Neuport
A — 3 september - wagenschot (60 s.) - 6 d.
V — 3 september - 60 chaldrons (6 lb.) - 18 d.
- 195 — Willelmus Ffrellyng - le Maryshyp de Gravenynge (zie nr 158)
V — 16 september - 46 chaldrons (4 lb. 13 s. 4 d.) - 14 d.
- 196 — Johannes Hound - le Cruceberghe de Neuport
V — 16 september - 66 chaldrons (5 lb. 12 s.) - 20 d.
- 200 — Ivone Jonessone - le Godwille de Neuhavene (zie nrs 18 en 19)

Vlaamse kolenschepen en Schonense kaakharing

A — (datum niet aangeduid) - meekrap en andere goederen (75 s) - 11 d.ob.

B. Noordnederlandse eenheden

- 24 — Johannes Ertsonne - le Cristofor de Sirice (Zierikzee)
A — 8 november 1377 - 40 1/2 last «alleg de Scone» (103 lb.) - 25 s. 9 d.
- 25 — Johannes Monc - le Scowewether de Brele (Brielle)
A — 8 november - 42 last «alleg de Scone» (103 lb.) - 25 s. 9 d.
- 27 — Hugo Jacobson - le Godregod de Brele
A — 18 december - «alleg album de Scone» (87 lb. 10 s.) - 21 s. 10 d.ob.
- 28 — Reginaldus Lange - le Cristofor de Cuyk
A — 23 december - «alleg album» (60 s.) - 9 d.
- 29 — Gydman FFrethe - le Maryknyght de Herdewyk (Harderwijk)
A — 26 december - «alleg album de Scone» (85 lb.) - 21 s. 3 d.
- 30 — Johannes Reynersone - le Palmedagh de Monstredamme (Amsterdam ?)
A — 26 december - «alleg album de Scone» (6 lb. 6 s. 8 d.) - 19 d.
- 31 — Johannes Fier - le Cristofore de Breme (Bremen)
A — 26 december - «alleg album de Scone» (76 s.) - 11 d.ob.

(a) «Rener» : kan ook «Rover» gelezen worden, daar de letters e en o nagenoeg op dezelfde wijze geschreven staan, wat ook zo is voor de letters n en u. De letter u kan bovendien ook als v geïnterpreteerd worden, zoals in «Wolrausyde» : Walravensijde.

(b) Zie noot a.

(c) In de tekst staat weliswaar «pro xlviij mol(aribus) valor(is) iiii lb. 13 s. 4 d.», maar juist die waarde aanduiding toont aan dat daarmede evenveel «chaldrons» steenkolen bedoeld moeten worden zijn en dat we dus met een lapsus te doen hebben. - Zie ook noot 9.

(d) Blake, p. 17, nam verkeerdelijk «Gravenynge» voor Groningen.

«L'AFFAIRE DES TABLEAUX DE BRUGES» EN DE VERMEENDE RESTAURATIE VAN DE VLAAMSE PRIMITIEVEN IN 1902 - 1908

A. JANSSENS de BISTHOVEN

Wij hebben in 1966 in dit tijdschrift gewezen op het archiefonderzoek van J.P. Sosson met betrekking tot de restauratie van de schilderijen van de Brugse Primitieven van 1815 tot 1907¹. Een der belangrijkste documenten die Sosson aldaar (gedeeltelijk) publiceerde was het bestek d.d. 21 november 1902 van de Brusselse restaurateur Paul Buéso : «Devis pour la restauration de quelques tableaux anciens du Musée communal de Bruges»². In dit bestek wordt de toestand beschreven van 21 schilderijen met onderscheidenlijk de restauratievoorstellen. Men begrijpt dat het belang van dit document grotendeels afhankelijk is van de kennis die men heeft van de werkelijke uitvoering van de restauraties. Terecht stelt Sosson de vraag : «quels furent les tableaux restaurés par Paul Buéso ? Aussi extraordinaire que cela puisse paraître, il est difficile de le préciser». Evenwel, aldus Sosson, omdat het niet denkbaar is dat zó beroemde meesterwerken niet zouden behandeld zijn geweest — des te meer daar hun herstelling sedert 1856 met de gekende wederwaardigheden aan de orde was — zijn wij

1. Boekbespreking van : J.P. SOSSON, *Les Primitifs Flamands de Bruges. Apports des Archives contemporaines (1815-1907)*, Brussel 1966, in : *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge*, dl. CIII (1966), blz. 209-213.

2. J.P. SOSSON, a.w., blz. 133-136. In het raam van zijn studie beperkt tot de Vlaamse Primitieven, vermeldde de auteur 8 op 21 van de betrokken schilderijen. Zie ook Doc. 4.

geneigd aan te nemen dat ze toen gerestaureerd werden³.

Welnu dit is niet het geval geweest. Paul Buésó heeft in 1902-1908 (noch later) geen enkel van de meesterwerken van de Vlaamse Primitieven uit het Brugs museum hersteld. Van het bestek van 1902 (Doc. 4) zijn het juist de voornaamste taferelen die aan de restauratie ontsnapten, ingevolge de principiële bezwaren en de strakke houding van het Brugs bestuur. Dit is thans duidelijk aan het licht gekomen door het opduiken van een reeks documenten waarop onderhavige bijdrage voornamelijk steunt⁴.

Na de sluiting op 15 september 1902 van de beroemde tentoonstelling «des Primitifs Flamands et d’Art ancien» achtte de mede-initiatiefnemer en voorzitter van de onderneming, baron Kervyn de Lettenhove zich verplicht een aantal schilderijen te doen restaureren. O.m. vekeerde de Boodschap van Jan Memling, toebehorende aan prins Anton Radziwill (Berlijn) in gehavende toestand⁵. Ook de Geboorte van Onze-Lieve-Vrouw uit de Sint-Niklaaskerk te Diksmuide⁶ was zeer beschadigd (Doc. 3). Per briefkaart d.d. 6 oktober 1902 had baron Kervyn de restaurateur Paul Buésó naar Brugge ontboden om een hele reeks dringende herstellingen uit te voeren⁷. Dit is het begin van een reeks gebeurtenissen die zullen leiden tot de restauratie van een aantal zestiende eeuwse schilderijen uit het tegenwoordige Groeningemuseum en tot een proces dat de restaurateur tegen de stad Brugge inspande.

3. J.P. SOSSON, *a.w.*, blz. 39. Dit werd reeds sterk betwijfeld, cf. A. JANSSENS de BISTHOVEN, Stedelijk Museum voor Schone Kunsten (Groeningemuseum) Brugge, met medewerking van M. BAES-DONDEYNE en D. DE VOS, Brussel 1981, blz. 116 (1902 en na 1902), blz. 144 (1902-03), blz. 209 (1902, 1907 en 1908).

4. Deze documenten, die wij in bijlage nader beschrijven, heten wij hierna het Dossier Theophile Goethals, in afkorting D.Th.G.

5. Nr. 85 van de catalogus van 1902, blz. 36, thans in het bezit van het Metropolitan Museum of Art te New York (Robert Lehman Collection).

Een omstandige biografie alsmede de bibliografie van Henri Kervyn de Lettenhove door N.N. HUYGHEBAERT is verschenen in de *Biographie Nationale publiée par l’Académie Royale...* dl. 39, Brussel 1976.

6. Middenpaneel van een onvolledig bewaarde triptiek thans en sedert 1903 in het Brugs museum. Toegeschreven aan een anoniem uit West-Vlaanderen eerste helft 16de eeuw. Cf. D. DE VOS, *Stedelijke Musea Brugge. Catalogus Schilderijen 15de en 16de eeuw*, Brugge 1979, blz. 66-67.

7. D.Th.G. nr. 30.

Paul Buéso, «expert, restaurateur de tableaux»⁸ genoot het vertrouwen van de Brusselse kunstmiddens, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België en Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (K.C.M.L.)⁹. Te Brugge ingeleid door baron Kervyn — die ook corresponderend lid was van gezegde Commissie — zal Buéso van de gelegenheid gebruik maken om goede betrekkingen aan te knopen met de Brugse conservator Eugène Copman. Reeds op 7 oktober verwittigt hij hem dat hij van baron Kervyn «de toelating heeft verkregen de Memling van Prins Radziwill in perfecte staat te stellen». Hij stelt hem voor schilderijen van het Brugs museum te restaureren «zonder er een geldkwestie van te maken». Hij zou eerst zijn kunde bewijzen met gratis twee schilderijen van Quentin Metsys¹⁰ in orde te brengen (Doc. 1). Spoedig blijkt dat de intentie bij wijze van proef eerst kosteloos te presteren alleen tot introductie heeft gediend — of werd dit door conservator Copman niet aanvaard? — want op 20 oktober laat Buéso een bestek ten bedrage van 600 frank geworden voor de restauratie van zes panelen waaronder de Giergaard en de Dood tegen 200 frank (Doc. 2). Overigens moet Copman hem een algemeen verslag en prijsofferte hebben gevraagd voor de restauratie van de meesterwerken en andere schilderijen. Of werd dit stuk op eigen initiatief opgesteld of nog — en dit lijkt waarschijnlijk — op ingeven van baron Kervyn¹¹? Hoe dan ook, dit wordt het bestek van 21 november 1902 dat wij hierboven reeds aanhaalden. Dit belangrijk bestek (Doc. 4) betreft volgende werken¹²:

I. Jan Van Eyck, Madonna met Kanunnik Joris van der Paele (0.161)	1.800
II. Hans Memling, Moreeltriptiek (O.91)	1.500

8. D.Th.G. o.m. nr. 19 en nr. 94.

9. Cf. J.P. SOSSON, *a.w.*, blz. 154, doc. 70. L. Cardon, lid van beide instellingen, noemt Buéso «notre homme de confiance».

10. Het betreft in feite de Giergaard en de Dood van Jan Provoost.

11. Cf. D. Th.G. nr. 02.

12. In de volgorde en met de nummering van het bestek, doch schildersnamen en titels naar de laatst verschenen museumcatalogus, D. DE VOS, *a.w.*, Tussen haakjes de inventarisnummers.

«l'Affaire des tableaux de Bruges»

III. Gerard David, Doop van Christus (0,35)	800
IV. Hugo Van der Goes, Dood van Onze-Lieve-Vrouw (0.204)	500
V. Gerard David, Oordeel van Cambyses (Aanhouding) (0.40)	600
VI. Gerard David, Oordeel van Cambyses (Villing) (0.40)	600
VII. Pieter Pourbus, Laatste Oordeel (0.110)	1.000
VIII. Pieter Pourbus, Portret van Jan van Eyerwerve (0.108)	150
IX. Pieter Pourbus, Portret van Jacquemine Buuck (0.109)	250
X. Jan Provoost, Laatste Oordeel (0.117)	300
XI. Jacob Van den Coornhuse, Laatste Oordeel (0.154)	350
XII. Lanceloot Blondeel, De H. Lucas schildert het portret van O.-L.-Vrouw (0.18)	250
XIII. Lanceloot Blondeel, navolger eerste helft 16de eeuw, Legende van de H. Joris (0.215)	500
XIV. Cornelis Van Cleve ¹³ , Heilige Familie met Elisabeth en Johannes (0.375)	100
XV. Pieter Claeissens de Jonge, Allegorie van de vrede in de Nederlanden in 1577 (0.24)	400
XVI. Anoniem Brugs, begin 16de eeuw, vier taferelen uit de legende van de H. Joris (0.214)	400
XVII. Anoniem Brugs, begin 16de eeuw, vier taferelen uit de legende van de H. Joris (0.214)	400
XVIII. ¹⁴ Jan Provoost ¹⁵ , De gierigaard en de dood (0.218)	

13. In het bestek van Buéso : Lambert Lombard.

14. De schilderijen vermeld onder XVIII, XIX, XX en XXI komen reeds voor in het eerste bestek, d.d. 20 oktober 1902 (te zamen 600 frank).

- XIX.¹⁴ Jan Provoost¹⁵, Schenker met de H. Nicolaas en zijn vrouw met de H. Godelieve (0.216-217) 200
- XX.¹⁴ Anoniem Brugs, eerste kwart 16de eeuw¹⁶, Aanbidding der Koningen, de Weduwe (0.213)
- XXI.¹⁴ Anoniem Brugs, eerste kwart 16de eeuw¹⁵, Aanbidding der Herders, de profeet Elisa (0.212) 400

Het is duidelijk dat baron Kervyn sedert 1902 de publieke opinie beroert met zijn geschriften en redevoeringen waarin hij de zorgeloosheid van het stadsbestuur aan de kaak stelt. In zijn open brief van februari 1903, gericht tot het College van Burgemeester en Schepenen klaagt hij de slechte toestand aan van de Vlaamse Primitieven en hun onwaardige en gevaarlijke bewarings- en tentoonstellingskondities¹⁷. In dit pamflet publiceert hij ook brieven die hij klaarblijkelijk heeft gesolliciteerd van een aantal conservators en deskundigen. Deze wijzen vooral — en praktisch eensgezind — op de slechte toestand van het Van der Paele — paneel van Jan Van Eyck en de vele gebreken van het Academiemuseum. De schepen voor Schone Kunsten, Joseph Schramme dient baron Kervyn van antwoord in een andere brochure, waarop deze laatste opnieuw repliceert¹⁸.

Het schepencollege kon wel niet anders dan rekening te houden met de opgeruide opinie. Huiverig tegenover ingrijpende restauraties, kon het evenwel wel gedogen dat enkele noodzakelijke behandelingen door een ambachtsman die het bewijs zou leveren van zijn bekwaamheid, zouden uitgevoerd worden. In ieder geval zal het stadsbestuur de restauraties slechts druppelsgewijze laten gebeuren en voorrang geven aan de minst belangrijke schilderijen.

15. In het bestek van Buéso : Quentin Metsys.

16. In het bestek van Buéso : Josse Van Cleve.

17. H. KERVYN de LETTENHOVE, *Lettre adressée au Collège des Bourgmestre et Echevins de la ville de Bruges*, Brugge 1903. In bijlage zijn hier opgenomen brieven van Ch. L. Cardon, A.J. Wauters, dr. Bredius, Lafenestre, C. Benoit, J. De Vriendt, G. Hulin, H. von Tschudi, J. Weale, H. Hymans en A. Beernaert.

18. Jos. SCHRAMME, *Lettre adressée à Mr. le Baron H. Kervyn de Lettenhove*, Brugge 1903. H. KERVYN de LETTENHOVE, *Réponse adressée à Monsieur J. Schramme échevin des beaux-arts de la ville de Bruges*, Brugge 1903.

Op 13 januari 1903 bestelt het bestuur¹⁹ de restauratie van de schilderijen reeds vermeld in het eerste bestek van 20 oktober 1902 (Doc. 2)²⁰. Van zijn kant zal Buéso erop staan het totaalprogramma te mogen uitvoeren. Inderdaad zet hij een ploeg in van twee à drie helpers en de tewerkstelling te Brugge is niet renderend indien slechts een paar onbelangrijke schilderijen worden ter hand genomen. Intussen is Buéso ook in contact getreden met de kerkfabriek van Onze-Lieve-Vrouw te Brugge om er de Verheerlijking van Gerard David te mogen restaureren. Ook de Mater Dolorosa van Adriaan Isenbrant zal hij aldaar herstellen²¹.

Omdat het stadsbestuur op zijn standpunt blijft en eist dat eerst de zes schilderijen van het bestek van 20 oktober 1902 zouden worden afgewerkt, terwijl Buéso zijnerzijds de volledige bestelling wenst te ontvangen vóór hij begint te werken, blijft de zaak aanslepen tot in 1905 ! De restaurateur belooft de zes schilderijen tegen het begin van 1905 te herstellen om dan voort te werken gedurende meerdere maanden. Evenwel op voorwaarde dat de stad het gehele bestek laat uitvoeren, want «pour des travaux secondaires et d’un prix minime, je ne puis me tenir à la disposition de la ville avec et y compris mon personnel d’artistes et d’ouvriers» (Doc. 5). Pas op 8 oktober 1905 heeft Buéso de rekening ten bedrage van 600 frank voor de restauratie van de schilderijen van het bestek van 20 oktober 1902 aan het bestuur toegezonden (Doc. 6). Kort nadien ontvangt hij de betaling²². Anderhalfjaar verloopt nu vóór Buéso een nieuwe bestelling mag boeken. De tentoonstelling van het Gulden Vlies moet op 15 juni 1907 geopend worden en het schilderij van Pieter Claeissens dat er moet prijken, zogenaamd het Verdrag van Doornik (Allegorie van de vrede in de Nederlanden in 1577, nr. XV van het bestek van 21 november 1902) moet tijdig behandeld worden²³.

19. D.Th.G. nr. 38.

20. Zie voetnoot 14.

21. Deze restauraties gebeuren onder toezicht van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, cf. D.Th.G. nrs. 40 (verso) en 42 (verso). Cf. J.P. SOSSON, *a.w.*, documenten 59, 60 en 61, blz. 137-139.

22. D.Th.G. nr. 51 verso.

23. D.Th.G. nr. 58 (d.d. 12.3.07).

Aldus heeft baron Kervyn de wagen opnieuw aan het rollen gebracht. Op 10 december 1906 was de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen in het Museum op bezoek geweest om er de schilderijen van Van Eyck en Memling (nrs. I en II van het bestek) te onderzoeken²⁴. Kort nadien publiceerde Ch. L. Cardon in «L'Art Moderne» het beruchte artikel «Les chefs d'œuvre de l'Académie des Beaux-Arts de Bruges menacés d'une ruine complète»²⁵.

Op de gemeenteraadvergadering van 5 januari 1907 interpelleert daarover raadslid Vansteenkiste. Burgemeester Visart de Bocarmé stelt de zaken op punt²⁶. Intussen heeft de K.C.M.L. haar richtlijnen i.v.m. de restauraties zoals voorzien in het bestek Buéso, aan de Gouverneur van West-Vlaanderen medegedeeld. Alles wat Buéso voorstelde (12 november 1902 !) lijkt haar nuttig voor de bewaring van twee betrokken schilderijen van Jan Van Eyck en Hans Memling. Evenwel moet Buéso, voor wat het schilderij van Van Eyck betreft, eerst langs de voeg tussen de twee planken, op een kleine oppervlakte van enkele vierkante centimeters, een proef uitvoeren, teneinde de oude retouches weg te nemen, de verfdelen die opsteken te fixeren en het schilderwerk te reinigen. Daarbij wordt unaniem door de K.C.M.L. gevraagd dat haar corresponderend lid baron Kervyn de Lettenhove «dont la compétence est connue» verzocht zou worden toezicht uit te oefenen op alle behandelingen die de schilderijen van het Brugs Museum zullen ondergaan²⁷.

Maar het stadsbestuur van Brugge oordeelt er anders over. Bepaalde behandelingen die Buéso voorstelt en de K.C.M.L. in principe goedkeurt, zoals het wegnemen van vroegere overschilderingen

24. D.Th.G. nr. 52.

25. *L'Art Moderne, Revue critique hebdomadaire*, 26e, jg., nr. 52, 30.12.106, blz. 411-412. Gepubliceerd door J.P. SOSSON, a.w., blz. 200-201.

26. Zie daarover *L'Etoile Belge*, 9.1.07 (*Bruges, Correspondance particulière de l'Etoile Belge. Bruges 5 janvier. Au conseil communal. Notre Musée d'art ancien. Un violent incident*). Cf. D.Th.G. nr. 53 *Le Soir*, 13.1.07 (*Le Musée de Bruges*) Cf. D.Th.G. nr. 54.

27. J.P. SOSSON, a.w., blz. 140, doc. 62.

mogen niet uitgevoerd worden²⁸. Inzake restauratie van oude schilderijen blijft men te Brugge uiterst voorzichtig. In 1907 huldigt men nog de beginselvastheid die zich reeds dertig jaar voordien zo betekenisvol uitte in een brief (3.2.1877) gericht tot de Minister van Binnenlandse Zaken²⁹. Toen was het de Brusselse restaurateur Charles De Brou die wenste de Brugse meesterwerken van de Vlaamse Primitieven te restaureren.

Blijkbaar orkestreerde baron Kervyn de gehele campagne tegen het Brugs bestuur. Op 20 februari 1907 verzoekt hij Buéso hem de opgave te laten geworden «des tares de toutes sortes relevées sur les tableaux suivants du musée de Bruges : Grand Van Eyck, 1 Memling, 3 G. David, 3 Pourbus, Claeissens (Convention de Tournai) (Doc. 7). Vooral de restauratie van laatst vernoemd schilderij bekommert hem, zoals reeds gezegd. Om te bekomen dat dit zou worden uitgevoerd ziet het stadsbestuur zich verplicht einde april 1907, de bestelling aan Buéso te verruimen opdat deze zich eindelijk aan het werk zou zetten. Bij brief van 23 april 1907 wordt aan Buéso gevraagd over te gaan tot de herstelling van de nummers I, II, VII, IX en XIII van het bestek van 1902 en tot de door de K.C.M.L. gevraagde proef beperkt tot enkele vierkante centimeters op het Van der Paele-paneel (Doc. 8). Een herinnering volgt reeds op 27 april³⁰. Buéso antwoordt op 11 mei dat hij het nodige materieel en de benodigdheden — in negen grote kisten³¹ — naar Brugge heeft verstuurd, maar dat hij er wel op rekent alle aangeduide schilderijen tegelijk te mogen restaureren, omdat het hem niet mogelijk is te Brugge gedurende meerdere weken te verblijven, vergezeld van twee of drie helpers, indien het er om gaat het ene werk na het andere te behandelen (Doc. 9).

Op 26 juni 1907 laat Buéso aan conservator Copman weten dat hij het werk — schilderij per schilderij — niet kan voortzetten en dat het College hem de volledige verrichtingen voorzien in het bestek

28. J.P. SOSSON, *a.w.*, blz. 142-143, doc. 63.

29. Cf. A. JANSSENS de BISTHOVEN, *a.w.*, blz. 210, J.P. SOSSON, *a.w.*, blz. 123-127, doc. 54.

30. D.Th.G. nr. 63.

31. D.Th.G. nr. 64.

van 1902 moet bestellen³². Copman zal bij het bestuur hebben aangedrongen want op 29 juni laat het College aan Buéso weten dat nog vier te restaureren schilderijen door de heer Copman zullen aangeduid worden. Hier ontstaat misverstand. Het College bedoelt klaarblijkelijk vier schilderijen uit het bestek van 1902, Copman duidt (moedwillig ?) slechts één schilderij uit het bestek aan (t.w. nr. XIV) en drie andere schilderijen (Doc. 10, bijvoegsel)³³ :

XXII. Bernard Van Orley, omgeving, Legende van de H. Rochus (0.225).

XXIII. Anoniem Westvlaams (?), eerste helft 16de eeuw, Ontmoeting bij de Gouden Poort (rechterluik van de Geboorte van Onze-Lieve-Vrouw) (0.372).

XXIV. Abraham Janssens, H. Drieuldigheid (0.374)³⁴.

Na jaren vertraging vorderen de restauratiewerken thans vrij vlot. Ze moeten naar de richtlijnen van conservator Copman gebeuren³⁵. Overigens is de baas restaurateur Buéso praktisch nooit ter plaatse. Zijn helpers presteren op hun eigen houtje in goede verstandhouding met Copman, bij zover dat, zoals zal blijken, deze ook de praktijk van restaurateur begint te beoefenen. Hij heeft er zijn werk van gemaakt de overschilderingen op het Laatste Oordeel van Pourbus met een mesje weg te krabben. Op 13 september 1907 worden de restauratiewerken op bevel van het bestuur stopgezet³⁶. Wat was er gebeurd ?

Rond 8 september 1907 waren de heren Cardon (Brussel) en Hofstede de Groot (Nederland) in het museum op bezoek geweest. Beiden waren lid van comités van de lopende Gulden-Vliestentoonstelling. Ze verwittigen baron Kervyn dat men in het Museum

32. D.Th.G. nr. 68.

33. Titels en toeschrijvingen naar de tegenwoordige gegevens, alsmede inventarisnummers, zie voetnoot 12.

34. Conservator Copman en restaurateur Buéso zien in deze H. Drieuldigheid «le Christ et un dignitaire de l'Eglise».

35. D.Th.G. nr. 58.

36. D.Th.G., nrs. 73 en 74.

bezig is bepaalde schilderijen met messen te behandelen...³⁷. Baron Kervyn gaat zich van de feiten vergewissen. Het bestuur legt de werken stil. Buésó protesteert. In een brief aan Copman, klaagt hij het optreden aan van de heer Daled («votre mandataire») die toeliet dat baron Kervyn — zoals later zal blijken — de retouches van een schilderij wegveegde om aan het licht te brengen dat Copman de panelen mishandelde (Doc. 11).

I.v.m. «l’affaire des tableaux de Bruges» wenst Kervyn thans van Buésó te vernemen in welke mate Copman zelf restauratiewerken uitvoerde³⁸. Maar hoofdrestaurateur Buésó is zelf niet op de hoogte. Hij belast de ploegbaas J. Berlin de vragen te beantwoorden (Doc. 12)³⁹. Uit dit alles blijkt dat conservator Copman het Laatste Oordeel van Pourbus zelf volledig heeft gerestaureerd : oude overschilderingen weggekrabd, de leemten gemastiekt en de retouches aangebracht. Buésó wordt met zijn werklieden door de K.C.M.L. ontboden om uitleg te verstrekken⁴⁰.

Het officieel tijdschrift van de K.C.M.L. haalt zeer omstandig de Brugse gebeurtenissen aan en de daarop volgende tussenkomst van de Commissie bij het stadsbestuur, via de gouverneur van West-Vlaanderen. De handelswijze van conservator Copman en vooral het feit dat hij twee schilderijen van Pourbus, het Laatste Oordeel en het Portret van Jacquemine Buuck, met een mes heeft bewerkt, wordt streng afgekeurd. Het feit ook dat baron Kervyn niet werd verwittigd van deze behandelingen. Ook het antwoord van het stadsbestuur verschijnt in het Bulletin. Het bestuur betreurt het tenzeerste dat de heren Buésó en Copman de gegeven richtlijnen niet hebben nageleefd. Alleen de heer Buésó was met de restauratie belast, dewelke moest gebeuren overeenkomstig het bestek van

37. D.Th.G. nr. 75.

38. D.Th.G., nr. 82.

39. Cf. D.Th.G. nr. 84.

40. D.Th.G. nr. 86.

41. *Bulletin de la Commission Royale des Monuments*, 1907, blz. 134 (brief van de voorzitter van de K.C.M.L., Ch. Lagasse de Locht aan de gouverneur van West-Vlaanderen), blz. 138 (aansluitend verslag van de K.C.M.L. gericht tot de gouverneur van West-Vlaanderen). Cf. D.Th.G. nrs. 87 en 89.

21 november 1902. Deze restaurateur schoot zwaar tekort aan zijn plicht en in het vertrouwen dat het bestuur in hem had gesteld, door te gedogen dat de conservator zich persoonlijk met deze restauratie bezighield en oude overschilderingen verwijderde... Het stadsbestuur heeft aan de conservator verboden nog op eender welke wijze tussen te komen in de restauratiewerken en stelt zich voor de heer dela Censerie af te vaardigen om in het vervolg op deze werken toezicht te houden⁴².

Op 24 december 1907 verzoekt het stadsbestuur Buéso de restauratiewerken te hervatten⁴³. Omdat de grote zaal van de Academie niet beschikbaar is vóór 15 maart 1908, lijdt de zaak opnieuw vertraging⁴⁴. Pas op 2 april begeeft Buéso zich naar Brugge waar de heer Copman hem ontvangt in gezelschap van de heren dela Censerie, Vander Meersch en De Meyer. Het stadsbestuur ontvangt een nieuwe protestbrief van de K.C.M.L. omdat alleen de officiële afgevaardigden dela Censerie en Kervyn het recht hadden aanwezig te zijn⁴⁵. Op 1 juni 1908 stuurt het stadsbestuur een nieuwe brief naar Buéso om hem te verzoeken de restauratiewerken tegen 15 juli te beëindigen. Wat het paneel van Van Eyck betreft moet de kleine proef om langs de voeg overschilderingen te verwijderen *niet* uitgevoerd worden⁴⁶. Op 15 juli kan Buéso melden dat de voorziene werkzaamheden volledig beëindigd zijn en vraagt of hij nu het overige mag uitvoeren. Aangezien hij vanaf 15 oktober te Valenciennes vijfhonderd schilderijen te behandelen heeft, zouden de werkzaamheden te Brugge een grote vertraging kunnen ondergaan⁴⁷.

42. *Bulletin a.w.*, 1907, blz. Cf. D.Th.G. nr. 90.

Over Louis dela Censerie, directeur der stadswerken te Brugge, lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten zie L. DEVLIEGHER, in : *Nationaal Biografisch Woordenboek*, Brussel 1964, blz. 308.

43. D.Th.G. nr. 95, cf. ook nrs. 94 en 96.

44. D.Th.G. nrs. 100, 101 en 102.

45. D.Th.G. nr. 106.

46. D.Th.G. nr. 110.

47. D.Th.G. nrs. 118 en 122.

48. *Bulletin de la Commission...*, a.w., 1908, blz. 77.

«*l'Affaire des tableaux de Bruges*»

De K.C.M.L. komt op 13 augustus 1908 de gerestaureerde schilderijen onderzoeken en betuigt haar tevredenheid. Een eindverniss zal in de loop van 1909 aangebracht worden. Terloops wordt door de leden opgemerkt dat het Portret van Margareta Van Eyck op onfatsoenlijke wijze is tentoongesteld, t.w. op een grond van geel fluweel ingelijst met zwart en goud hetgeen de ongelukkige toestand nog aksentueert.

De faktuur die Paul Buéso op 31 augustus 1908 naar het College van Burgemeester en Schepenen stuurt⁴⁹ zal zowel door het stadsbestuur als in de schoot van de K.C.M.L. betwist worden. De bezwaren betreffen vooreerst het in rekening brengen van volgende restauratiewerken die niet waren besteld noch voorzien in het bestek van 21 november 1902 : de drie schilderijen die Copman einde juni 1907 buiten het bestek heeft aangeduid (zie blz.204) ; supplementen voor meerwerk aan de schilderijen uit het bestek : nrs. X (Pourbus, 400 fr. in meer), XII (Blondeel, 200 fr. in meer), XV (Claeissens, 400 fr. in meer), XVI en XVII (Anoniem, Legende van de H. Joris, 200 fr. in meer). Wat het bestuur overigens bepaald dwars zit is het feit dat het restauratiewerk van Copman gefaktureerd wordt (nr. X, faktuur : nr. 2).

Bij de K.C.M.L. is men bijzonder wrevelig bij het lezen in de faktuur van volgende post (nrs. XVI en XVII, faktuur : nr. 6) : «Après restauration complète en 1907, sans aucune autorisation et en mon absence, un membre du Comité de la Société des Amis du Musée a procédé à des nettoiyages aussi inopportuns que maladroits — supplément pour remise en état 200 francs» (Doc. 14, nr. 6A). Aldus wordt het optreden van baron Kervyn, afgevaardigde van de Commissie, afgekeurd en gehemeld hetgeen geenszins kan aanvaard worden⁵⁰. De restaurateur Buéso wordt door de voorzitter van de K.C.M.L., Lagasse de Locht op zondag 4 april 1909 bij hem thuis ontboden. Hij mag zich doen vergezellen door zijn

49. D.Th.G. nrs. 125, 126 en 127.

50. D.Th.G. nrs. 134 en 135. In een brief gericht tot de gouverneur van West-Vlaanderen, d.d. 25.5.1909, schrijft de voorzitter van de K.C.M.L., betreffende de faktuur van Buéso : «ce document est rédigé de façon à porter atteinte à la considération de notre collègue et à celle de notre collègue Mr. le Baron Kervyn de Lettenhove», D.Th.G., nr. 20.

raadgever, de Brugse advocaat Vander Meersch (corresponderend lid van de K.C.M.L.). Ingevolge dit onderhoud zal Buéso een nieuwe faktuur bezorgen waarvan de onderscheidene bedragen ongewijzigd zullen blijven maar de tussenkomst van derden in de restauratiewerken niet meer zal worden aangehaald⁵¹.

Omdat de stad blijft weigeren de faktuur ten bedrage van 7.900 frank te betalen — en alleen bereid is 3.500 fr. neer te tellen nl. voor de bestelde en uitgevoerde werken — doet Buéso haar een proces aan. De dagvaarding is van 12 augustus 1910. Hij eist de betaling van 7.900 fr. en bovendien 25.000 fr. schadevergoeding wegens verbreking van een mondelinge overeenkomst betreffende uit te voeren restauratiewerken⁵². De stad wordt op 27 december 1911 veroordeeld tot het betalen van 5.700 fr. De hoofdsom van 7.900 r. heeft de rechtbank verminderd met 2.200 fr. zijnde het bedrag van de subsidies die de stad niet heeft kunnen vorderen wegens het uitvoeren door Buéso van werken die niet waren besteld. Maar de rechtbank houdt het er voor dat de uitgevoerde restauratiewerken voor de stad een verrijking betekenen, hetgeen op zijn minst betwistbaar is. Overigens heeft de stad alle subsidies aangevraagd ook voor de niet bestelde werken, zodat de argumentatie van de rechtbank als totaal verkeerd voorkomt. De stad gaat dan ook in beroep, maar wegens de uitbetaling in mei 1913 van de toelage van het Rijk (en van de Provincie) berekend op het totaalbedrag van 7.900 fr. werd de zaak onder de partijen op deze basis beslecht. Dit laatste document⁵³ «Note communiquée au Département des Beaux-Arts», gevoegd bij de nota van de zitting in beroep en vermoedelijk opgesteld door D. Poelman (Gent), pleitbezorger voor de stad, geeft een kernachtig relaas van het geheel der feiten die in deze bijdrage werden aangehaald.

Maar de essentiële vraag die tenslotte gesteld moet worden, betreft de noodzakelijkheid die in 1902-1908 al dan niet bestond de meesterwerken van de Primitieven te restaureren. Voor baron Kervyn en zijn aanhangers, o.m. de K.C.M.L., moesten deze schilderijen

51. D.Th.G. nrs. 20, 136 en 137.

52. D.Th.G. nr. 09.

63. Ib.

dringend en noodzakelijk behandeld worden omdat ze letterlijk aan het vergaan waren. Het stadsbestuur hield het been stijf en schoof de restauratiewerken systematisch op de lange baan, tot ze niet meer ter sprake kwamen. Het antwoord op de essentiële vraag is gemakkelijk te geven. Het paneel van Hugo van der Goes, de Dood van Onze-Lieve-Vrouw, vertoont nog steeds de beschadigingen («les tares de toutes sortes» van baron Kervyn) die Buéso in 1902 zou wegwerken. Het schilderij is gezond gebleven en behoeft nog steeds geen dringende restauratie. De overige Primitieven (Van Eyck, Memling, David) werden pas dertig jaar nadien (in 1933-35 door J. Van der Veken) gerestaureerd. Ze waren in 1902 zeker niet aan een totale destructie toe.

BIJLAGE

Lijst van de gerestaureerde en niet gerestaureerde schilderijen.

1. Bestek van 21 november 1902 (Doc. 4)

- I. Jan Van Eyck, Madonna met Kanunnik Joris Van der Paele (0.161). — *niet gerestaureerd*
- II. Hans Memling, Moreeltriptiek (0.91). — *niet gerestaureerd*
- III. Gerard David, Doop van Christus (0.35). — *niet gerestaureerd*
- IV. Hugo Van der Goes, Dood van Onze-Lieve-Vrouw (0.204). — *niet gerestaureerd*
- V. Gerard David, Oordeel van Cambyses (Aanhouding) (0.40). — *niet gerestaureerd*
- VI. Gerard David, Oordeel van Cambyses (Villing) (0.40). — *niet gerestaureerd*
- VII. Pieter Pourbus, Laatste Oordeel (0.110). — *gerestaureerd 1908 door Copman, zie faktuur (Doc. 14) nr. 2 en 2 A*
- VIII. Pieter Pourbus, Portret van Jan van Eyerwerve (0.108). — *niet gerestaureerd*
- IX. Pieter Pourbus, Portret van Jacquemine Buuck (0.109). — *gerestaureerd 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 3*
- X. Jan Provoost, Laatste Oordeel (0.117). — *niet gerestaureerd*
- XI. Jacob Van den Coornhuse, Laatste Oordeel (0.154). — *niet gerestaureerd*
- XII. Lanceloot Blondeel, De H. Lucas schildert het portret van O.-L.-Vrouw (0.18). — *niet gerestaureerd*
- XIII. Lanceloot Blondeel, navolger eerste helft 16de eeuw, Legende van de H. Joris (0.215). — *gerestaureerd 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 4*
- XIV. Cornelis van Cleve, Heilige Familie met Elisabeth en Johannes (0.375). — *gerestaureerd 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 10*
- XV. Pieter Claeissens de Jonge, Allegorie van de Vrede in de Nederlanden in 1577 (0.24). — *gerestaureerd 1907, zie faktuur (Doc. 14) nrs. 1 en 1 A*
- XVI. Anoniem Brugs, begin 16de eeuw, vier taferelen uit de legende van de H. Joris (0.214)
- XVII. Anoniem Brugs, begin 16de eeuw, vier taferelen uit de legende van de H. Joris (0.214). — *acht taferelen gerestaureerd 1908, zie faktuur (Doc. 14) nrs. 6 en 6 A*

«l’Affaire des tableaux de Bruges»

XVIII. Jan Provoost, De gierigaard en de dood (0.218)

XIX. Jan Provoost, Schenker met de H. Nicolaas en zijn vrouw met de H. Godelieve (0.216-217). — *de vier panelen gerestaureerd 1905, zie faktuur (Doc. 6) nr. 1*

XX. Anoniem Brugs, eerste kwart 16de eeuw, Aanbidding der Koningen, De Weduwe (0.213)

XXI. Anoniem Brugs, eerste kwart 16de eeuw, Aanbidding der Herders, de profeet Elisa (0.212). — *beide panelen gerestaureerd 1905, zie faktuur (Doc. 6) nr. II*

2. Zonder bestek, maar aangeduid door E. Copman (Doc. 11, bijvoegsel)

XXII. Bernard Van Orley, Omgeving, Legende van de H. Rochus (0.225). — *gerestaureerd 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 7*

XXIII. Anoniem Westvlaams (?), eerste helft 16de eeuw, Ontmoeting bij de Gouden Poort (rechterluik van de Geboorte van O.-L.-Vrouw (0.372). — *gerestaureerd 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 8*

XXIV. Abraham Janssens, H. Drievuldigheid (0.374). — *gerestaureerd 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 9.*

IX. Pieter Paulus, Portret van Jacquinne Brugs (0.108) — 2c

restauré 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 3

X. Jan Provoost, Laatste Oordeel (0.117) — niet gerestaureerd

XI. Jacob Van den Gheyn, Laatste Oordeel (0.124) — niet gerestaureerd

XII. Anoniem Brugs, eerste kwart 16de eeuw, Aanbidding der Koningen, De Weduwe (0.213)

restauré 1905, zie faktuur (Doc. 6) nr. 1

XIII. Anoniem Brugs, eerste kwart 16de eeuw, Aanbidding der Herders, de profeet Elisa (0.212)

restauré 1905, zie faktuur (Doc. 6) nr. II

XIV. Bernard Van Orley, Omgeving, Legende van de H. Rochus (0.225)

restauré 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 7

XV. Anoniem Westvlaams (?), eerste helft 16de eeuw, Ontmoeting bij de Gouden Poort (rechterluik van de Geboorte van O.-L.-Vrouw (0.372)

restauré 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 8

XVI. Abraham Janssens, H. Drievuldigheid (0.374)

restauré 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 9

XVII. Anoniem Brugs, eerste kwart 16de eeuw, Aanbidding der Koningen, De Weduwe (0.213)

restauré 1905, zie faktuur (Doc. 6) nr. 1

XVIII. Anoniem Brugs, eerste kwart 16de eeuw, Aanbidding der Herders, de profeet Elisa (0.212)

restauré 1905, zie faktuur (Doc. 6) nr. II

XIX. Bernard Van Orley, Omgeving, Legende van de H. Rochus (0.225)

restauré 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 7

XX. Anoniem Westvlaams (?), eerste helft 16de eeuw, Ontmoeting bij de Gouden Poort (rechterluik van de Geboorte van O.-L.-Vrouw (0.372)

restauré 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 8

XXI. Abraham Janssens, H. Drievuldigheid (0.374)

restauré 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 9

XXII. Bernard Van Orley, Omgeving, Legende van de H. Rochus (0.225)

restauré 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 7

XXIII. Anoniem Westvlaams (?), eerste helft 16de eeuw, Ontmoeting bij de Gouden Poort (rechterluik van de Geboorte van O.-L.-Vrouw (0.372)

restauré 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 8

XXIV. Abraham Janssens, H. Drievuldigheid (0.374)

restauré 1908, zie faktuur (Doc. 14) nr. 9

DOCUMENTEN

De documenten die hierna gepubliceerd worden behoren tot het Dossier Theophile Goethals, thans bewaard in het Stadsarchief te Brugge. Dit dossier werd aangelegd voor voornoemde schepen van financiën van de stad Brugge toen het proces van Buéso tegen de stad was ingezet. Het bleef nadien in privé bezit tot in 1982, toen de stad het kon verwerven.

1

1902, Oktober 7 - De restaurateur Buéso stelt aan conservator Copman voor, een paar schilderijen gratis te restaureren. Kopie van een brief.

Bruxelles, le 7 Octobre 1902

Monsieur Copman, Conservateur du Musée de l'Académie, Bruges.

Monsieur,

J'ai obtenu aujourd'hui de M. le Baron Kervyn de Lettenhove, l'autorisation de remettre en parfait état le tableau de «Memling» du Prince de Radziwill.

Je voulais avant de vous remettre un devis pour vos tableaux, du Musée, vous faire voir un spécimen de mon travail.

Au surplus, en ce qui concerne les tableaux du Musée, je ne désire pas que leur remise en parfait état soit subordonnée à une question d'argent.

En conséquence, et lorsque vous le voudrez, je me tiens à votre entière disposition, pour arranger, et à titre gracieux le tableau qu'il vous plaira de me désigner, nous pourrions, si, vous le vouliez, commencer par l'arrangement des deux tableaux de l'école de Quentin Metsys : «Le compteur d'argent», «La mort recevant un message».

Recevez, (enz.)

(ondertekend) Paul Buéso

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 32

2

1902, oktober 20 — Bestek van Buéso voor de restauratie van zes schilderijen. Kopie.

Bruxelles, le 20 Octobre 1902.

Monsieur Copman, Conservateur du Musée de l'Académie, Bruges.

Monsieur,

Le prix d'un travail parfait pour remise en état des six tableaux du musée communal de votre ville, s'élèverait à six cents francs.

«l'Affaire des tableaux de Bruges»

1°) Ecole flamande - XVIe siècle.

Deux volets d'un triptyque avec revers, soit quatre panneaux 400 francs

2°) Ecole de Quentin Metsys

L'avare et la Mort recevant un message, soit deux panneaux 200 francs

S'il vous convenait, Monsieur le Conservateur, de donner suite à la première (*présente ?*) proposition, je puis me tenir à votre disposition à partir du lundi 27 courant.

Recevez, (*enz.*)

(*ondertekend*) Paul Buéso

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 34

3

1902, oktober 30 — *Bestek van Buéso voor de restauratie van een schilderij. Kopie.*

Devis pour la restauration d'un tableau appartenant à l'Eglise St. Nicolas à Dixmude.

Inconnu. Ecole Flamande. XVIe siècle.

«La naissance de la Vierge». Panneau central d'un triptyque. Bois haut. 1.84. x L. 2.14. N° 334 de l'Exposition des primitifs flamands à Bruges. La couleur se soulève en plusieurs endroits. A d'autres elle s'est écaillée. Le panneau est fendu verticalement deux fois dans toute sa hauteur.

Les couleurs disparaissent en partie sous les couches de vernis chancis et des moisissures.

A fixer les parties soulevées avec le plus grand soin, à mastiquer celles écaillées — à refaire les joints et les maintenir à l'aide de taquets ou d'un parquet s'il y a lieu.

A laver, dégraisser, à enlever les chancis, à pointiller et vernir. 1250 francs.

Je dis douze cent cinquante francs.

Bruxelles, le 30 Octobre 1902.

(*ondertekend*) Paul Buéso

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 36 verso.

4

1902, november 21 — *Bestek van Buéso voor de restauratie van een aantal schilderijen.*

Jan Van Eyck.

La sainte Vierge avec l'Enfant Jésus adorés par Saint Georges, Saint Donatien, et le Chanoine G. Van de Paele. Dans le dais, dans la figure de la Vierge, dans la main gauche posée près du divin enfant, dans les jambes de celui-ci, on aperçoit de toutes petites craquelures qui se soulèvent.

A gauche dans la figure de Saint Donatien, à droite dans celle de saint Georges, il y a des craquelures très prononcées en forme de losanges et de cercles irréguliers.

Dans le milieu de l'œuvre, le joint des deux panneaux se détache très légèrement et cela forme une ligne horizontale qui traverse le tableau dans toute sa longueur. A cet endroit la couleur d'une retouche ancienne se soulève légèrement, vers la gauche les planches se sont séparées et il y a une petite fente. Le tableau est couvert d'embus et de chancis, surtout visibles dans les fonds à cause de ces deux cas, les couleurs ont perdu leur éclat. Refixer soigneusement les craquelures et les petites boursouflures. Recoller le joint de la partie fendue pour le maintenir, adapter des taquets à placer dans le sens du fil du bois. Mastiquer les petits fragments disparus. Enlever les embus et les chancis, fortifier et raviver les anciens vernis. Bref revoir ceux-ci au point de vue de la mise en valeur de l'œuvre. 1800''.

II HANS MEMLING. — Triptyque de Saint Christophe. Panneau Central-Bois-Haut : 1.21 x Larg.: 1.54.

Saint Christophe-Saint Maur et Saint Gilles.

A gauche dans le nuage blanc, près de la crosse abbatiale tenue par Saint Maur il y a plusieurs boursouflures. Dans le bas de son manteau noir, même état, sur ses pieds dans les herbes émaillées de fleurs, on remarque une vingtaine de frès petites places où l'on voit le bois.

Vers le milieu du panneau, près de la main droite de Saint Christophe, dans le ciel, dans sa main, dans la branche sur laquelle il s'appuie, plusieurs boursouflures.

Dans le corps de l'Enfant Jésus, deux lignes de couleur soulevée. Elles partent de sa poitrine et aboutissent au manteau rouge du Saint. — Sa jambe gauche, un pan du manteau et l'eau portent des traces visibles de chancis. — Dans la partie droite de l'œuvre, il y a des fragments de couleur soulevés et d'autres écaillés, principalement dans la soutane de Saint Gilles et sous ses pieds.

Dans le corps de la biche qu'il caresse et dans l'herbe sur laquelle elle se trouve, même état.

Le tableau est couvert d'embus et de chancis, en outre il y a des pellicules

«*l'Affaire des tableaux de Bruges*»

de vernis qui se sont détachées, visibles sous la main gauche de Saint Christophe.

Volet de droite-face-Bois-Haut 1.21 x Larg.: 0.69.

Le Donateur Guillaume Moreel et ses cinq fils protégés par Saint Guillaume de Maleval.

Dans le fond du tableau, près d'un bouquet d'arbres placés près du château fort, la couleur se soulève.

Dans la robe de bure noire de Saint Guillaume, près de la partie sur laquelle se détache la tête du donateur, au-dessus dans la robe rouge, ensuite près de la main de son patron qui porte l'étendard. Nombreuses petites craquelures qui se soulèvent très légèrement. Les vernis sont consommés principalement dans les parties foncées. — Le panneau est entièrement couvert d'embus, plusieurs parties chancies.

Revers du volet. - Grisaille.

Saint Jean-Baptiste.

Dans le haut de la robe blanche du Saint près de la bannière il y a quelques craquelures soulevées.

Dans les parties foncées (ombres projetées par le personnage) il y a des traces visibles de moisissure et de chancis.

Volet de gauche. — Face-Haut 1.21 x Larg.: 0.69.

La Donatrice, Barbe de Vlaenderberch, et ses onze filles protégées par Sainte Barbe.

Dans le ciel, dans le fond du paysage, quelques petites parties soulevées. Les vernis sont consommés.

Revers du volet. — Grisaille.

Saint Georges terrassant le dragon.

Il y a des petites parties de couleur soulevées, principalement dans une des ailes du dragon. Quantité de traces de moisissures beaucoup plus visibles que dans le revers gauche. Ce triptyque dans toutes ses parties est relativement malade, la couleur ayant souffert fortement de l'écaillage des vernis. A fixer avec le plus grand soin et la plus grande prudence. Lorsque ce travail sera fait, enlever les embus et les chancis fortifier et raviver les vernis restants, mastiquer, pointiller s'il y a lieu (à l'aquarelle). Fr. 1500".

III. — GERARD DAVID. — Bois-Haut : 1.32 x Larg.: 0.98.

Panneau Central. — Le Baptême du Christ. (Triptyque).

Il y a un joint qui a une tendance à se détacher du haut, en plusieurs endroits les vernis sont consommés ou couverts de parties chancies, dans le haut du ciel des repeints à examiner.

Volet de droite. — Bois-Haut : 1.32 x Larg.: 0.43.

Le Donateur protégé par Saint Jean.

A examiner au point de vue des vernis.

Revers de ce volet.

La Vierge et l'Enfant Jésus.

La couleur se soulève en plusieurs endroits et s'écaille en d'autres, dans le bras gauche de la Vierge un grand fragment est tombé.

Volet de gauche. — Bois-Haut : 1.32 x Larg.: 0.43.

La femme du donateur protégée par Sainte Elisabeth.

Le panneau est couvert d'embus.

Revers de ce volet.

Le seconde femme du Donateur protégée par Ste Marie-Madeleine.

Une retouche dans l'épaule gauche. Examiner le joint du panneau central, fixer les parties de couleur soulevées, mastiquer celles écaillées, dégraisser, enlever les chancis, pointiller à l'aquarelle s'il y a lieu, fortifier et raviver les anciens vernis. 800''.

IV. HUGUES VAN DER GOES. — Bois-Haut : 1.25 x Larg.: 1.20.

La Mort de la Sainte Vierge.

Il y a quelques petites parties de couleur soulevées, d'autres se sont écaillées. Il y a aussi des repeints assez grossiers. A fixer, à mastiquer, à pointiller, à l'aquarelle à examiner les repeints. 500''.

V. GERARD DAVID. — Bois-Haut : 1.82 x Larg.: 1.59.

Histoire de Sisamnès, juge prévaricateur. — Le Jugement de Cambyse.

Un joint du panneau a une tendance à jouer, quelques petites parties soulevées, d'autres écaillées.

Certaines parties sont mates.

Vérifier soigneusement les joints, les maintenir à l'aide de taquets-mastiquer les éclats, les pointiller, raviver les vernis. 600''.

VI. GERARD DAVID. — Bois-Haut : 1.82 x Larg.: 1.59.

L'écorchement du juge injuste.

Pendant du précédent.

On remarque deux fentes qui traversent le tableau verticalement dans toute la hauteur.

Même travail qu'au précédent. 600».

VII. PIERRE POURBUS. — Bois-Haut : 2.25 x Larg.: 1.80.

Jugement dernier.

«*l'Affaire des tableaux de Bruges*»

La couleur se soulève, cinq fentes traversent verticalement l'œuvre, il y a également de nombreux repeints. Fixer la couleur avec le plus grand soin, refaire les joints, les maintenir à l'aide de taquets, mastiquer examiner - les repeints, pointiller à l'aquarelle, vernir. 1000''.

VIII PIERRE-POURBUS. — Bois-Haut : 0.95 x Larg.: 0.70.

Portrait de Jean Fernagant. - La couleur de l'œuvre est complètement mate quelques petits repeints.

Examiner les repeints, raviver les anciens vernis. 150''.

IX. PIERRE POURBUS. — Bois-Haut 0.95 x Larg.: 0.70.

Portrait d'Adrienne de Bunck, femme de Jean Fernagant.

Pendant du précédent. Il y a trois fentes dans le panneau. Une part du haut de celui-ci pour aboutir au-dessus de la manche grenat du personnage. La couleur est également très mate.

Refaire les trois joints, les maintenir à l'aide de taquets, mastiquer, pointiller les petits éclats, raviver les anciens vernis. 250''.

X. JEAN PREVOST. — Bois-Haut 1.37 x Larg.: 1.65.

Le Jugement dernier-Tableau cintré.

En certains endroits il y a des parties de couleur soulevées. Il y a également des parties repeintes et des parties mates. A fixer la couleur avec le plus grand soin, examiner les repeints, raviver les vieux vernis. 300''.

XI. JACQUES VAN DEN COORNHUISE. — Le Jugement dernier. - Bois-Haut : 1.25 x Larg.: 1.25.

Copie libre du tableau précédent.

Il y a quatre joints qui traversent le tableau verticalement. Il y a des petites parties de couleur soulevées d'autres se sont écaillées.

Refixer soigneusement les parties soulevées. Refaire les joints, les maintenir à l'aide de taquets, mastiquer les éclats de couleur, pointiller à l'aquarelle. 350''.

XII. LANCELOT BLONDEEL. — Toile Haut : 1.38 x Larg.: 1.19.

Saint Luc peignant la Sainte Vierge et l'Enfant Jésus. - (Tableau cintré).

La toile est détendue, les couleurs sont couvertes de chancis.

Détendre la toile complètement, la retendre, enlever les chancis, pointiller et vernir s'yl y a lieu. 250''.

XIII. LANCELOT BLONDEEL. — Bois-Haut : Larg.:

Saint Georges terrasant le dragon.

Il y a trois joints traversant le tableau horizontalement dans toute sa largeur.

Quelques petites parties soulevées. - Tableau complètement mat.

Fixer, maintenir les joints à l'aide de taquets, mastiquer pointiller et vernir s'il y a lieu. 500''.

XIV. LAMBERT LOMBARD. — Bois-Haut : 0.94 x Larg.: 0.73.

La Vierge et l'Enfant Jésus.

Un joint horizontal traverse complètement le tableau. Les couleurs sont extrêmement mates.

Refaire le joint, mastiquer, pointiller, vernir, s'il y a lieu. 100''.

XV. PIERRE CLAEIS. — Bois-Haut : 1.60 x Larg.: 1.98.

La Convention de Tournay.

La couleur se soulève, les joints se détachent, les vernis sont chancis. L'ensemble est assez malade.

Fixer la couleur avec le plus grand soin, examiner les joints, les maintenir à l'aide de taquets. Enlever les chancis, mastiquer pointiller et vernir s'il y a lieu. 400''.

XVI. ECOLE FLAMANDE XVe Siècle.

Quatre épisodes du martyre de Saint-Georges.

La couleur se soulève, il y a des taches, restaurations anciennes.

Deux joints verticaux sont visibles. Tableau très mat.

Fixer la couleur-Vérification des joints et des restaurations.

Vernir s'il y a lieu. 400''.

XVII. ECOLE FLAMANDE XVe Siècle.

Quatre épisodes du martyre de Saint Georges.

La couleur se soulève, il y a quatre joints verticaux qui se détachent.

Des grands fragments de couleur écaillés.

Fixer la couleur, vérification des joints, mastiquer et pointiller les parties écaillées, vernir s'il y a lieu. 400''.

XVIII. QUENTIN METSEYS. — (Ecole de)

XIX. Deux volets d'un triptyque.

L'Avare et le Mort. Bois-Haut : 1.18 x Larg.: 0.78.

La couleur se soulève en plusieurs endroits en d'autres elle s'est écaillée. Trois points à examiner.

Refixer avec le plus grand soin, mastiquer pointiller et vernir s'il y a lieu. 200''.

«l’Affaire des tableaux de Bruges»

XX. JOSSE VAN CLEVE. — (Ecole de)

XXI. Deux volets d’un triptyque.

Volet de gauche. - Bois-Haut : 0.90 x Larg.: 0.60.

L’Adoration des mages.

Revers.

Le cellier.

Volet de droite-Bois-Haut : 0.90 x Larg.: 0.60.

L’Adoration de l’Enfant Jésus par les Bergers.

Revers.

Le Pardon.

La couleur se soulève, il y a de nombreuses parties écaillées, les tableaux sont très sales.

Fixer, laver, dégraisser, mastiquer et pointiller vernir, s’il y a lieu. 400’’.

Total francs 10500’’

Je dis : Dix mille cinq cents francs.

Le 21 Novembre 1902.

(ondertekend) Paul Buéso

Brugge, Stadsarchief, portefeuille Musea. Restauratie van schilderijen door Buéso, 21 november 1902. Gedeeltelijk gepubliceerd door Sosson, a.w., blz. 133-136, nr. 58. Kopie van dit bestek, in D.Th.G. nr. 15.

5

1904, oktober 2 — Buéso belooft de restauratie van zes schilderijen af te werken en stelt voorwaarden om verder in Brugge te werken.

Bruxelles, le 2 Octobre 1904.

A Monsieur Copman, Conservateur (enz.) St. Michel-lez-Bruges.

A mon grand regret je n’ai pas pu vous faire visite cette semaine, retenu au musée de Bruxelles par des travaux très importants.

La semaine prochaine je passerai pour examiner l’ébauche du travail et pour le compléter s’il y a lieu.

Je pense que pour la fin de cette année ou pour le début de l’an prochain, vos six panneaux seront étièrement terminés, y compris le vernissage.

A ce moment, si vous le voulez, nous pourrions continuer le travail, seulement je ne pourrais vous consacrer tout mon temps pendant plusieurs mois qu’à la condition que la ville autorise sous votre haute direction un travail d’ensemble, car vous comprendrez facilement que pour des travaux

secondaires et d'un prix minime, je ne puis me tenir à la disposition de la Ville avec et y compris mon personnel d'artistes et d'ouvriers.

Lors de ma prochaine visite je me permettrai de vous adresser une dépêche.

Recevez, (enz.)

(ondertekend) Paul Buéso

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 45. Kopie

6

1905, oktober 8 — *Faktuur van Buéso voor de restauratie van zes schilderijen. Kopie.*

A Messieurs les Bourgmestre et Echevins de la ville de Bruges.

I.— Quentin Metsys (Ecole de) Deux volets d'un triptyque.

«L'Avare et la Mort» Bois H. 1.18 x L. 078.

La couleur se soulevait en plusieurs endroits, en d'autres elle s'était écaillée.

Refixé avec le plus grand soin, mastiqué, pointillé et verni 200 francs.

II.— Josse Van Clève (Ecole de) Deux volets d'un triptyque.

Volet de gauche. Bois H 0.90 x L. 060.

«L'Adoration de l'Enfant Jésus par les Bergers».

Revers «Le Pardon».

La couleur se soulevait, il y avait de nombreuses parties écaillées, les tableaux étaient très sales.

Fixé, lavé, dégraissé, mastiqué et pointillé, verni. 400 francs.

Total fr. 600 francs

Je dis six cents francs.

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 49 verso

7

1907, februari 20. — *Baron H. Kervyn de Lettenhove vraagt aan Buéso hem de beschadigingen die de meesterwerken hebben geleden, te laten kennen. Kopie van een brief.*

Monsieur Buéso,

Pourriez-vous m'envoyer, par retour du courrier, le relevé des tares de toutes sortes relevées sur les tableaux suivants du musée de Bruges :

«l’Affaire des tableaux de Bruges»

Grand Van Eyck

1. Memling
3. G. David
3. Pourbus

Claeiessens (Convention de Tournai)

J’entends par tares : fentes, soufflures, chancis ; craquelures, etc. etc. Détaillez-moi cela le plus possible en me disant ce que vous pensez de l’état de chaque tableau. Je pense que vous me demandez pas mieux que j’invoque votre autorité et vos connaissances.

Un mot de réponse s.v.pl. et mes meilleures salutations.

(ondertekend) Bon h. Kervyn de Lettenhove
St. Michel, près Bruges, 20-2-07.

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 55.

8

1907, april 23 — *Het stadsbestuur bestelt de restauratie van vijf schilderijen. Minuut in machineschrift van de brief.*

Administration Communale de Bruges
3e Division...

Bruges le 23 avril 1907

Monsieur,

Nous vous serions obligés de vouloir bien, conformément à l’avis exprimé par la commission royale des monuments, vous charger de faire aux tableaux indiqués ci-après les restaurations qui sont prévues sous les numéros I, II, VII, IX et XIII du devis que vous avez dressé le 21 novembre 1902 et donc vous trouverez ci-jointe une copie.

1° tableau de Van Eyck.

2° triptyque de Memling.

3° Pierre Pourbus. - Jugement dernier.

4° Pierre Pourbus. - Portrait d’Adrienne De Bunck, femme de Jean Fernagant.

5° Lancelot Blondeel. - St Georges terrassant le dragon.

Pour déférer au désir exprimé par la commission royale des monuments, vous voudrez bien procéder en outre, à un essai de restauration sur une surface de quelques centimètres carrés de la susdite œuvre de Van Eyck. Cet essai a surtout pour but de s’assurer si l’on peut, sans inconvénient, enlever les retouches anciennes aux abords du joint des panneaux.

Il nous serait agréable (enz.)

Le Secrétaire
(ondertekend) C. Debandt

Les Bourgmestre et Echevins
(ondertekend) Visart de Bocarmé
Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 10.

9

1907, mei 11. — Paul Buéso meldt aan het stadsbestuur dat hij eerlang de restauratiewerken zal beginnen. Oorspronkelijke brief.

Paul Buéso
Expert
Restaurateur de Tableaux
24, Rue du Gentilhomme
Bruxelles, le 11 mai 1907

Messieurs les Bourgmestre et
Echevins de la ville de Bruges

Messieurs,

J'ai bien reçu vos honorées du 23 et 27 avril et ai pris immédiatement toutes les dispositions nécessaires pour commencer la restauration sans retard et pour la poursuivre sans interruption. A cet effet, j'ai terminé à Bruxelles tous mes travaux et ai fait procéder à la confection des matériaux et de l'outillage nécessaire pour soins à appliquer aux peintures sur bois.

Le dit matériel est expédié et je commencerai le travail le jeudi 15 courant.

La durée de celui-ci sera de cinq à six mois donc pour le début de l'hiver les tableaux seront remis en parfait état.

Pour autant bien entendu, qu'ils vous plaisent de donner les instructions nécessaires pour que je puisse travailler sans interruption aux divers tableaux que vous m'avez indiqués ; car vous le comprendrez fort bien il me serait impossible de séjourner à Bruges pendant plusieurs semaines, accompagné de deux ou trois aides s'il s'agissait d'arranger un seul tableau à la fois.

Veuillez agréer, Messieurs, mes salutations distinguées.

(ondertekend) Paul Buéso

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 65

10

1907, juni 29. — Het stadsbestuur meldt aan Buéso dat Copman nog

«l’Affaire des tableaux de Bruges»

vier schilderijen zal aanduiden. Handgeschreven minuut en nota aan Copman.

Gemeentebestuur van Brugge
3e Afdeling

...

Brugge den 29-6-1907

Monsieur Buéso,

Comme suite à la lettre que vous avez adressée le 26 juin 1907 à Mr. Copman, nous avons l’honneur de vous faire savoir que vous pouvez continuer les travaux de fixage, parquetage et appliquement de taquets à quatre autres tableaux du musée. Nous avons invité Mr. Copman à vous désigner ces tableaux et vous voudrez bien vous conformer à ses instructions.

Agréez,

Le Secrétaire
(geparafeerd)

Le Bourgmestre et Echevins
(geparafeerd)

Monsieur Copman
St. Michel

Nous avons l’honneur de vous renvoyer ci-joint la lettre que vous a adressée M. Bueso. Nous vous prions de vouloir bien lui indiquer quatre autres tableaux du musée auxquels il pourra continuer les travaux en se conformant aux instructions que vous jugerez utiles de lui donner.

Agréez,

Le Secrétaire,
(geparafeerd)

Le Bourgmestre et Echevins
(geparafeerd)

(Aan dit document is een briefje vastgespeld met volgende tekst :)

N.B.

Les tableaux désignés par Mr. Copman ont été :

- 1° N° 7 de la facture — Episodes de la vie de St. Roch (hors du devis)
- 2° N° 8 de la facture — Rencontre de Joachim et de Ste Anne (hors du devis)
- 3° N° 9 de la facture — Christ et dignitaire de l’Eglise (hors du devis)
- 4° N° 10 de la facture — La Vierge, l’Enfant Jésus et St. Jean (N° XIV du devis)

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 69

1907, september 15 — Buéso meldt aan Copman dat hij door het stads-

bestuur verzocht werd de werken stop te zetten. Hij drukt zijn verwondering uit. Kopie.

Bruxelles, le 15 septembre 1907.

Monsieur Copman,

J'ai bien reçu votre dépêche ainsi qu'une lettre de l'administration communale de Bruges, me priant de surseoir à l'exécution des travaux de restauration des tableaux du Musée.

Permettez-moi, Monsieur le Conservateur, de considérer cette mesure comme étrange et en tout cas injustifiable pour moi. C'est au moment où le travail entre dans la phase définitive que l'on m'empêche de continuer. Je n'ai pourtant rien à voir avec les dissentiments de conservateurs que je regrette d'autant plus que ce sera moi qui en paierai les frais. Au surplus, permettez-moi de vous faire remarquer que votre mandataire Monsieur Daled a une singulière façon de protéger les tableaux de votre Musée. Je vous prie de croire que si j'avais été présent à la visite qui provoque le présent incident, personne n'aurait touché à un tableau.

Veuillez agréer (enz.)

(ondertekend) Paul Buésó

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 78

12

1907, september 26. — Vragenlijst en antwoorden betreffende de restauratie uitgevoerd door Copman. Kopie.

Copie du questionnaire avec réponse transmis le 26-7bre 1907

Musée de Bruges

1°) *Nettoyage des tableaux*

A. M. Copman a-t-il fait nettoyer à l'aide de liquide les tableaux plus que vos hommes ou vous ne l'aviez jugé nécessaire ?

Non, Mr. Copman ne nous a jamais donné ordre de nettoyer des tableaux, à notre connaissance ceux-ci ne l'ont jamais été.

B. Certains glacis ont-ils été ainsi enlevés par sa faute et ses ordres.

Exemple

Le petite annonciation

Non, nous n'avons jamais vu dans les ateliers «La petite Annonciation». Ne s'agit-il pas d'un petit tableau très clair. Episodes de la vie de St. Roch. Celui-ci n'a jamais été nettoyé par nous.

2¹) *Grattages*

A. Est-ce d'accord avec vous ou avec vos ouvriers que les tableaux ont été grattés avec un canif — que de soi-disant repeints ont été labourés avec des pointes de lames que les chairs des personnages du «Jugement dernier» de Pourbus ont été rapées par des grattoirs.

Non — Lorsque nous avons vu que Mr. Copman a commencé le grattage nous avons pensé qu'il avait reçu des recommandations dans ce sens. Il est incontestable qu'il y avait des vieux repeints très mauvais. Ceux-ci ont été enlevés exclusivement par M. Copman.

B. Est-ce encore et d'accord avec vous que tout le long des joints de soi-disant repeints anciens ont été enlevés sur le même Pourbus.

Non, Mr. Copman ne nous a pas demandé notre avis pour enlever les repeints anciens le long des joints.

3¹) *Repeints*

A. Est-ce Mr. Copman ou votre artiste qui a fait les repeints.

Les parties repeintes ont été exécutées par M. Copman — Suivant l'usage nous nous sommes bornés à exécuter des retouches.

B. Est-ce lui notamment qui a repeint la tête du Christ et sa main dans «Le Jugement dernier».

Oui.

C. Les larges repeints de ce tableau le long des joints étaient-ils nécessaires — Qui les a faits ?

Oui, le long des joints des pointillages et des restaurations étaient nécessaires pour couvrir les mastics — Mr. Copman et Mr. Berlin.

D. Y a-t-il encore sur ce «Jugement dernier», des repeints faits par Mr. Copman sans nécessité ? Indiquez les autant que possible ?

Non
Celui-ci n'a fait que le strict nécessaire.

E. Sur le portrait de femme de Pourbus qui a fait les repeints à l'oreille ?

Il y a derrière l'oreille un repeint qui a été glacé légèrement.

F. Enfin vos hommes n'ont-ils pas fait remarquer à M. Copman le danger de ces grattages et de ces repeints ?

Non, car Mr. Copman travailla avec la plus grande prudence et nous avons pensé que s'il procédait de cette façon c'est qu'il le faisait suivant des indications formelles du Comité de surveillance du musée.

Au surplus il ne nous appartenait pas d'intervenir dans un sens ou dans l'autre, en discutant avec un délégué de la ville, conservateur du musée de l'académie.

s. J. Berlin
artiste-peintre, 5, rue Verbist
St. Josse ten Noode
26 sept. 1907

Le présent questionnaire a été remis :

- 1°) M. le Baron Kervyn Saint-Michel
- 2°) à la Commission des Monuments Bruxelles
- 3°) Mr. Copman, Bruges

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 85

13

1908, augustus 31 - Faktuur van Buéso

Paul Buéso Fils
Tableaux anciens

Expertises. Restaurations
14, Boulevard du Régent
Bruxelles le 31 Août 1908

Messieurs les Bourgmestre et Echevins de la ville de Bruges

DOIT

«l'Affaire des tableaux de Bruges»

1. PIERRE CLAEIS Bois H 1,60 x L. 1.98
LA CONVENTION DE TOURNAI
La couleur soulevée a été fixée, les joints ont été maintenus à l'aide de taquets.
Les chancis ont été enlevés, les fentes ont été mastiquées et pointillées.
Prix convenu suivant devis remis le 15 novembre 1902 et instructions de l'administration communale en date du 12 mars 1907.
Rep. V n° 26 Annexes 1473 400
- 1° Travail supplémentaire exécuté au tableau de «Pierre Claeis, la Convention de Tournai».
Nettoyage et enlèvement des anciens repeints Restauration complète.
Travail exécuté suivant les instructions de Monsieur le Délégué de la Ville de Bruges.
Instructions ratifiées par lettre de l'Administration Communale en date du 12 mars 1907, 2e Devison Rep. V n° 26 Annexes 1413 et par décision du Collège Echevinal en date du 16 mai 1907 Rep. F n° 124 Annexes 2194.
Prix convenu 400
2. PIERRE POURBUS Bois H 2,25 x L 1,80
LE JUGEMENT DERNIER
Fixé la couleur soulevée, recollé les joints, maintenu ceux-ci à l'aide de taquets, mastiqué et pointillé (Rep. F n° 13. Annexes 1916).
Prix convenu suivant devis remis le 15 Novembre 1902 1.000
- 2A.
Travail supplémentaire exécuté au tableau de P. Pourbus «Le Jugement dernier».
Nettoyage et enlèvement des nombreux repeints qui abîmaient le tableau.
Restauration complète.
Travail exécuté suivant les instructions de Monsieur le Délégué de la ville de Bruges.
Prix convenu 1.000

3. PIERRE POURBUS Bois H 0,95 x L 0,70
 PORTRAIT d'ADRIENNE DE BUUCK, FEMME DE JEAN
 FERNAGANT
 Refait les trois joints, maintenu ceux-ci à l'aide de taquets,
 mastiqué les fentes et pointillé.
 Rep. F n° 13 - Annexes 1916
 Prix convenu suivant devis remis le 15 Novembre 1902. 250
4. LANCELOT BLONDEL Bois H 1,25 x L 1,95
 SAINT GEORGES TERRASSANT LE DRAGON
 Fixé la couleur soulevée, maintenu les joints à l'aide de ta-
 quets, mastiqué et pointillé les fentes. Rep. F n° 13. Annexes
 1916.
 Prix convenu suivant devis remis le 15 Novembre 1902. 500
5. LANCELOT BLONDEL (attribué) Bois
 LA NAISSANCE DE LA VIERGE
 Fixé les parties de couleur soulevée, refait les joints, maintenu
 ceux-ci à l'aide de taquets mastiqué.
 Restauration complète
 3e div. F 13 - Annexes 1915
 Prix convenu suivant devis remis le 30 octobre 1902 à Mon-
 sieur Verlant, Directeur Général des Beaux-Arts dont copie a
 été transmise à l'administration Communale en date du 25
 Avril 1907 1.250
6. ECOLE NEERLANDAISE XVe SIECLE
 Bois (deux panneaux)
 HUIT EPISODES DU MARTYRE DE SAINT GEORGES
 Fixé la couleur soulevée, refait les joints, maintenu ceux-ci à
 l'aide de taquets, mastiqué les fentes et pointillé.
 Prix convenu suivant devis remis le 15 Novembre 1902. 800
- 6A. Travail supplémentaire exécuté aux tableaux qui précèdent.
 Après restauration complète en 1907, sans aucune autorisation
 et en mon absence, un membre du Comité de la Société des

«l'Affaire des tableaux de Bruges»

Amis du Musée a procédé à des nettoyages aussi inopportuns que maladroits.

Supplément pour remise en état 200

7.
ECOLE NEERLANDAISE XV SIECLE Bois
EPISODES DE LA VIE DE SAINT ROCH
Reconstitution complète
Travail exécuté suivant les instructions de l'Administration Communale de Bruges en date du 29 Juin 1907, 3e div., rep. F n° 124 annexes 2816 et sous la surveillance de son délégué. 1.000
8.
LANCELOT BLONDEL (attribué)
RENCONTRE DE JOACHIM ET DE SAINTE ANNE
Fixé la couleur soulevée, restauration complète.
Travail exécuté suivant les instructions de l'Administration Communale de Bruges en date du 29 juin 1907 — 3e div. Rep. F n° 124. annexes 2816 et sous la surveillance de son délégué 500
9.
ECOLE FLAMANDE XVIIe SIECLE Bois
CHRIST ET DIGNITAIRE DE L'EGLISE
Fixé la couleur soulevée, refait les joints, maintenu ceux-ci à l'aide de taquets, mastiqué pointillé.
Travail exécuté suivant les instructions de l'Administration Communale de Bruges en date du 29 juin 1907, 3e div. rep. F n° 124 annexes 2816 et sous la surveillance de son délégué 300
10.
LAMBERT LOMBARD.
LA VIERGE, L'ENFANT JESUS ET SAINT JEAN
Fixé la couleur soulevée, refait les joints, maintenu ceux-ci à l'aide de taquets, mastiqué pointillé.
Travail exécuté suivant les instructions de l'Administration Communale de Bruges, en date du 29 juin 1907, 3e div. rep. F n° 124 annexes 2816 et sous la surveillance de son délégué .. 300
Total francs 7.990

Certifié sincère et véritable à la somme de sept mille neuf cents francs.

Brugge, Stadsarchief, D.Th.G. nr. 17

VOLKSBOEKEN IN HET ONDERWIJS EEN LIJST VAN VERBODEN BOEKEN VAN DE BRUGSE BISSCHOP ANTOON TRIEST UIT 1621

Marc THERRY, aspirant N.F.W.O.

In haar belangwekkend artikel over Antoon Triest als bisschop van Brugge, verschenen in de vorige jaargang van dit tijdschrift, maakt Els Pieters melding van een lijst van volksboeken, die door bisschop Triest op 12 september 1621 als ongeschikt voor het onderwijs worden bestempeld¹.

De auteur noemt slechts enkele titels, zodat de lezers die geïnteresseerd zijn in de volledige opsomming, op hun honger blijven. Daarom publiceren wij hier dit, bij ons weten, nog niet eerder uitgegeven document in zijn geheel, vergezeld van een korte toelichting².

Reeds in 1612, n.a.v. de uitvaardiging van de *Keure ende ordonnancie omme de librariers, prenters, schoolmeesters ende schoolvrouwen der stede van Brugghe*, werd op gezag van Triests voorganger K.-F. de Rodoan, naast een opsomming van aanbevolen titels, ook een lijst opgesteld van 18 Nederlandstalige boeken

1. E. PIETERS, *Antoon Triest als bisschop van Brugge (1616-1620). Bijdrage tot de religieuze en mentaliteitsgeschiedenis*, in *Handelingen van het Genootschap voor geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'émulation te Brugge*, dl. CXIX, 1982, blz. 53. De lijst bevindt zich in BISSCHOPPELIJK ARCHIEF BRUGGE, reeks B, nr. 12, *Acta episcopatus*, f. 82v-83r, 12 september 1621.

2. Voor algemene gegevens en literatuurverwijzingen i.v.m. de volksboeken in het onderwijs eind 16de en begin 17de eeuw, zie L. DEBAENE, *De Nederlandse volksboeken. Ontstaan en geschiedenis van de Nederlandse prozaromans, gedrukt tussen 1475 en 1540*, Antwerpen, 1951, vnl. blz. 322-324.

waarvan de Brugse leerkrachten geen gebruik mochten maken³. De hier gepubliceerde «index» van 12 september 1621 is daar een gulle uitbreiding van : hij telt maar eventjes 57 titels, waaronder 47 Nederlandstalige en 10 Franstalige.

Er kan bij aangestipt dat vijf boeken die in 1612 ongeschikte lectuur worden genoemd, in deze lijst van 1621 niet meer voorkomen⁴. Waarom, is niet zo meteen duidelijk. Misschien was er ondertussen een «gekuiste» versie van die werken verschenen, maar in dat geval is het verwonderlijk dat in 1621 niet gewaarschuwd wordt voor de oudere uitgaven. Het «verbeteren» van volksboeken, met het oog op hun gebruik in het onderwijs is in die tijd vrij frekwent. Zo bevat de Gentse *Tafel ofte lijstje van de boecken die in de scholen zullen moghen gheleert worden en gheen andere*, in 1622 uitgegeven op last van de kort tevoren tot bisschop van Gent benoemde Antoon Triest, o.m. 16 titels die een merkteken meekregen ter aanduiding «datse eertijds verboden, maer nu wel ghecorigeert en toeghelaten zijn»⁵. De meeste ervan staan in de hier voorgestelde lijst van Triest als bisschop van Brugge (1621) als verboden lectuur vermeld⁶.

3. A.-C. DE SCHREVEL, *Statuts de la gilde des libraires, imprimeurs, maitres et maitresses d'école, à Bruges. 19 janvier 1612*, in *Annales de la Société d'Emulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre*, dl. LII, 1902, vnl. blz. 138-177 en 265-302. (De opsomming van de 18 verboden boeken blz. 175, met commentaar blz. 268-282).

4. Het betreft m.n. Clamides en Claermonde, Den jonghen Jacke, Jan van Parys, Teurdanck en Reynaert de Vos.

5. De lijst is, althans voor zover het Nederlandstalige boeken betreft, opgenomen in O. DAMBRE, *De dichter Justus de Harduyn (1582-1641). Een biographische en letterkundige studie*, (*Université de Gand. Recueil de travaux publiés par la Faculté de philosophie et lettres*, fasc. 58), Gent-Parijs, 1926, blz. 323-327 (citaat blz. 323).

6. M.n. Destructie van Jerusalem, 1618 ; Fabulen van Esopus, 1615 ; Galien rhetore, 1619 ; Historien van Brasiliën, 1622 ; Jan Mandevyl, 1619 ; 't Leven van S. Anna, 1622 ; Manierlycke zeden, 1617 ; Den rudder met de zwane, 1619 ; De seven blydschappen van onse Lieve Vrouwe, 1622 ; De verduldighe Helena, 1617 ; Den vermaerden Jason, 1620 ; Den vromen Hercules, 1619 ; De vier heemskinderen zijn in 1619 De vrome vier helmskinderen geworden (titels en jaartallen zijn ontleend aan O. DAMBRE, *o.c.*, blz. 324-327 ; de jaartallen wijzen op het jaar van uitgave van de «verbeterde» versie). Ook van Reynaert de Vos wordt in die lijst een bewerkte, toegelaten versie vermeld, gedrukt in 1621. Ook Der zielen troost, door de Brugse lijst van 1621 verboden, wordt in het bisdom Gent in 1622 toegelaten, althans de recente, gezuiverde drukken ervan, daterend uit 1619 en 1622 (O. DAMBRE, *o.c.*, blz. 326).

Tot slot kan, — voor zover dit niet vanzelfsprekend is voor wie wat vertrouwd is met de toenmalige tijdsgeest, — nog gewezen worden op de motivatie van bisschop Triest bij het veroordelen van een aantal boeken voor het onderwijs. Het betreft, naar zijn aanvoelen, «ongestichtige fabels», die ingaan tegen de «goede manieren ende godtvruchticheyt». De zedelijk-godsdiensige opvoeding vormde in de ogen van de kerkelijke hiërarchie de kern van een goed basisonderwijs⁷.

Syn Eerweerdicheyt, omme redenen hem moverende, ende bij-sunder op dat de ioenckheyt van syn bisdom met haer eerste Leeringe meer mach indrinken Leeringen van goede manieren ende godtvruchticheyt dan ijdele ongestichtige fabels, heeft geradich gevonden noch eenige andere boeken te verbieden (soo hij verbiet mits desen) boven de gene die by syn laetste ordonnantie verboden sijn geweest⁸. De welcke altsamen hier onder worden gedenommeert, met expresse inhibitie dat die aen de ioenckheyt niet en sullen mogen worden geleert nochte oock alhier vercocht worden, op peyne van arbitraire correctie. Ende syn dese bouken⁹: Historie van Brasilien, Parthenelopes¹⁰, Malegijs, Amadis de Gaule, Margriete van Limborch, Olivier van Castilien, Mariken van Nimmeghen, Het Bagynken van Pa-

7. Concrete bezwaren tegen welbepaalde boeken vindt men geformuleerd in een Antwerpse «index» van verboden schoolboeken getiteld *Censura libellorum scho-
lasticalium, quos Reverendissimus Dominus Joannes Malderus Episcopus Ant-
verpiensis vetuit praelegi vel etiam divendi. Anno 1621*, uitgegeven in E. VAN
HEURCK, *De Vlaamsche volksboeken, (Volkserf-reeks, nr. 1)*, uit het Frans ver-
taald door J. TRUYTS, Brussel, 1944, blz. 199-206.

8. Een vroegere soortgelijke ordonnantie vanwege bisschop Triest, waarnaar hier
blijkbaar verwezen wordt, heeft, voor zover kon worden nagegaan, geen spoor
nagelaten.

9. Alle Nederlandstalige boeken in deze lijst staan vermeld in L. DEBAENE,
o.c., met uitzondering van Bokatius, Onselive vrouwe clachte ofte Palmensondach,
De huere vande doot, Der zielen troost, Fabulen van Aesopus, Manierlyke zeden,
Genouchelyke exempelen ofte klucht bouck, De seven blijschepen van onse liefve
vrouwe, Historie van Ste Anna, de lxxj nieuwicheden.

Er dient op gewezen dat L. Debaene zich vooral heeft toegelegd op de inventarisatie
van de prozaromans («fictieve wereldlijke verhalen,...», zie ID., *o.c.*, blz. 23).

10. Partinoples genoemd door ID., *o.c.*, blz. 227.

rijs, *Griselas*¹¹, *Robrecht den Duyvel, de bouken van Bokatius*¹², *Wlspigel, Den sack der konsten, Pyramis en Thisbe, Sandryn ende Lancelot, Aurelius ende Isabella, Floris ende Blanchefleur, Onselive vrouwe clachte ofte Palmensondach, De huere vande doot, Frederick van Genuen, Destructie van Troyen, De vier hems kinderen, Jason ende Hercules, Den ridder met de swaene, Galien Rhetor, Der zielen troost, Destructie van Hierusalem, Jan Mandevyl*¹³, *Fabulen van Aesopus, Manierlyke zeden, De verduldige Helena*¹⁴, *Genouchelyke exempelen ofte klucht bouck, Turcas ende Floretta*¹⁵, *V[a]lentyn ende Ourson, De seven blijshepen van onse liefve vrouwe, Pieter van Provencen, Beuvyn ende Suciane*¹⁶, *Historie van Ste Anne, Alexander van Mets, Den Ridder Geilmi*¹⁷, *Florent ende Lion, Pontus ende Sidonie, De schoone Lionelle*¹⁸, *Melusine, Hugo van Bourdeaux, De 7 wysen van Roomen, De lxxj nieuwicheden, Richardt sans poeur*¹⁹, *Les dialogues de marchandise, Trois comédies francoises d'Antoyne Tyron, Les heures de récréation, Doctrinael de la sapience, Les douse dialogues, Institution de la femme Chrestienne, Les vies des trois maries, La civilité péurile non émen-dée, L'instruction pour tous Estats.*

11. Griseldis genoemd door ID., o.c., blz. 62-66.

12. Boccaccio.

13. Het betreft een populair reisverhaal, zogezezd geschreven door Jan van Mandeville, zie L. DEBAENE, o.c., blz. 251.

14. Door ID., o.c., blz. 235, vermeld als deel van De vrouwen-peerle.

15. Turias ende Floreta genoemd door ID., o.c., blz. 173-178.

16. ID., o.c., blz. 41, citeert uitgaven van 1504 en 1563 met als titel : Buevijn van Austoen.

17. Waarschijnlijk wordt Den ridder Galmy bedoeld, waarvan ID., o.c., blz. 217, geen Nederlandse druk kent en alleen enkele vermeldingen in censuurlijsten kan citeren (o.a. in die van de bisschop van Antwerpen, Malderus, uit 1621).

18. Leonella ende Canamorus genoemd door ID., o.c., blz. 208.

19. Ook in het Nederlands gedrukt, o.d.t. Rijckaert zonder vreese, zie ID., o.c., blz. 230-231.

MARINESCHILDER LOUIS SERRUYS (1820-1873)

N. HOSTYN

De familie Serruys is overbrekelijk met het 19de-eeuwse Oostende en haar geschiedenis verbonden. Ze telde niet alleen reders, advocaten, notarissen, burgemeesters en andere politici in haar rangen¹, maar ook een kunstenaar, namelijk Louis-Jacques-François Serruys.

Deze werd op 9 januari 1820 te Oostende geboren als zoon van Louis-François-Joseph Serruys (Oostende 1793-1858) en Justine-Charlotte De Bal (1796-1851).

Hij had nog twee oudere zussen :

— Sophie-Marie Serruys (°1817), die huwde met Désiré De Jumné (°1815)

— Adèle Serruys (1818-1856) die huwde met Edouard Fottrel (°1818)

Louis zelf bleef ongehuwd.

Louis Serruys ontving enige artistieke opleiding in het atelier van de Brugse marineschilder Paul-Jean Clays (1817-1900)². Dit moet omstreeks 1840-1845 geweest zijn, de jaren kort na Clays' Parijse periode. Noteren we dat P.J. Clays slechts 3 jaar ouder was dan Serruys !

In de vroege veertiger jaren was Serruys te Brugge gedomiciliëerd, nadien te Oostende, waar hij in de Kaaistraat 52 woonde. Later nog woonde hij te Moere waar hij burgemeester was.

1. L. FRANÇOIS, *Jean-Baptiste Serruys : een Orangistische stem in het Nationaal Congres (1830-1831)*, in *Ostendiana III*, 1978, p. 159 ev.

2. N. HOSTYN, *Paul-Jean Clays*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, deel 9, Brussel, 1981.

Louis Serruys was lid van de «*Association Nationale pour favoriser les arts en Belgique*», de vereniging die o.a. het kunsttijdschrift «*La Renaissance*» uitgaf.

Serruys overleed te Moere op 15 juli 1873.

Schilderijen van Louis Serruys zijn heel erg zeldzaam. Tot nu toe hebben we er maar één kunnen localiseren. Te weinig om een rechtmatig oordeel over de waarde van zijn schilderkunst te vellen.

Onze kennis nopens Serruys blijft zolang beperkt tot wat we weten uit tentoonstellings-, musea- & veilingcatalogi. Serruys was overigens een zeer onregelmatig exposant. Zijn schilderijen moeten, zoals blijkt uit onderstaande catalogus, van groot belang zijn voor de iconografie van onze kust. De titels van de werken verraden meteen waar Serruys zo allemaal geweest is.

Voorlopige catalogus van Louis Serruys' schilderijen :

1. OOSTENDE GEZIEN VANAF DE BRUG DER JACHTSLUIS

Tent.: 1843. Salon te Brugge

Bibl.: *Exposition de 1843. Notice des ouvrages de peinture, sculpture, lithographie et dessin exposés au Salon, ouvert par l'Académie Royale de Peinture, Sculpture et Architecture de la Ville de Bruges, pour l'Encouragement des Beaux-Arts, le 5 juillet 1843, Brugge, 1843.*

2. DE HAVEN TE FÉCAMP. NORMANDIE

Woeste zee, schuimende golven beuken tegen de dijken.

Bruinachtige tinten in de hemelpartij

Tent.: 1845. Driejaarlijkse Salon te Brussel

3. HET STRAND TE DE PANNE

Tent.: 1848. Driejaarlijkse Salon te Brussel

4. DE MAAS BIJ MOOI WEER

Tent.: 1849. Salon te Mechelen

Bibl.: *Société de Malines pour l'Encouragement des Beaux-Arts. Exposition de 1849. Catalogue des Ouvrages de Peinture, Sculpture, etc. exposés au Salon dans le local de l'Hôtel-de-Ville, le 24 juin 1849, Mechelen, 1849, p. 30. nr. 80.*

5. MARINE MET GEZICHT OP DOVER CASTLE

Tent.: 1849. Driejaarlijks Salon te Antwerpen

6. DE SCHIPBREUK VAN DE «ÉMILIE» TE OOSTENDE OP 17
DECEMBER 1849

Tent.: 1850. Salon te Brugge

Bibl.: *Catalogue des ouvrages de peinture, sculpture, ... exposés au local de l'Athénée à Bruges. Septembre 1850, Brugge, 1850, nr. 268.*

7. HET BEGIN VAN DE ZEESLAG WAARIN JEAN BART OP
DE «PALME» (18 KANONNEN) EEN FREGAT VAN 24 KA-
NONNEN, DIE 16 SCHEPEN VAN HOLLAND NAAR ENGE-
LAND BEGELEIDDE, NEEMT. MEI 1677

Tent.: 1852. Salon te Antwerpen

Bibl.: *Exposition Nationale. Notice des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et dessin, exécutés par des artistes vivants, et exposés au Salon d'Anvers ouvert par la Société Royale d'Encouragement des Beaux-Arts, le 8 août 1852, Antwerpen, 1852, p. 33.*

8. SCHIPBREUK

Tent.: 1854. Salon te Brussel

Bibl.: *Exposition générale des Beaux-Arts 1854. Catalogue explicatif, Brussel, 1854, p. 102, nr. 874.*

9. HET STRAND NABIJ ADINKERKE

Tent.: 1855. Salon te Mechelen

Bibl.: *Société de Malines pour l'Encouragement des Beaux-Arts. Exposition de 1855. 43ème année sociale. Catalogue des ouvrages de peinture, sculpture, etc. exposés au Salon dans le local des Halles, le 1er juillet 1855, Mechelen, 1855, p. 20, nr. 83.*

10. EEN SCHIP IN DE STORM

gedateerd 1859

geveild te Paris op 18 januari 1950 voor 1.000 FF.

Bibl.: E. BÉNÉZIT, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, ..., s.l. (GRUND), 1966*

11. FREGAT EN STOOMSCHIP OP WOESTE ZEE

gedateerd 1859

geveild te Paris op 27 juni 1951 voor 3.500 FF.

Bibl.: E. BÉNÉZIT, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, ...*, s.l. (GRUND), 1966

12. EEN STOOMSCHIP GEEFT SIGNALLEN OP DE REDE VAN FÉCAMP BIJ STORM

Tent.: 1863. Salon te Brussel

Bibl.: *Exposition générale des Beaux-Arts 1863. Catalogue explicatif*, Brussel, 1963

deze catalogus vermeld : «A Moere - Élève de P.J. Clays»

niet meer te dateren :

13. MARINE MET GEZICHT OP DOVER CASTLE

olie op doek ; 32,5 x 48

getekend onderaan links

Eertijds Oostende, Stedelijk Museum (Legaat Brasseur, 1885)
Verloren gegaan in de brand van mei 1940.

Bibl.: H.L. PERMEKE, *Musée communal d'Ostende. Catalogue descriptif illustré*, Oostende, 1897, p. 23, nr. 45

C. LOONTIENS, *L'histoire d'Ostende expliquée au Musée Communal...*, Oostende, s.d., p. 24.

mogelijks te vereenzelvigen met nr. 5.

14. DE KUST TE DOVER MET GEZICHT OP DE SHAKESPEARE CLIFF

olie op doek ; 32,5 x 48

getekend onderaan rechts

Eertijds Oostende, Stedelijke Museum (Legaat Brasseur, 1885)
Verloren gegaan in de brand van mei 1940.

Bibl.: H.L. PERMEKE, op. cit., p. 23, nr. 46

C. LOONTIENS, op. cit., p. 24

M. VERKEST, *Het museum van schilderijen te Oostende*, in *Kunst*, 2, 7, 9 april 1898, p. 51.

15. DE KUST TE BOULOGNE BIJ KALM WEER

olie op doek ; 40 x 30

eertijds verzameling J. DUCLOS, Vice-consul van Spanje te Oostende.

In maart 1892 te Brugge geveild en op 1 & 2 maart van dat jaar

daartoe tentoongesteld in de concertzaal aan de Sint-Jacobsstraat aldaar.

Bibl.: *Catalogue de la belle collection d'antiquités et tableaux composée par M.J. DUCLOS, Vice-consul d'Espagne à Ostende, 2-4 maart 1892, Brugge, p. 50, nr. 812.*

16. RIVIERLANDSCHAP

Privéverzameling

olie op doek ; 55 x 86

getekend onder rechts : Louis Serruys

het enige werk van Serruys dat ons tot nu toe gekend is. Alhoewel we niet weten welk gezicht voorgesteld is, lijkt het realistisch, topografisch exact.

De verflaag vertoont in bepaalde gedeelten zware barsten, wat kan wijzen op gebruik van minderwaardige verfsoorten.

Stippen we tot slot aan dat Serruys slechts uiterst summier vermeld werd in de gespecialiseerde naslagwerken zoals die van Bénézit, Nagler, Berko en Flippo.

BOEKBESPREKING

RECENSIEARTIKEL, Een nieuwe impuls voor de historische geografie in België : enkele kanttekeningen bij een recente publikatie. *Bronnen voor de historische geografie van België. Handelingen van het Colloquium te Brussel 25-27.IV.1979*, J. MERTENS ed., Brussel, 1980, 549 blz. (uitgave van het Algemeen Rijksarchief).

Het colloquium gehouden te Brussel op 25-27.IV.1979 betreffende de bronnen voor de historische geografie, waarvan dit boek de neerslag vormt, is reeds het vierde van een reeks waarin telkens de bronnentypes voor één welbepaalde onderzoeksrichting grondig worden doorgelicht en besproken. Dit lovenswaardige initiatief dat een stimulans betekent voor het wetenschappelijk onderzoek naar deze disciplines, gaat uit van het Algemeen Rijksarchief en de Vereniging van Archivarissen en Bibliothecarissen. Het is ook het Algemeen Rijksarchief dat, onder redactie van Brugge's rijksarchivaris J. Mertens, instond voor de tot in de details verzorgde publikatie van de referaten en de eropvolgende discussies. De historische geografie kan zich verheugen in een hernieuwde belangstelling. Dit blijkt alleen al uit het aantal deelnemers én sprekers tijdens dit colloquium ; de lezingen vullen niet minder dan 550 bladzijden. A. Verhulst, *De historische geografie in België en haar ontwikkeling sedert 1930* en P. Flatrès, *La géographie historique vue par le géographe*, hebben deze toegenomen belangstelling trouwens in hun lezingen op de openingszitting treffend geïllustreerd. Dit colloquium is overigens het derde dat op korte tijd in onze gewesten betreffende deze discipline werd georganiseerd, en waaruit gebleken is dat de historische geografie nog moeilijk als een loutere hulpwetenschap van zowel de geschiedenis als de aardrijkskunde kan worden beschouwd (cfr. het in 1980 te Gent gehouden colloquium betreffende de transgressies en de occupatiegeschiedenis in de kustgebieden van Nederland en België en het congres te Rijsel in 1979 betreffende het rurale landschap).

Gezien het uiteenlopende karakter van de — soms ongekende — hulpwetenschappen voor de historische geografie, welke zowel tot de mensals de natuur- en de aardwetenschappen behoren, was een preciese beschrijving van hun nut en mogelijkheden het eerste en voornaamste doel van het colloquium te Brussel. De belangrijkste hier geëvalueerde bronnen zijn : de geschreven dokumenten (P. Gouhier, J.-M. Cauchies, H. Coppejans-Desmedt, C. Billen en P. Vandewalle) de toponiemen (door D. Blok), kadastrale dokumenten, landboeken, stadsplattegronden (door A. De Smet, H. Van der Haegen, J. Hannes, J. Ruwet en M. Ryckaert), archeologische sites (door J. Mertens, A. Mathys, L.F. Genicot en F. Verhaeghe) tekeningen en schilderijen (door J.-P. Sosson, V. Martiny en H. Pauwels), landbouwwerktuigen (door J. David), de topografische kaart en de bodemkaart (door R. Verberckt en A. Verhoeve), beender-, hout- en plantenresten (door A. Gautier, A. Munaut, R. Noel, R. Antoine, P. Giot-Wirgo en C. Verbruggen). De aktuele ruilverkavelingen werden besproken door A. De Leeuw en J. Hannes.

Dat de meeste auteurs zich hier tot een beschrijving van de bronnen beperkten, neemt niet weg dat uiterst interessante opinies met betrekking tot de bruikbaarheid van deze bronnen werden naar vorgebracht, denken we maar aan de opmerkingen van D. Blok, *De toponymie als bron voor de historische geografie : mogelijkheden en beperkingen* over het belang voor de bewoningsgeschiedenis van het opstellen van een relatieve chronologie van de plaatsnamen, en over het probleem van de continuïteit van de nederzettingnamen : een nederzetting kan tijdelijk verlaten zijn (bijvoorbeeld bij overstromingen) of zich verplaatst hebben, doch haar oorspronkelijke naam behouden hebben. Zeer terzake was ook zijn vaststelling dat bij landschapstoponiemen, vb. waternamen, de naamgevingsperiode veel ouder kan zijn dan de stichting van de nederzetting zelf (blz. 54-55), een feit dat nog maar al te dikwijls door toponymisten zelf veronachtzaamd wordt, wat dan weer historische geografen op verkeerde paden leidt. Dit artikel van D. Blok bewijst in feite tevens onrechtstreeks — en hier formuleren we een eigen mening — dat, ondanks de grote en lange traditie welke de toponymie in de Nederlanden reeds achter de rug heeft, er nog veel te doen blijft op dit terrein om deze discipline tot een volwaardige wetenschap te doen uitgroeien. Wij hebben inderdaad zelf kunnen vaststellen dat toponymische studies nog maar al te vaak worden opgesteld zonder een konsekwente methodologie, en in zeer vele gevallen zelfs zonder verwijzingen naar de bronnen en naar de gebruikte referentiewerken waarin de diverse elementen van de ethymologische ontleding van de plaatsnamen kunnen worden geverifieerd. Dit maakt het voor de historicus dikwijls bijzonder moeilijk om hierop te steunen.

Ook de bedenkingen van C. Billen, *Les censiers seigneuriaux comme source de géographie historique locale et régionale* over de waarde van de middeleeuwse pacht-, cijns- en renteboeken welke zij terecht beschouwt als «clefs d'un paysage vivant et vécu» verdienen aandacht. Belangrijk is ook de sterk theoretiserende bijdrage van F. Verhaeghe, *De post-Romeinse landelijke archeologie : een andere bron voor de historische geografie* die hierin een maximalistische visie op de archeologie voorstaat : de zgn. «total archeology» of «landscape archeology» waarin niet alleen de archeologische bronnen in de strikte zin van het woord worden bestudeerd, maar deze worden gekonfronteerd met de studieobjecten van alle disciplines die iets kunnen leren over de verhouding tussen de menselijke activiteit en het landschap. Ook het artikel van R. Noël, *Les dépôts de pollens fossiles, témoins du passé* (voor wat betreft Vlaanderen voor het grootste gedeelte gebaseerd op het boek van A.V. Munaut, *Recherches paleo-écologiques en Basse et Moyenne Belgique*, Leuven, 1967) betreffende de relevantie van stuifmeelpollenanalyse bij de datering van anthropogeen beïnvloede natuurlandschappen vnl. heidevelden en veengebieden, verdient een bijzondere aandacht. Spijtig is dat het referaat van C. Leva over de luchtfotografie — een zeer belangrijke bron bij de rekonstruktie van verdwenen landschappen, wegen, sites, enz. — niet werd gepubliceerd. Als fotografische bron komt in deze bundel enkel de postkaart aan bod (referaat door A. Notebaert), welke maar moeilijk als een afzonderlijke bron voor de historische geografie kan worden beschouwd.

Steeds meer wordt op historisch-geografische congressen ook de klimatologie als hulpwetenschap behandeld. Maar behalve voor poldergebieden waar stormvloeden en transgressies als duidelijke gevolgen van meteorologische omstandigheden het landschapsbeeld mede hebben bepaald (cfr. in dit verband het revelerende artikel van H. Lamb, *Climatic fluctuations in historical times and their connection with transgressions of the sea, storm floods and other coastal changes* in A. Verhulst - M. Gottschalk, *Transgressies en occupatiegeschiedenis in de kustgebieden van Nederland en België*, Gent, 1980, blz. 251 e.v.) is — althans voor wat West-Europa in de historische tijd betreft — de invloed van weersomstandigheden op de landschaps- en nederzettingsevolutie grotendeels onbewezen. Zo menen we meer concreet dat wat M.L. Parry, *Agriculture, settlement and climatic change* aan klimatologische omstandigheden wijt nl. uitbreiding en inkrimping van landbouwareaal sinds het jaar 1000, eerder aan economische en demografische processen dient toegevoegd te worden. Het valt trouwens op in deze bundel dat het verband tussen economie en historische geografie sterk verwaarloosd werd. Enkel H. Van der Haegen heeft tijdens het colloquium het verband tussen het landschap en de agrarische structuur aan de hand van diverse kaart-

ten betreffende het Westvlaamse dorp Lichtervelde geïllustreerd. Ze werden echter jammer genoeg niet voor publikatie vrijgegeven.

Enkele auteurs zijn verder gegaan dan de opsomming van de mogelijkheden en de beperkingen van de bronnen, en hebben het aangedurfd nieuwe voorlopige onderzoeksresultaten naar voor te brengen die voortgevloeid zijn uit de confrontatie van verschillende disciplines. Deze bijdragen behoorden tot de interessantste van de bundel en leidden reeds tijdens het colloquium zelf tot uitvoerige en soms heftige discussies. De referaten waarop we doelen, kwamen merkwaardigerwijze alle uit natuurwetenschappelijke hoek.

Verrassend was in de eerste plaats het referaat van A. Gautier, *Archeozoölogie als inlichtingsbron voor de historische geografie* welke bij studie van beenderresten in afvalputten van de Gentse Sint-Pietersabdij een afname vaststelde tijdens de late Middeleeuwen van het aantal varkens ten voordele van het aantal runderen, en zich afvroeg of dit beantwoordde aan een gewijzigde landschappelijke situatie (bvb. ontbossing). We denken echter ook hier dat de verklaring ervoor eerder in economische factoren dient gezocht te worden: de uitbreiding van de runderveeteelt ten gevolge van de laat-middeleeuwse crisis of misschien ook de opgave van de rechtstreekse exploitatie der domeinen van de abdij.

De bodemkundige A. Verhoeve, *Bodemkaart en landboek in een landschapsgenetisch perspectief* toetste de historisch-geografische gegevens betreffende het Oostvlaamse dorp Vlierzele, zoals ze eerder door de historicus A. Verhulst in zijn boeken «*De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIde-XIVde eeuw)*», Brussel 1958, blz. 341-398 en *Het landschap in Vlaanderen in historisch perspectief*, Antwerpen, 1965, blz. 93-97 werden gepubliceerd, aan de bodemkaart. Deze confrontatie leverde voor hem twee stellingen op die niet geheel overeenkomen met de landschaps- en bewoningsgeschiedenis van dit dorp zoals die eerder op basis van historische bronnen en toponiemen werd gerekonstrueerd. Vooreerst stelt hij dat, ondanks de aanwezigheid van «heide»-toponiemen in het zuiden van de gemeente op deze plaatsen, gezien de lemige textuur van de bovengrond, er geen heide kan gegroeid hebben. Pollenanalyses uitgevoerd op stalen van ter plaatse zouden deze vaststellingen hebben bevestigd. Een tweede stelling van de auteur is deze in verband met de «veld»-namen, die volgens hem in genoemd gebied niet met «wastina» of gedegenereerd bos dat vanaf de twaalfde eeuw pas tot kultuurland werd omgezet, zouden kunnen worden geïdentificeerd, maar integendeel met vroeg-middeleeuws kultuurland zouden moeten worden gelijkgesteld. Hoewel A. Verhoeve zelf in de laatste paragraaf van zijn artikel laatstgenoemde stelling gedeeltelijk terug afzwakt (blz. 248) «de bouwlanden met veld-toponiem getuigen van een

jongere fase in de ontwikkeling van het kultuurlandschap ... Vandaar dat wij deze uitbreiding van het landbouwareaal plaatsen in het kader van de grote middeleeuwse ontginningsbeweging»; terwijl blz. 246 «... suggereren de periferisch gelegen velden (Groot Schoofveld en Zonnegemveld) een uitbouw fase van het vroeg-middeleeuwse bouwland-areaal. Dezelfde indruk krijgt men bij de Uilenbroekdries waar de veldtoponiemen (Uilenbroekveld, Groot Veld, Bos Veld) zich periferisch bevinden in het bouwland dat langs de noordzijde bij het gehucht aansluit. Hierdoor wordt geopteerd voor een vroeg-middeleeuwse ouderdom van de nederzetting Uilenbroekdries...» (dit gehucht ziet hij als ten laatste ontstaan in de 10de eeuw en als centrum van de ontginning der omliggende «velden»). A. Verhoeve verliest hierbij uit het oog dat veel vroeg-middeleeuwse nederzettingen veeteeltbedrijven waren, die hun vee in de onontgonnen gebieden lieten weiden waardoor precies bosdegeneratie plaats greep, dat het Bosveld en het Haelveld nog in de 18de eeuw onontgonnen waren (A. Verhulst, *Het Landschap in Vlaanderen ...*, blz. 97), dat ook de historische bronnen bevestigen dat vele «velden» maar in de 12de-13de eeuw onontgonnen werden (Ibidem, blz. 96). Wij kunnen ons wel verzoenen met zijn opvatting dat vele «velden» tussen Schelde en Dender vanaf de grote ontginningen open stukken kultuurland zijn geworden waarvan de fysionomie die van het oude open kouterlandschap ging benaderen, maar die in oppervlakte veelal zelf groter waren. Eigen onderzoek heeft trouwens aangetoond dat vanaf dan deze velden — net zoals de kouters — in een drieslagstelsel werden ingeschakeld. Vooral de eerste stelling in verband met de heide brengt dus enige nuances aan ten opzichte van het historisch onderzoek. Het zou hier echter gaan om een inhoudelijke aanpassing van het woord «heide» waarmee ook de historici niet alleen het eigenlijke heidekruid bedoelen, maar het eerder als een verzamelnaam voor gedegenereerd bos bestempelen in al zijn vormen (Lat. «wastina», Ned.. «woestijn»). Dat hierin zowel in de gebieden met veld- als met heidetoponiemen in de Vlaamse zandleem- en leemstreek in tegenstelling tot de noordelijke zandstreek geen echte «ericaceae» voorkwamen is interessant, al lijken ons toch nog (C¹⁴ gedateerde) pollenanalyses noodzakelijk om deze bewering te staven. Over het uitzicht evenals het grondgebruik van deze gebieden zijn A. Verhoeve en A. Verhulst het evenwel eens. Terloops kan over deze bijdrage ook nog opgemerkt worden dat een overvloed aan historische bronnen aantonen dat haver (als zomerzaad) ook (en juist zeer veel) op minder goede gronden werd geteeld (>< blz. 245) en dat de driehoek als typische vormgeving voor een «dries»-gehucht een verouderde opvatting is (Cfr. de studies van F. Dussart).

Tenslotte willen we enkele randnotities plaatsen bij het referaat van C. Verbruggen, *Paleoecologische en palynologische benadering van enkele bekende historisch-geografische problemen in Vlaanderen* die hier een

aantal nieuwe gegevens naar vóór brengt, gesteund op pollenanalyses en C¹⁴-dateringen, alsmede op de resultaten van de geologische boringen in de Westhoek door C. Baeteman. Belangwekkend is vooreerst dat hij kon vaststellen dat het veen in Kust-Vlaanderen minstens voor 2/3 uit laagveen bestaat en dat hier de typische hoogveenvegetatie (sphagnummos) ontbreekt. Waar hij het over de uitbating heeft van dit veen, vertrekt de auteur — ons inziens — van het verkeerde axioma op blz. 489, «dat de huidige drainering van de kustvlakte de gunstigste is sedert haar ontstaan» waaruit dan het gevolg wordt getrokken «dat het veen nooit ontwaterd is geweest» of m.a.w. in het verleden niet ontgonnen, wat in tegenspraak is met het historische bronnenmateriaal over de turfwinningsactiviteit aan onze kust C. Verbruggen deed ook onderzoek naar het einde van de veenvorming in de polders ten Z. van Antwerpen en stelde meer bepaald te Dendermonde (St. Onolfsbroek) en Moerzeke-Castel vast dat vlak langs de Schelde de veengroei beëindigd werd door kleiafdekking in de Romeinse Tijd. Dit impliceert tevens dat de Schelde toen ten Z. van Antwerpen aan getijdewerking onderhevig was en reeds een Oost-West gericht zee-estuarium bezat. Of de hoofdloop door het veenmoeras nu de zgn. (pre-) Romeinse Schelde was door L. Pons e.a. getekend op basis van de bevindingen van de bodemkarteerders G. Steur en I. Ovaa, *Afzettingen uit de pré-Romeinse Transgressieperiode en hun verband met de loop van de Schelde in Midden-Zeeland*, in *Geologie en Mijnbouw*, jg. 39, 1960, blz. 671-678 ofwel «de Westeren Oosterschelde in wisselend belang en configuratie» zoals C. Verbruggen voorstaat (blz. 493), lijkt ons in de huidige stand van het onderzoek niet bewezen. Belangrijk is echter het feit dat deze C¹⁴-dateringen nauw aansluiten bij deze verkregen door A. Munaut, *Recherches paléo-écologiques...* nabij Terneuzen en op de rechter Scheldeoever ten N. van Antwerpen, door S. Jelgersma, *Holocene sea level changes in the Netherlands*, Maastricht, 1961 op Walcheren en oostelijk Zuid-Beveland en door G. Steur - I. Ovaa, *Afzettingen ... te Borsele*. Deze gegevens — voorlopig nog te fragmentarisch om in dit verband reeds meer algemene uitspraken toe te laten — wijzen erop dat op de hiervóór bijeengebrachte plaatsen waar de veenstalen genomen werden, d.i. in de onmiddellijke nabijheid van de Westerschelde en langs de oevers van de Beneden-Schelde, mogelijk reeds sinds de Duinkerke-I-transgressie, en vermoedelijk ten laatste sinds de Duinkerke-II-transgressie mariene invloed aanwezig was die een einde maakte aan de veengroei. Het is niet ondenkbaar dat deze vaststelling bij verder onderzoek tot een korrektie van de gangbare opvattingen betreffende de genese van de bovengenoemde rivieren zou leiden. Tenslotte onderzoekt C. Verbruggen de diverse opbouwfasen van de plaggenbodems in de Kempen en meent hij wat deze betreft, dat ten vroegste in de 11de-12de eeuw met plaggentechniek begonnen werd.

Laatste twee lezingen hebben de grote verdienste door hun scherpe probleemstelling en hun polemisch karakter een sterk pleidooi in te houden voor multi-disciplinair onderzoek. Hogergenoemde opmerkingen zijn dan ook geenszins als afbrekende, maar wel als opbouwende kritiek bedoeld. Tot slot willen we er nog op wijzen dat in de nieuwe *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* de historische geografie een belangrijke plaats heeft gekregen, en hierin een synthese werd tot stand gebracht van de huidige resultaten van het historisch-geografisch onderzoek in de Nederlanden, door A. Verhulst, D. Blok, J. Mertens en H. Van der Linden betreffende de Middeleeuwen (A.G.N. I tot III) en door G. Schmook, J. Harten, A. de Vooyo en H. Keeris betreffende de Nieuwe en Nieuwste Tijden (A.G.N. V en X).

Beatrijs AUGUSTYN en Erik THOEN

WOORDENBOEK VAN DE VLAAMSE DIALEKTEN, Magda DEVOS, Hugo RYCKEBOER, Jacques VAN KEYMEULEN, **Deel II : Niet-agrarische vaktalen, aflevering 1 : de mandemaker, aflevering 2 : de strodekker, aflevering 3 : de handspinner en touwslager**. Wetenschappelijk apparaat bij afl. 1, 2 en 3. Tongeren 1982.

Het in 1972, aan de Gentse Rijksuniversiteit gestarte project van het woordenboek van de Vlaamse dialecten heeft tot doel een moderne en wetenschappelijk verantwoorde inventaris te brengen van de gehele Vlaamse, moderne woordenschat (1880 tot nu). De sociale en vooral de economische evolutie met de mechanisering en automatisering heeft op bepaalde domeinen sneller en ingrijpender toegeslagen dan in andere. Aan die gebieden werd de voorkeur gegeven bij het verzamelen van de dialectwoordenschat nl. de landbouw en de niet-agrarische — ambachtelijke — vaktalen.

De 1ste aflevering van de landbouwwoordenschat (deel I) verscheen op het einde van 1979 en behandelde de terminologie rond akkerland en weiland. Eind 1982 kwamen drie afleveringen van de niet agrarische vaktalen (deel II) op de markt.

De ook nu gebruikte werkwijze bij het verzamelen, ordenen en publiceren van het materiaal werd klaar en duidelijk uiteengezet in de «Inleiding» (Tongeren 1979) en ook behandeld bij de bespreking ervan in dit tijdschrift (*Handelingen XCVII* (1980) 3-4, p. 323-324).

Zoals bij de eerste aflevering van deel I moeten de auteurs ook nu gelukgewenst worden. De overzichtelijke indeling, de talrijke kaartjes, de tekeningen en andere illustraties maken de drie ambachtelijke afleve-

ringen tot aangename en zeer bruikbare lectuur. De vertaling van elk lemma in het Frans, Engels en Duits maakt het werk ook daar bruikbaar. Het blijft echter de vraag of dit tijdrovend werk noodzakelijk is en volgehouden zal kunnen worden. De alfabetische index achteraan verhoogt de bruikbaarheid en voor wie meer over elk van de behandelde ambachten wil weten is er een bibliografie. Het afzonderlijk gepubliceerd wetenschappelijk apparaat levert al wat de specialisten nodig hebben.

De nieuwe afleveringen van het Woordenboek van de Vlaamse dialecten bewijzen eens te meer dat dit project voldoende armslag moet behouden om het nog reusachtig werk te voltooien.

L. VALCKE

L. SIMONS, Vlaamse en Nederduitse literatuur in de 19de eeuw.
I. Van Verlooy tot Gezelle. Gent 1982 (Kon. Acad. vr. Ned. Taal- en Letterkunde. VIe reeks nr. 112).

Met dit, door de K.A.N.T.L. bekroond werk, brengt L. Simons een literair-historisch complement op zijn «Van Duinkerke tot Königsberg. Geschiedenis van de Aldietsche Beweging» (Nijmegen-Brugge 1980).

In een tijds kader waarin ook de eerste helft van de 19de eeuw betrokken is, gaat de auteur na welke aandacht Vlaanderen schonk aan het fenomeen Nederduits in zijn literaire verschijningsvorm en welke echo's de Vlaamse letterkunde in Neder-Duitsland opriepen (p. 6).

In een voorspel, over de periode 1788 (Verlooy) tot 1852 (verschijningsdatum van Klaus Groths dichtbundel Quickborn) toont de auteur aan dat vóór 1852 in Vlaanderen zeker belangstelling bestond voor Neder-Duitsland met zijn hele reeks dialecten die nauwer aansloten bij het Nederlands dan bij het Hoogduits. Met de nodige tekst en uitleg wordt telkens gedefinieerd over welk gebied de verschillende Vlaamse auteurs het hebben, wat de inhoud is van de gebruikte terminologie en wat zij voorstaan. Beginnend bij J.B. Verlooy gaat het naar J.F. Willems die het zoals P. Lebrocqy en D. De Haerne hielden bij het element van de taalverwantschap.

V.H. Delecourt en zijn Brusselse discipelen, K.F. Stallaert, M. Van der Voort en H. Bauduin verdedigden een eenheidsspelling voor het Nederlands en het Platduits en wilden daarmee o.a. een veel groter afzetgebied creëren voor de literaire produktie. Ph. Blommaert verlangde een herstel van het Frankisch eenheidsrijk en vond steun bij L. Jottrand. De Brusselse groep wilde het platduits opgenomen zien in het Woordenboek van de Nederlandse Taal en liet dit standpunt horen op de eerste Ne-

derlandse congressen. Hun wens leed echter schipbreuk vooral door het toedoen van J.A. Alberdingk Thijm. In dezelfde periode was er wel belangstelling (bv. Hoffmann von Fallersleben) vanuit Duitsland voor Vlaanderen maar er kan niet gesproken worden van een bewustzijn van verbondendheid.

In 1852 publiceerde dan Klaus Groth zijn dichtbundel «Quickborn», in 1853 verscheen de bundel «Läuschen im Rimels» van Fritz Reuter en in 1854 het verhaal «Dat Brüden geiht üm» van John Brinckmann. Bij dit ontstaan van de nieuwe Nederduitse literatuur was er, in tegenstelling tot wat algemeen verkondigd werd, geen sprake van een belangrijke stimulans vanuit Vlaanderen. De vijftiger jaren waren eerder rustige jaren waarin H. Bauduin de Brusselse lijn, zonder succes, poogde verder uit te werken en waarin verklaringen, links en rechts, van J.F. Jacobs en H. Sermon (Brussel), F.A. Boone en F.A. Snellaert (Gent) en A. Snieders (Antwerpen) het bewustzijn van de taalverwantschap in leven hielden.

Van 1860 tot het einde van de 19de eeuw werd de Nederduitse scène in Vlaanderen beheerst door Constant Jacob Hansen die een vergeefse strijd leverde voor de versmelting van Nederlands en Platduits via een gemeenschappelijke spelling nl. de Aldietse schrijfwijze. Intussen echter was de belangstelling van de Vlaamse beweging naar Nederland gericht terwijl in 1864 de spelling van De Vries en Te Winkel bindend werd voor België. Wel slaagde Hansen erin bij een hele reeks Vlamingen een literaire belangstelling op te wekken voor het Nederduits: F. De Cort, de Lovelings, E. Hiel, P. de Mont, F. Rens, J. Van Rijswijck jr., J. Sabbe. Zo bestonden tussen 1877 en 1899 — overlijdensjaar van Klaus Groth — regelmatige contacten tussen P. de Mont en K. Groth en ook met Johann Meijer.

L. Simons sluit zijn studie af met een klein onderzoek naar de verhouding tussen West-Vlaanderen en het Nederduits in de periode 1857-1899. Deze coda is ingegeven door de vraag of de Westvlaamse particularisten, met belangstelling voor de strijd van Provençalen en Catalanen, zich niet als eersten moesten aangetrokken voelen tot de pogingen van de Platduitsers om hun taal weer burgerrecht te geven. Er blijkt wel enige aandacht bv. bij de jongere Gezelle die ook K. Groth ontmoette, in Rond de Heerd en, heel kort, bij J. Claerhout. Het feit dat Hansen en de Mont, de belangrijkste pleitbezorgers, bij de vrijzinnige groep thuishoorden, was niet vreemd aan de argwaan die leefde bij de katholieke Westvlamingen en die nog versterkt werd door de belangstelling bij de liberale Westvlamingen met De Halletoren (J. Sabbe en K. De Flou) en zijn opvolger De Brugsche Beiaard.

Het werk van L. Simons behandelt diepgaand een, in belang beperkt, onderdeel van de 19de eeuwse Vlaamse beweging en maakt duidelijk

hoe dikwijls aan dezelfde begrippen-Nederlands, Nederduits, platduits, Vlaams- verschillende inhouden werden gegeven en hoe weinig echte verbondenheid er bestond tussen de Nederduiters en de Vlamingen, zeker van Nederduitse zijde.

De lezer mag niet uit het oog verliezen dat het om de Nederduitse literaire zijde van het probleem gaat zodat het geen verwondering mag wekken dat andere Vlaams-Duitse verbindingen zoals bv. het Vlaamsch-Duitsch Zangverbond niet in het stuk voorkomen.

L. VALCKE

ALBAN VERVENNE, De parochie Sint-Martinus en haar pastoors van 1300 tot heden. Loppem 1980.

In 1974 publiceerde de auteur een «Geschiedenis van Loppem». Het was de bundeling van een aantal herwerkte bijdragen over Loppem die vanaf augustus 1969 verschenen in «Kerk en Leven». Deze geschiedenis was op het einde van de zeventiger jaren uit de handel verdwenen. Liever dan een herdruk op de markt te brengen, opteerde A. Vervenne voor een nieuwe publicatie die de geschiedenis brengt van de Loppemse «prochie» van Sint-Martinus.

Als belangrijkste bronnen werden gebruikt : de acta van het kapittel van Sint-Donaas, de acta van het bisdom Brugge, de bewaarde verslagen van de bisschoppelijke en dekenale visitaties, de kerkrekeningen en het kerkarchief zelf.

Het werk is ingedeeld in vier delen : van het ontstaan tot de godsdiensttroebelen (ca. 700 tot 1530) ; de reformatie en contrareformatie (1530-1680) ; de Franse dreiging en overheersing (1680-1815) en de onafhankelijkheid tot heden. Elk deel wordt gevolgd door een beperkte bibliografie. Een viertal bijlagen geven de namen van de kapelaans, de onderpastoors, de kosteren en de priesters, afkomstig van Loppem. Een index op de persoonsnamen en een zakenregister sluiten de monografie af.

De tekst, (waarin geen voetnoten gebruikt worden) levert eerst een korte historiek over het ontstaan van de parochie en meldt dan, pastoor per pastoor, de verdere wetenswaardigheden. Alhoewel regelmatig enkele tijdsgegevens voor een situering in een enigszins breder historisch kader zorgen, ligt de nadruk op de figuur van de pastoor, zijn godsdienstige taak en werkzaamheden. In het geheel, dat grotendeels opsommend is, worden weinig vragen gesteld naar het waarom. Enige uitleg van gebruikte begrippen (cantor, concursus, desservitor) ware gewenst. De vrij valse uitgave wordt iets opgefleurd door een aantal illustraties.

L. VALCKE

KRONIEK

PERSONALIA

André Vandewalle, doctor en hoofdarchivaris. — Op woensdag 16 maart 1983 promoveerde André Vandewalle aan de Katholieke Universiteit te Leuven met de grootste onderscheiding tot doctor in de Letteren en Wijsbegeerte (Geschiedenis) op een proefschrift getiteld «De arbeiders-officiën van Brugge, ca. 1440 — ca. 1670. Een institutionele studie met economische en sociale aspecten». Promoter was prof. em. dr. J. Buntinx. Dr. Vandewalle is sinds 1979 bestuurslid en penningmeester van ons Genootschap. In zijn proefschrift behandelt hij de arbeidersofficiën die te Brugge waren ontstaan in functie van de haven- en handelsactiviteiten van de stad. Alles samen gaat het om enkele tientallen beroepen met honderden arbeidsplaatsen in de tertiaire sector van de stad. Die beroepen hielden verband met het lossen, dragen, vervoeren en meten van handelswaar. Het ging steeds om openbare functies, waarvoor men door de stedelijke overheid moest benoemd worden. Onnodig te zeggen dat de promovendus in zijn proefschrift een nagenoeg onontgonnen terrein heeft bestudeerd. Het is dan ook wenselijk dat zijn werk binnen afzienbare tijd in gepubliceerde vorm beschikbaar zal zijn.

Op 1 juli 1983, enkele maanden na zijn promotie tot doctor, werd André Vandewalle door de Brugse gemeenteraad bevorderd tot hoofdarchivaris van de stad.

Dr. Vandewalle was sinds 1974 archivaris van de stad Brugge. Het is overbekend dat hij in deze functie op diverse niveau's actief is geweest om de mogelijkheden die het Stadsarchief biedt voor de historische kennis ten volle te ontplooiën. We denken hierbij niet alleen aan de publikatie van de *Beknopte Inventaris* (1979), maar ook aan zijn medewerking aan tentoonstellingen en naslagwerken, zijn talrijke bijdragen over Brugges verleden, zijn activiteit in diverse stedelijke commissies en geschiedkundige verenigingen, zijn zorg voor de dienstverlening ter plaatse o.m. door allerlei klappers en indices. Ondanks de budgetaire beperkingen is dr. A. Vandewalle er tot nu toe in geslaagd het stadsarchief uit te bouwen tot een centrum van geschiedkundige activiteit

zodat hij op die manier een belangrijke rol speelt in het plaatselijke culturele leven. N.G.

Doctoraat W. Vanderpijpen. — Op 23 november 1983 verdedigde ons bestuurslid Willy Vanderpijpen met de grootste onderscheiding zijn doctoraatsverhandeling «De landbouw en de landbouwpolitiek in het Leie- en het Scheldepartement (1794-1814)» aan de Vrije Universiteit te Brussel. Een kort résumé volgt hierna.

Technisch stond de Vlaamse landbouw op het einde van de 18de eeuw op een zeer hoog peil dat in andere streken in Europa omzeggens niet gehaald werd. Een grote verscheidenheid aan gewassen, nauwkeurig uitgewerkte vruchtwisselingsschema's, grotendeels ontbreken van de braak, een intensieve bemesting en grondbewerking waren er de ingrediënten van. Dit was noodzakelijk om in de diverse functies die door de grote demografische druk gesteld waren te kunnen voorzien: het voeden van een dichte bevolking, werk verschaffen in de huisnijverheid (via het vlas als grondstof), maximaal recupereren van de mest (via stalvoeding). Dit leidde tot een eindproductiviteit die omzeggens nergens gerealiseerd werd (een absoluut opbrengstcijfer van 18 à 19 hl. per ha. voor broodgranen en een yield ratio van 10 à 11). De hoogste productiviteit werd gerealiseerd in de van nature minder vruchtbare Zand- en Zandleemstreek.

Binnen-Vlaanderen was proto-geïndustrialiseerd. De kustpolders, de Scheldepolders en het Land van Waas waren het niet. Deze laatste drie gebieden zouden, volgens de theorie van Mendels, voor de toelevering van agrarische produkten naar het protogeïndustrialiseerde gebied gezorgd hebben. Dit is evenwel een té eenvoudige voorstelling van zaken. Er zijn immers grote regionale verschillen aan te wijzen. Boeiend is het enorme contrast tussen de kustpolders (en daarbij het gebied ten westen en ten zuiden van Ieper) en de streek ten zuiden van Brugge, over Roeselare en Tielt tot Menen. In de eerste streek nam het weiland een behoorlijke plaats in, de bevolkingsdichtheid was er relatief laag, het was het gebied met het hoogst aantal grootbedrijven, de graanteelt overheerste, nijverheidsgewassen kwamen nauwelijks voor, huisnijverheid was er onbestaande, de veeteelt was belangrijk, veevoedergewassen werden slechts in geringe mate geteeld, jaarlijks werd een behoorlijk overschot granen geproduceerd. Het tweede gebied was hiervan zowat de tegenspeler. De huisnijverheid was er belangrijk, de bevolkingsdichtheid was er bijna driemaal hoger, het kleinbedrijf was ontzettend belangrijk, de akkerbouw overheerste er, maar was niet eenzijdig op graangewassen gebaseerd, de nijverheidsgewassen kwamen veel voor, op vruchtbare bodems verkoos men vaak de masteluinteelt boven de riskantere tarweteelt, de broodgranen produceerden nauwelijks een overschot. Het aantal paarden was er bedroevend laag. De stalvoeding

werd er op grote schaal toegepast. Dit alles weerspiegelt een zeer labiele sociaal-economische toestand die in de eerste helft van de 19de eeuw zal uitmonden in een afgrijselijke crisis

Buiten dit laatste gebied kan men Binnen-Vlaanderen verder nog onderverdelen in drie proto-geïndustrialiseerde gebieden (het zuiden van Oost-Vlaanderen, het Gentse en het Meetjesland) waar men analoge toestanden constateert waarbij evenwel één of meer factoren telkens wijzen op een geringer spanningsveld.

De Scheldepolders en het Waasland waren evenmin als de kustpolders proto-geïndustrialiseerd. Het Waasland produceerde een groot overschot aan broodgranen, de vlasteelt was er belangrijker dan in de rest van Vlaanderen terwijl de linnennijverheid er omzeggens niet beoefend werd. De hoge paardenbezetting weerspiegelde er een zekere welstand. De Scheldepolders waren op akkerbouw georiënteerd. Nijverheids- en veevoedergewassen namen er naast graangewassen een belangrijke plaats in. Een enorm broodgraanoverschot werd geproduceerd.

De kustpolders konden toeleveringsgebied zijn van graangewassen voor het gebied Tielt-Kortrijk dat evenwel zelf instond voor zijn vlasbevoorrading. Het Land van Waas en Zeeuws-Vlaanderen voorzagen de rest van het Scheldepartement gedeeltelijk van vlas. Tegelijk was Zeeuws-Vlaanderen graanleverancier voor het Meetjesland en voor het arrondissement Gent. Het zuiden kon voldoen aan zijn graanbehoeften.

De gevoerde landbouwpolitiek was vooral een graanpolitiek en dan nog vooral een distributiepolitiek die nauwelijks verschilde van wat in de 18de eeuw gepresteerd werd. De landbouwpolitiek werd overwegend centraal bedreven, regionale problemen werden wel erkend doch nauwelijks behandeld.

In memoriam prof. em. dr. Broeder Firmin De Smidt. — Op 24 mei 1983 overleed te Gent prof. F. De Smidt (Broeder Firmin), geboren te Brugge op 15 juli 1904.

Met zijn studie over de romaanse kerken in West-Vlaanderen, waarmede hij in 1937 tot doctor in de Kunstgeschiedenis en de Oudheidkunde promoveerde aan de Rijksuniversiteit te Gent, werd F. De Smidt in brede kring bekend. Na de tweede wereldoorlog volgde hij zijn promotor prof. dr. ir. Stan Leurs op als docent aan de Gentse universiteit. In Gent kon hij zich ten volle uitleven, én als leraar, én als historicus van verscheidene kerken. Daarvan getuigen zijn studies over de Sint-Baafsabdij, de Sint-Baafskatedraal, de Sint-Jakobskerk en voornamelijk de Sint-Niklaaskerk waarvan hij de langdurige en moeilijke restauratie op de voet volgde en mede hielp leiden.

In memoriam pastoor L. Vanheule. — Op zaterdag 1 oktober werd om 11u. - op hetzelfde ogenblik als koning Leopold III - pastoor Louis Vanheule (22.2.1910-23.9.1983) in zijn parochie Izenberge ten grave ge-

dragen. Met een wjtwagen werd de overledene van de bedevaartkapel naar zijn kerk gevoerd voor de uitvaartliturgie.

L. Vanheule zal voor ons in de eerste plaats blijven voortleven als de konservator en de duivel-doet-het-al (als men dat van een pastoor mag zeggen) van de musea van Bachten de Kupe te Izenberge. Hij was zowel de onvermoeibare aanbrengrer van volkskundig materiaal dat hij dikwijls met veel overredingskracht aan zeer gunstige voorwaarden kon verkrijgen, als de entoesiaste museumgids. In de beginperiode van het openluchtmuseum was hij de bezieler van de ploeg vrijwilligers die hun zaterdagen opofferden voor het optrekken van de eerste gebouwen.

De dood van L. Vanheule, enkele jaren na het heengaan van zijn goede vriend André Bonnez, betekent voor de studie van de materiële volkskultuur in de Westhoek een onvervangbaar verlies.

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Licentiaatsverhandelingen Geschiedenis met betrekking tot het oude graafschap Vlaanderen en de provincies Oost- en West-Vlaanderen. —

K.U. Leuven (1983) :

AUGUSTYN Anne, *Demografische en economische structuren van het kanton Kortrijk en hun evolutie tussen 1799 en 1816* (Cloet).

BECK Anne-Marie, *Het middelbaar landbouwonderwijs voor jongens in de 20ste eeuw. Case-study : Het Sint-Isidorusinstituut te Sint-Niklaas* (De Vroede).

BOSTYN Nicole, *Repertorium en inleidende studie van predikatieboeken...* (zie verder STORME Hans) (Cloet).

DECLERCK Godelieve, *Willem Bassery 13de bisschop van Brugge 1690-1706*. Een biografie en een bijdrage tot de studie van zijn pastoraal beleid (Cloet).

DEFOORT Herman, *De Broederschappen in de Kortrijkse Sint-Maartenskerk (XVIIde-XVIIIde eeuw)*. Bijdrage tot de studie van de geschiedenis van het religieuze- en geestesleven in de Nieuwe Tijd (Cloet).

DE MUNCK Barbara, *Dendermonde in het midden van de vorige eeuw. Analyse van de demografische, sociale en beroepspatronen* (Van Der Haegen).

DE NEEF Margaretha, *Meisjesstudenten te Leuven tussen de beide Wereldoorlogen. Een socio-kulturele studie van de eerste generatie vrouwelijke studenten aan de Katholieke Universiteit te Leuven, 1920-1940* (De Schryver).

DUJARDIN Carine, *De Société Huet (1846-1851)*. Ideeënstudie van een progressief-liberale kring te Gent (Lambrechts).

GOORTS Albrecht, *De erudiet Antoon-Ferdinand Van Hamme en zijn wapenboek van de Ronde Tafel. In het kader van de imaginaire wapenkunde van de 17de eeuw* (Van Mingroot).

JANSSENS Lutgarde, *De Vlaamse Sociale Weken (1926-1939) : ontmoetingsplaats en forum van de Christelijke Arbeidersbeweging* (Lamberts).

NACKAERTS Patrick, *Het Volk (1896-1900). De tolk van de Gentse Antisocialistische Werkliedenbond in de voetstappen van A. Verhaegen : visie op maatschappij en arbeidersbeweging* (Lamberts)

PODEVIJN Dirk, *Een bijdrage tot de geschiedenis van de (V.) K.A.J.-beweging in het verbond Aalst (en Geraardsbergen), 1927-1977* (Vos).

SCHOOFS Fabienne, *Het Volk (1891-1896). Tolk van de Gentse Antisocialistische Werkliedenbond. Een kwantitatieve en kwalitatieve analyse* (Lamberts).

SCHRAM Frankie, *Alanus van Rijsel (1125/1130-1202/1203). Een kritisch onderzoek naar leven, werk en denkwereld* (Lourdaux).

SOMERS Ludo, *De schepenbank van Merksem en Dambrugge (1620-1700)* (Van Mingroot).

STORME Hans, *Repertorium en inleidende studie van uitgegeven predikatieboeken uit de 17de en de 18de eeuw (bisdommen Antwerpen, Brugge, Gent, Ieper en Mechelen)*, 3 delen (Cloet).

Deze studie werd gemaakt in samenwerking met N. Bostyn. Ze werd meteen in boekvorm op 50 ex. vermenigvuldigd. (4dln., samen 787 p., met alle gewenste indices. Zeer accuraat werkinstrument. Prijs 1750,-. Besteladres : Bibliotheekcentrale, Mgr. Ladeuzeplein, 3000 Leuven).

THYS Laura, *Gilles Li Muisis (†1353). Leven en werken. Zijn visie op het verleden* (Lourdaux).

VARENDONCK Frans, *Henri Moke (1803-1862). Leven, werk en gedachtenwereld* (De Schryver).

VAN DAMME Geert, *De ontwikkeling van de pers in de stad Brugge (1890-1914)* (Lamberts).

VANLANGENDONCK Marc, *Beeldvorming en beeldvastlegging van de niet-Europese wereld in de Gentse achttiende-eeuwse almanakken* (Stols).

VERNOOIJ Adrianus, *Advertenties voor boeken in de Gazette van Gend, 1750-1790. Bijdrage aan de studie van de culturele ontwikkeling in Vlaanderen in de 18de eeuw* (De Schryver).

VERFAILLIE Christine, *Katholiek verweer tegen de persoonlijke dienstplicht (1886-1887)* (Lamberts).

ZWAENEPOEL Sophie, *Het Sint-Niklaasgasthuis te Kortrijk (1356(n.s.) - 1669)* (Verhelst).

M. Cloet

R.U. Gent (juni 1983)

CASIER Ludwien, *De politieke aanwezigheid van de adel op het plateland rond Brugge in de XIXde en XXste eeuw* (Van Eenoo).

CASTELEYN Fabienne, *Epidemieën in België in de 19de eeuw. Analyse van de publieke opinie. Casus Gent* (Van Eenoo).

CHARLES Lena, *De mondelinge overlevering en de vervalsing van het historisch beeld : de Tempeliers in het baljuwschap Vlaanderen* (Milis).

DECOCK Marleen, *Inhoudsanalyse van 18de-eeuwse Brugse almanakken. Schets van een geografische horizon*. (Brulez).

DE SOETE Mieke, *De criminaliteit in het Brugse Vrije tijdens de eerste helft van de 17de eeuw, met een belichting van de vrouw* (Brulez).

HUIBRECHTS Marion, *Het Geheim Leger. Zone III. Sektor Gent. Een bijdrage tot de geschiedenis van het verzet in België, 1940-1944* (Balthazar).

METSU Dirk, *De kamers van Koophandel van Oostende, 1803-1914. De evolutie van een drukingsgroep* (Van Eenoo).

RENARD Peter, *De ideologische en organisatorische problemen van het Vlaams nationalisme in West-Vlaanderen, 1919-1931* (Van Eenoo).

VAN BOCKSTAL Koen, *Systematische analyse van een dagboek in functie van de reconstructie van de mentaliteit van de auteur en zijn omgeving : Robert Coppieters en zijn «Journal d'évènements divers et remarquables (1767-1797)», Brugge* (Vandenbroeke).

VANDERMEERSCH Peter, *Een onderzoek naar de relatie stad-universiteit in de periode van het late humanisme. Bruggelingen te Leuven en aan buitenlandse studia* (De Ridder-Symoens).

(september 1983)

BECUWE Frank, *Het gewicht van de oorlog in de kasselrij Veurne, 1680-1780* (Brulez).

BOSMANS Veerle, *De Spaanse vorst in de Nederlanden in de pamphletliteratuur, 1566-1609* (Baelde).

DEBLOND Alexander, *Historisch-geografische studie van het Sint-Baafs grondbezit ten noordoosten van Gent op basis van cijnsboeken uit de XVde eeuw* (Verhulst).

DE BROCK Tine, *Bijdrage tot de kennis van het Romeinse Cortoriacum : de verzameling J. Viérin (vondsten te Kortrijk-Kuurne)* (Nenquin).

DEBRUYNE Hans, *Ontwikkeling van het toerisme te Gent, van 1860 tot haar wereldexpo van 1913* (Van Eenoo).

DE DONDER Marleen, *De «Vlaemschen Indicateur ofte Aenwyzer der Wetenschappen en Vrye Konsten» (1779-1787). Een bijdrage tot de kennis van het 18de-eeuwse wereldbeeld* (Baelde).

DE MEYER Regina, *Kwalitatieve en kwantitatieve analyse van de front-pagina-headlines in de Vlaamse pers 1960-1980. Partim : Het Volk* (Gaus).

DENEWETH Heidi, *Criminaliteit als bron voor sociale geschiedenis te Brugge gedurende de eerste helft van de 17de eeuw. De rol van vrouwen in misdaad en samenleving* (Brulez).

DE WEVER Bruno, *Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS. Bijdrage tot de geschiedenis van de politieke en militaire collaboratie* (Balthazar).

DE WINTER Karine, *Politieke strijd en instabiliteit in het arrondissement Aalst (1830-1940)* (Van Eenoo).

HILLEWAERT Beatrijs, *Archeologisch onderzoek in de gemeente Oostkerke bij Brugge. Prospektie — analyse — synthese* (Nenquin).

HOEBEKE Luc, *De Gentse industriële ontwikkeling en de NV-vorm. Een analyse van de toestand vóór en na de wet van 18 mei 1873* (Balthazar).

LAMBERT Koenraad, *Industrialisatie, industriële en manufactuurarbeid in een plattelandsgemeente. Sleidinge, 1830-1914* (Balthazar).

MAES Marleen, *Kledij en sociale groepen in de Zuidelijke Nederlanden (XIV-XVde eeuw)* (Prevenier).

MERTENS Ann, *Laatmiddeleeuwse vrouwenkloosters en Begijnhoven : uiting van demografische, sociale of mentale veranderingen ?* (Milis).

PIENS Chris, *De criminaliteit te Brugge in de late middeleeuwen (1374-1408). Een sociaal-economische en juridische studie* (Prevenier).

PISTERS Josephine, *Eenvoud en luxe binnenshuis. Studie van Gentse interieurs uit de 18de eeuw* (Brulez).

SCHALCK Bruno, *De militielijsten als bron voor sociaal-economisch onderzoek in de 19de eeuw : Assenede, Bellem, Meigem, Ursel* (Vandenbroeke).

SCHELSTRAETE Carl, *Een tijdelijke slavernij ? Levensomstandigheden van het dienstpersoneel in Vlaanderen, 1700-1850* (Brulez).

VAN CAUWENBERGHE Robrecht, *De doorbraak van de christen democratie (1890-1932). Casus Ronse* (Van Eenoo).

VANDEKERCKHOVE Dirk, *Het Gents systeem : de rode fabrieken. Voorbereidende studie* (Balthazar).

VAN DONGEN Hildegard, *Winterhulp 1940-1944. Aspecten van de voedselvoorziening en de hulpverlening in de bezettingstijd* (Balthazar).

WINDEY Brigitte, *Archeologisch onderzoek in de gemeente Boekhoute. Prospektie - analyse - synthese* (Nenquin).

WINTEIN Rik, *Sociografische analyse van de huwelijksverbreking te Gent en Brugge, late 18de- 19de eeuw. Enkele terreinverkenningen* (Vandenbroeke).

M. Ryckaert

Oudste Nederlandse zinnetje. - De Stichting Ons Erfdeel nam het zeer lofwaardig initiatief een boekje uit te geven over het Nederlands (ook

verschenen in het Frans, Engels, Duits en Spaans). Daarin wordt op bevattelijke wijze het ontstaan, de evolutie, de eigen aard en de invloed van en op andere talen geschetst.

Spijtig genoeg wordt ook hier het bekende 11de-eeuwse, oudste Nederlandse zinnetje (op een hs. in Oxford) foutief neergeschreven, alhoewel de bekende Gentse filoloog dr. M. Gysseling in zijn «Diplomata Belgica...» de juiste lezing reeds in 1950 gepubliceerd heeft. Deze luidt : «Hebban olla uogala nestas bigunnan hinase hi [c] [e] nda thu uug... mba... e [de eerste a in mbada is geëxpungeerd en een i bovengeschreven] da... e nu» (Hebben alle vogels nesten begonnen behalve ik en gij, wat verbeiden we nu).

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Straten en pleinen - Het boek van Ch. Caestecker en U. Keppler, «Brugge, straten en pleinen» (Uitgeverij Marc Van de Wiele, 1983) is in de eerste plaats een kijkboek waar het voornamelijk om te doen is het veranderende stadsbeeld op te roepen aan de hand van historische afbeeldingen, van opnamen van na de tweede wereldoorlog en van hedendaagse foto's. De uitgever had daarenboven de goede gedachte recente luchtopnamen af te drukken naast de overeenstemmende fragmenten uit de Popp-kaart. De tesis van de twee auteurs, die beroepshalve nauw verbonden zijn bij de recente heraanleg van Brugse straten en pleinen, kunnen we in de «inleiding» lezen : «het leven tussen de huizen krijgt [de jongste jaren] weer een menselijke waarde en de bewoner en het wonen zullen niet meer moeten wijken voor de ongeremde vernielzucht van de wagen». In vele onderschriften wordt dit herhaald, echter zonder ook maar enige kritische opmerking. Alhoewel de laatste jaren ongetwijfeld een grote vooruitgang in de vernieuwing van het Brugse straatbeeld werd geboekt, is alles niet even goed gelukt, maar vatbaar voor nieuwe veranderingen. Ten andere, de auteurs - verwijzend naar «overijverige klasseringsfilosofen» - schrijven zelf dat het straatbeeld niet bevroren mag worden.

Daarom deze bedenkingen. In de vele blz. over het troetelkind van de auteurs, nl. 't Zand, wordt nergens uitgelegd waarom het niveau van dit plein zo veel moest verhoogd worden. Is het nodig zowat overal bomen te planten, o.m. op het Simon Stevinplein waar het bijplaatsen van bomen en fonteinen de symmetrische aanleg van het plein grondig verstoord heeft ? Waarom werden in de (te) smalle heraangelegde straten geen fietsstroken maar wel te betalen parkeerplaatsen voor de verafschuwde auto's voorzien ?

«Terugblik. Oude straatgezichten in de Hoppestad» is een uitgave van de Poperingse heemkundige kring *Aan de Schreve*. Een selectie van meestal ongepubliceerde foto's geeft een beeld van Poperinge vanaf het

einde van de 19de eeuw tot aan 1940. Daarin verschijnt P. als een stad waar de 18de-eeuwse bouwkunst domineerde en waar de Vleterenbeek of Poperingevaart aan het centrum een nog moeilijk voor te stellen pittoresk cachet gaf. Een vergelijking van de Grote Markt vroeger en nu, laat duidelijk zien hoe de oude harmonieuze architectuur van de pleinwanden nu bijna volledig verdwenen is. Belangrijke gebouwen die verwezen naar de Sint-Bertijnsabdij te Sint-Omaars - waarvan de abt leenheer van P. was - nl. de Proostdij (1741), het Groot Sint-Joris-hof (1781), het Stedehuis (1761) zijn alle uit het stadsbeeld verwenen.

Aanwinst voor het Stadsarchief. Het journaal van J. Van Hese, jan.-feb. 1793. — De verhalende bronnen betreffende de Brugse revolutietijd (einde 18de eeuw) staan momenteel volop in de belangstelling. De uitgave van het handschrift van J. Van Wallegheem, *Merckenweerdigste voorvallen*, is gestart met het jaar 1787 (zie bespreking in onze *Handelingen* 119, 1982, p. 243-252), terwijl het tweede deel over 1788 en 1789 ter perse is. Bovendien werd onlangs door het Stadsarchief een volslagen onbekende kroniek van P. Le Doulx over de jaren 1786-1789 verworven (zie mededeling in hetzelfde deel van onze *Handelingen*, p. 260-261). Dit alles vestigde ook opnieuw de aandacht op de dagboeken van R. Coppieters, J. Keuckelinck, J. Van Hese, e.a.

Nu werd ook van laatstgenoemde een nieuw opgedoken handschrift-fragment door het Stadsarchief verworven, als aanvulling op de collectie betreffende de revolutieperiode. Van J. Van Hese was tot hiertoe het *Journal Historique. Première Partie*, lopend over de periode 11 nov.-19 dec. 1792, bekend in de uitgave van E. Hosten en E.I. Strubbe van 1931 (*Société d'Emulation, Bronnen en Bijdragen tot de Vlaamsche Geschiedvorsing*, dl.1). Een paar jaar geleden maakte A. Dewitte bekend (*Biekorf*, 1981, p. 382-383) dat zich in Brugs privébezit een fragment van blijkbaar dezelfde kroniek bevond. Het is dit fragment dat nu naar het Stadsarchief is verhuisd.

Het betreft een gedeelte van deel 2 (36 blz., 31 jan. - 2 feb. 1793) en deel 3 (92 blz., 3 feb. - 17 feb. 1793). Dit laatste deel heeft als titel: *Journal historique de ce qui s'est passé dans la ville de Bruges en Flandre depuis la création des Administrateurs Provisoires par les Commissaires Français jusqu'à la sortie des Français de la ville et l'arrivée des troupes impériales. Troisième Partie.*

A. Vandewalle

Nieuwe beelden in het stadhuis te Brugge. — Na een jarenlange onderbreking zijn opnieuw twee nieuwe beelden tegen de gevel van het stadhuis geplaatst geworden. Ze stellen Filips de Schone en Margareta van Oostenrijk voor, en werden gebeeldhouwd door L. Canestraro en S. Depuydt.

Heropening van het Groeningemuseum — Na een sluitingsperiode van 8 maanden werd het Groeningemuseum op vrijdag 1 juli 1983 door burgemeester Van Acker opnieuw opengesteld voor het publiek. Van de tijdelijke sluiting werd gebruik gemaakt om een aantal verbouwingswerken en museale vernieuwingen uit te voeren : de galerij der Vlaamse Primitieven werd verdubbeld in oppervlakte, de verzameling kreeg een nieuwe presentatie, er werd voorzien in een nieuwe klimatiserings- en verwarmingsinstallatie en in een nieuwe beveiligingsapparatuur. Bijzonder interessant is dat een aantal vroeger in de reserve bewaarde stukken uit de 17de en 19de eeuw thans eveneens worden tentoongesteld. Hieronder zijn heel wat kwalitatief hoogstaande of in alle geval markante werken te signaleren.

Vermelden wij nog dat de heropenstelling gepaard ging met de voorstelling van enkele belangrijke aanwinsten (werken van H.V. Wolvens, B. Bogart, M. Broodthaers en - als blikvanger - een schilderij van Petrus Christus, zie foto blz. 253) en met de presentatie van het handboek «Groeningemuseum Brugge. De volledige verzameling» (128 blz., 240 blz afb. in kleur, 595 F.) door conservator Dirk De Vos. Het handboek beantwoordt volledig aan zijn doelstellingen : een gids zijn bij de rondgang in het Groeningemuseum en een volledige beeldende documentatie bieden over de tentoongestelde verzameling.

J.M.

Schenkingen aan het Stedelijk Museum voor Volkskunde. — G. Michiels, die van 1939 tot 1952 konservator was van het Folkloremuseum in de Hallen, schonk aan het Stedelijk Museum voor Volkskunde te Brugge zes zilveren ex-voto's.

Door de erven Magda Cafmeyer werd de kantdokumentatie van de bekende volkskundige eveneens aan dit museum gegeven. M. Cafmeyer (10.9.1899 - 17.2.1983) was van 1952 tot 1972 konservatrice van het toenmalige Folkloremuseum. De kantdokumentatie is afkomstig van de Brugse kantenkoopster Anna Strubbe, zuster van prof. Eg. Strubbe. In 1982 stelde M. Cafmeyer zelf de inventaris van de dokumentatie op met de bedoeling ze te schenken aan het Stedelijk Museum.

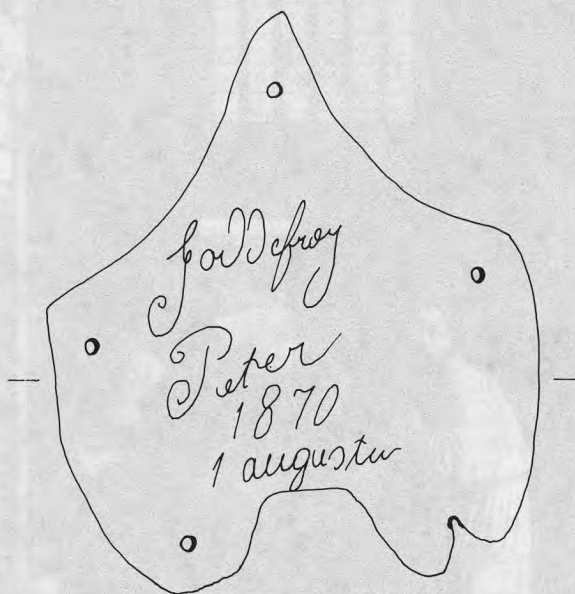
Tentoonstelling Adornes. — Van 9 tot 25 september vond in de Brugse Jeruzalemkerk een tentoonstelling plaats over «Adornes en Jeruzalem. Internationaal leven in het 15de - en 16de - eeuwse Brugge». De zeer mooie katalogus werd opgesteld onder redactie van dr. Vandewalle en lic. N. Geirnaert van wie we hier speciaal zijn bijdrage «De Adornes en de Jeruzalemkapel. Internationale contacten in het laatmiddeleeuwse Brugge» (blz. 11-49) willen vermelden. De Adornes, afkomstig uit Genua, waren van de 14de tot de 16de eeuw actief in de Brugse wereld van de internationale handel. Door de Jeruzalemstichting verwierven ze te Brugge een eigen plaats. Anselm Adornes (1424-148) speelde ook op

kultureel gebied een belangrijke rol, o.m. in de verspreiding van het Italiaans humanisme.

Eigenaardige vondst in de St.-Mary's Church te Brugge. — Tijdens restauratiewerken van de St.- Mary's Church, gelegen hoek Ezelstraat - Hugo Losschaertstraat, werd op 16 september '83 een lei aangetroffen aan een scheerbalk van het dakgebinte, met de naam van de loodgieter die eertijds herstellingen uitvoerde. Het inschrift luidt : «Goddefroy Pieter 1870 1 augustu(s)». De opzoekingen op het Stadsarchief hebben geen resultaat opgeleverd, zodat het best mogelijk is dat deze loodgieter van buiten Brugge afkomstig is en op een andere plaats ingeschreven was.

S. Vandenbergh

tek. Abdullah Talat

Restauratie muurschildering in de Schepenkamer van het stadhuis te Damme. — Tijdens de restauratie van het stadhuis te Damme (1978-1982) werd door Paul Vanden Bussche, restaurator bij de Stedelijke Musea te Brugge, de uit 1609 daterende muurschildering op de schouwboezem in de Schepenkamer hersteld. Daarover maakte hij een technisch verslag dat we hier enigszins verkort weergeven.

De ondergrond van de muurschildering bestaat uit een ruw gezette

pleisterlaag waarop een kalklaag die plaatselijk vergeeld is door het bindmiddel van de opzittende schilderijen.

Eerste laag : tempera (?), afwerking met verfstof die olie als bindmiddel bevatte.

Eerste er bovenop liggende laag : plaatselijke herneming van het origineel (zelfde kleurgebruik) ; olieverf.

Tweede er bovenop liggende laag : overschildering van het origineel wapenschild met de Franse driekleur, roedenbundel met bijl, Frygische muts.

Derde er bovenop liggende laag : overschilderingen op belangrijke partijen van het origineel, zoals de achtergrond met jaartal 1609, AMANS, FAVENS ; vernieuwde uitvoering van het wapenschild van Damme ; spreuk op de deksteen van de schouw.

Vierde er bovenop liggende laag : restauratie van het geheel door plaatselijke overschilderingen en bijwerken van weggeschuurde delen met gips ; vernis.

De muurschildering vertoonde schimmelvorming en vochtvlekken, kalkafzetting, blaas- en schubvorming, slijtage, zware overschilderingen.

De behandeling bestond in het ontsmetten van de muren, het wegnemen van de schimmel en de kalkafzetting, het fixeren van de losliggende pleisterlaag en de verflaag, het plaatselijk wegnemen van de overschilderingen (tot op het origineel met plaatselijke hernemingen), het vrijleggen van het jaartal en de tekst, het plaatselijk retoucheren en weg-schilderen van verfestjes van de overschilderingen.

Thans prijkt de muurschildering op de schouw terug in haar oorspronkelijke toestand : het wapenschild van de sinds 1594 verenigde steden Damme, Hoeke en Monnikerede, met eronder het jaartal 1609 als herinnering aan het Twaalfjarig Bestand, omgeven door de Gerechtigheid en de Vrede. L.D.

Beschermde monumenten in Kortrijk. — Door een besluit van de Vlaamse Executieve dd. 9 maart 1983 werden in Kortrijk 21 gebouwen beschermd, ttz. 3 minder dan in het «ontwerp van lijst voor bescherming» (B.S. 16 september 1981). De 3 geschrapte gebouwen zijn niet van de minste, integendeel. Het zijn

- het hoekhuis Steenpoort 1 - Grijze Zustersstraat (begin 18de eeuw)
- het huis Grote Markt 30 (1755)
- de afspanning Het Damberd, Grote Markt 41 (1769).

Is er tijdens de laatste decennia nog niet genoeg verloren gegaan in Kortrijk dat de bescherming van het resterende waardevolle patrimonium nog op zoveel tegenkanting en onbegrip moet stuiten ?

West-Vlaanderen in Bokrijk. — Dit jaar is het Openluchtmuseum van Bokrijk opnieuw twee Westvlaamse gebouwen (van omstreeks 1800) rijker geworden.

Uit de Sint-Annastraat te Kortrijk werd het laatste vakwerkhuis uit de streek verworven. Wegens de slechte toestand van de wandstijlen zal hier waarschijnlijk veel moeten vernieuwd worden.

Te Leisele was de wagenmakerij Vandewoude ingericht in een oudere houten schuur die samen met de inboedel de verre reis naar Bokrijk maakte.

Monumentenbescherming in de streek van Veurne. — Dit verslagje kan beginnen met verheugend nieuws : de in 1981 begonnen restauratie van de hoeve Wyckhuuse te Alveringem is in 1983 klaar gekomen. Zo heeft de grote fusiegemeente een historisch gemeentehuis gekregen en is meteen een belangrijk monument gered. Op de in 1968 herbouwde straatmuur staat het jaartal 1604 ; op een -verdwenen - steen in een nu gedicht boogveld in de achtergevel was de datum 1608 te lezen. Een gedeelte van de gracht die het woonhuis vroeger omringde werd ook hersteld, evenals de toegangsbrug.

Deze mooie restauratie was echter nog niet voltooid of het centrum van het dorp onderging een zware vermindering door de nutteloze afbraak op 3 februari 1983 van de afspanning Sint-Arnoldus (door ankers 1835 gedeuterd).

In 1968 werd niet ver vandaar, een andere afspanning, Het Damberd (gevelsteen met jaartal 1829), eveneens afgebroken. Door deze slopingen kon men de hoofdstraat verbreden zodat het autoverkeer nu door het dorp kan razen (U herinnert zich de borden : «Voor onze kinderen rijdt voorzichtig»).

Slopingenplannen i.v.m. nutteloze en gevaarlijke wegverbredingen zijn er ook in het centrum en op de wijk Clachoire te Leisele.

In Vinkem en Wulveringem wilde men het eerste grote beschermde dorpsgezicht in Vlaanderen realiseren. Door de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg werd na grondige studie een lijst van te beschermen monumenten en dorpsgezichten opgemaakt en goedgekeurd door de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. Het ontwerp van lijst verscheen in het Staatsblad van 5 februari 1982. Daarna heeft de minister 12 maanden (eventueel verlengd met 6 maanden) de tijd om tot definitieve bescherming over te gaan. Aangezien dit niet gebeurd is, zijn deze twee mooie dorpen - op de 2 kerken en het Blauwhuis na - volledig onbeschermd. En wat dit betekent, kan iedereen ter plaatse vaststellen.

Het journaal van J. Van Hese, een vervolgverhaal ? — Vanaf 31 maart 1928 begonnen E. Hosten en E. Strubbe, als feuilleton, delen uit het journaal van Van Hese over de jaren 1792-'93 te publiceren in het weekblad «La Patrie»¹.

(1) E. HOSTEN en I. STRUBBE, *l'Occupation française à Bruges en 1792 et 1793*. Journal contemporain de Jean Van Hese, Brugge, 1931, p. XVI.

Waarschijnlijk iets vóór die datum werd het Fonds le Bailly de Tilleghem op het Rijksarchief alhier gedeponeerd, vermits de uitgevers de inzage van het Journal verkregen vanwege de conservator A. Van Zuylen van Nyevelt². De inventaris van het fonds werd gemaakt door L. van Werveke, die er klaar mee kwam in 1937. Het fonds, 969 nrs tellend, werd opgenomen in de handschriftelijke inventaris van Familiearchieven³. Onder nummer 1172 vindt men er «Dagkroniek van brugse gebeurtenissen 1792-1802 (Van Hese)».

Deze beschrijving van het handschrift Van Hese werd in het vervolg, ten onrechte, beschouwd als slaande op het dokument dat door E. Hosten en E. Strubbe voor een klein deel werd gepubliceerd. Controle werd onmogelijk, wanneer het fonds werd «Teruggegeven aan de familie in 1943»⁴.

Inzage door vorsers werd steeds halsstarrig geweigerd, zodat het misverstand bleef bestaan dat «Het Journal» en de «Kronijk» éénzelfde handschrift was.

Wanneer in oktober 1976 het A.R. het fonds le Bailly de Tilleghem verwierf - waaruit intussen een aantal spectaculaire stukken (diploma's, bullen e.a.) vervreemd waren - en het naar Brugge overmaakte, kon vastgesteld worden dat de naamloze «Dagkroniek» (1160 blz. lang), onder briefvorm begonnen, een periode van nagenoeg 10½ jaar bestreek en derhalve een verkorte versie bracht van het «Journal»⁵.

Dat de kroniek opgezet werd als een brief, is mogelijk maar dit werd blijkbaar niet aangehouden door Van Hese. De tekst begint nl. als een brief :

Brugge le 12 novembre 1792.

Monsieur !

«Dans l'espérance que celle-ci vous trouvera encore à Bruxelles, je prends la liberté de vous informer que...»

Aan een stuk door vervolgt de brief over 1 blz. en 11 regels voor de evenementen van 11-12 november 1792.

Dan werd het dubbel blad dichtgevouwen en tot brief verzegeld. Waarschijnlijk 's anderendaags werd de nog niet geadresseerde brief rond het zegel losgescheurd en werd, met dieper gekleurde inkt, vervolgd aldus :

le 13

«Je vous ai oublié de marquer que...»

Daarnaast werd op de eerste bladzijde de tekst over 11-12 november verbeterd en aangevuld.

(2) id., p. XV, voetnoot 1.

(3) R. BRUGGE, Familiearchieven I, nrs 211-1179.

(4) Randnoot in de inventaris Familiearchieven I, blz. 37. Met potlood werd dit nadien aangevuld : «aan de Heer Yves de Brouwer te Brussel Rue Père Eudore Devroye».

(5) A. DEWITTE, Het Journal van Van Hese, Jan.-Febr. 1793, in *Biekorf* 81 (1981), p. 382-383.

Zo werd bvb. de intocht van de commissarissen in overeenstemming gebracht met het Journal : waar eerst stond «entre le samedi et dimanche passé trois soldisants commissaires français sont arrivés à Bruges à dix heures de soir» werd verbeterd tot «à quatre heures de matin»⁶.

Om terug te keren tot het Journaal, daarvan werd een flink deel terugbezorgd aan het depot in mei 1983 door de erven Hosten, nl. 23 katernen en 1 blad, samen 325 blz. tekst. Daarnaast ook 94 uitgetikte bladzijden, naar het door E. Hosten en E. Strubbe ingekorte manuscript dat intussen zoek was geraakt. De uitgevers lieten inderdaad sommige wijdlopijge details wegvallen. Als voorbeeld citeren bij de aanvang van de tekst van 5 januari 1793 :

«Vers le midy fut publiée par la municipalité sur la réquisition de la commission de guerre une proclamation regardant la livraison des choses nécessaires pour l'habillement des troupes belges, comme suit :...»

In de tekst werd «comme suit :...», gewoon geschrapt. Hetzelfde gebeurt voor proclamaties, decreten, politiereglementen.

Het fragment dat verworven is door het Stadsarchief kan volledig ingepast worden in het handschrift en het uitgetikte fragment van het recent verworven journaal, bewaard op het Rijksarchief. Immers het geheel aldaar bewaard loopt van 11 november 1792 tot 29 november 1792 (deze laatste dag is slechts gedeeltelijk aanwezig in origineel). Dan volgt de getikte tekst van E. Hosten en E. Strubbe, van 29 december 1792 (eerste stuk voor die dag ontbreekt) tot 31 januari 1793 (laatste stuk ontbreekt). Daarbij sluiten aan in het Stadsarchief, het relaas voor de dagen van 31 januari tot 17 februari 1793 (partim), terwijl het ganse laatste deel (einde van 17 februari 1793 tot 13 april 1794 en de bijlagen) het op het Rijksarchief bewaard Journaal tot een afgerond geheel maken.

Wij mogen dus besluiten dat enkel nog het origineel voor 20 december 1792 - 30 januari 1793 zoek is. Mochten die enkele katernen ergens weer opduiken dan kunnen wij alleen maar hopen dat zij op het Rijksarchief terecht komen en niet ergens in een openbare bibliotheek. Zoniet verkrijgen wij een verdere versnippering wat in feite niemand ten goede kan komen.

L. Danhieux

(6) Cfr. E. HOSTEN en E. STRUBBE - Journal... p. 3.

BOEKENSCHOUW

Lopende bibliografie van de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen 1982

door M. Ryckaert en W. Vanderpijpen. Met medewerking van L. Danhieux, L. Devliegher, H. De Witte, W. Dezutter, J.-M. Duvosquel, B. Janssens de Bisthoven, N. Jennart, J. Mertens, H. Platelle, A. de Schietere de Lophem, J. Six, A. Vandewalle en L. Valcke.

Voor de criteria die gevolgd werden bij de keuze, zie HEM. 88 (1951) 172.

I. HULPWETENSCHAPPEN

1. Bibliografieën, Inventarissen en Catalogi.

1. *Belgisch Tijdschrift voor nieuwste geschiedenis / Revue belge d'histoire contemporaine / Belgian review for contemporary history. Thematische inhoudstafel / Table des matières thématique / Thematic table of contents. Delen / Volumes I-X (1969-1979)*. - Gent, Jan Dhondt Stichting, z.d., 16 blz.
2. Bombaey J., *Ghendtsche Tydinghen. Overzicht van 10 jaar werking. Registers op de jaargangen I tot X*. - [Gent] 1982, 66 blz.
3. Claes F., *Supplement op de lijst van Nederlandse woordenlijsten en woordenboeken gedrukt tot 1600*. - De Gulden Passer, 54 (1976) 49-63 ; *Tweede supplement op de lijst van Nederlandse woordenlijsten en woordenboeken gedrukt tot 1600*. - Ibidem, 57 (1979) 128-136.
Verbeteringen en aanvullingen op Claes F., *Lijst van Nederlandse woordenlijsten en woordenboeken gedrukt tot 1600*. - De Gulden Passer, 49 (1971) 130-229 (ook afzonderlijk verschenen in de reeks Bibliotheca Bibliographica Neerlandica, vol. IV, Nieuwkoop 1974).
4. *Critical chronicle of the Belgian Contemporary history*. - BTNG. 13 (1982) 4.
5. Dezutter W.P & Ryckaert M. (red.), m.m.v. De Witte H., Esther J.-P., Geirnaert N., Rotsaert J., Vandewalle A., *Kroniek en korte berichten 13*. - BO., 22 (1982) 270-287, ill.

Met o.m. In Memoriam Paul Declerck en Jozef Noterdaeme.

6. Dezutter W.P. & Ryckaert M. (red.), m.m.v. De Witte H., Geirnaert N., Swimberghe P., Vandenberghe S., Vander Plaetse R., Vandewalle A., *Kroniek en korte berichten 14*. - BO., 22 (1982) 349-369, ill.
Met o.m. In Memoriam Nicolas-N. Huyghebaert.
 7. *Kroniek*. - HEM., 119 (1982) 111-130.
Met o.m. In Memoriam Paul Declerck.
 8. *Kroniek*. - HEM., 119 (1982) 253-263.
Met o.m. de lijst «Licentiaatsverhandelingen Geschiedenis met betrekking tot het oude graafschap Vlaanderen en van de provincies Oost- en West-Vlaanderen» door Cloet M. en Ryckaert M. (vervolg op Boekenschouw 1981 (HEM., 1982), nr. 4).
 9. *Verhandelingen en scripties in verband met de Nederlandse dialectologie, 1979 en 1980*. - TT., 34 (1982) 178-181.
 10. Maddens N., *Bibliografie 1981 van de geschiedenis, taal- en volkskunde in het Koninkrijk*. - LG., 24 (1982) 217-243.
 11. Nuytens M., *Bibliografie : de Franse Nederlanden : 1981*. - FN., (1982), 231-239.
 12. Ryckaert M., *Publicaties betreffende de Reformatie in Vlaanderen in de 16de eeuw, verschenen vanaf 1975*. - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 91-101.
 13. Ryckaert M., Vanderpijpen W., Berteloot M., Danhieux L., Devliegheer L., De Witte H., Dezutter W., Duvosquel J.-M., Janssens de Bisthoven B., Jennart N., Mertens J., Platelle H., de Schietere de Lophem A., Six J., Vandewalle A., Valcke L., *Boekenschouw. Lopende bibliografie van de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen 1981*. - HEM., 119 (1982) 265-318.
 14. Devliegheer L., *Inventarissen van het museum van de Ecole Centrale te Brugge*. - HEM., 119 (1982) 65-94.
 15. Geirnaert N., *Inventaris van de doop-, trouw- en begraafboeken bewaard op het Stadsarchief te Brugge*. Brugge, gemeentebestuur, 1982, 175 blz. (Brugse geschiedbronnen uitgegeven door het gemeentebestuur van Brugge, 11).
 16. Van Biervliet L., *Karel De Flou (1853-1931). Een inventarisatie van de briefwisseling op de Brugse Stadsbibliotheek (1878-1929)*. - B., 82 (1982) 24-37.
 17. Van den Auweele D., Tournoy G., Monballyu J., *De bibliotheek van Mr. Filips Wielant (1483)*. - Lias, 8 (1981) 145-187.
- Zie ook nrs. 254, 393, 599.

2. Paleografie, Diplomatiek, Codicologie en Epigrafie.

18. Van Caenegem R.C. & Milis L., *Edition critique des versions françaises de la «Grande Keure» de Philippe d'Alsace, comte de Flandre, pour la ville d'Ypres*. - HKCG., 147 (1981) 1-44.
19. Backhouse M., *De Vlaamse vluchtelingenkerk in Sandwich in 1563. Twee manuscripten uit het British Museum*. - HKCG., 147 (1981) 75-113.
21. Farquhar James Douglas, *Identity in an anonymous age : Bruges Manuscript Illuminators and their Signs*. - Viator, 11 (1980) 371-384.
22. Geirnaert N., (m.m.v. Geirnaert D.), *Membra disiecta Brugensia I : fragmenten van «Vanden levene ons heren»*. - HKZNM., 36 (1982) 119-127.

23. Van der Bauwhede D., *Het «handschrift van de verslagen van de classes of conferenties van de predicanen uit het Brugse Vrije»*. - Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, 61 (1981) 200-204.
24. Van Belle R., *Vier priesterzerken uit de Sint-Gilliskerk te Brugge*. - BO., 22 (1982) 258-269, ill.

Zie ook nrs. 23, 522.

3. Aardrijkskunde, Onomastiek en Taalkunde.

25. Coornaert M., *De stadswaterloop tussen de Ezelstraat en de Vlamingdam te Brugge*. - BO., 22 (1982) 211-214.
26. D[e] K[eyser] R. & R[au] J., *Nog een plan van Damme*. - RP., 24 (1982) 40-41, krt.
Ongedateerd ; waarschijnlijk van ± 1701.
27. Delépierre A.M., *Het arrondissement Veurne : een globale benadering*. - Monumenten en Landschappen, 1 (1981-1982) 3, 14-29.
28. Ostyn G., *De Frans-Belgische Moeren*. - Monumenten en Landschappen, 1 (1981-1982) 3, 39-44.
29. R.A.B. (Blondeau Roger-A.), *Vedastus du Plouich tekende Roesbrugge omstreeks 1640*. - IJzb., 12 (1982) 105-106, ill.
30. Strobbe M., *Het landschap van de Zwinstreek*. - Monumenten en Landschappen, 2 (1982-1983) 3, 8-28 ; 4, 26-32.
31. Claes F., *Plantin of Plantijn*. - N. 14 (1982) 116-119.
32. Clement-Zwaenepoel G., *Enkele Diksmuidse straatnamen en hun historische achtergrond*. - GiK., 20 (1982) 3, 28-30.
Maria Doolaeghestraat, Montanusstraat.
33. Debrabandere F., *De familienaam Van Dorpe*. - LG., 24 (1982) 112.
34. Debrabandere F., *Fieuw(s) en Sieuw(s)*. - LG., 24 (1982) 107-108.
35. Debrabandere F., *Hosdey en Hospied*. - LG., 24 (1982) 109-111.
36. Debrabandere F., *Markolf of Marcou*. - LG., 24 (1982) 204.
37. Debrabandere F., *Van Maurice tot Marijsse*. - LG., 24 (1982) 201-203.
38. Devos A. en R., (uit de verzameling van), *Februari*. - Cur., 17 (1982) 74, 21-23, ill.
Oude benamingen en spreuken.
39. Devos A. en R., (uit de verzameling van), *Januari*. - Cur., 17 (1982) 73, 10-12.
Oude benamingen en spreuken.
40. Devos A. en R., (uit de verzameling van), *Maart*. - Cur., 17 (1982) 75, 43-44.
Oude benamingen en spreuken.
41. Dewulf L., *De etymologische betekenis van Lutgart of Luitgarde volgens Hugo Verriest*. - B., 82 (1982) 402-403.
42. Gysseling M., *Godennamen, vooral in Noord-Gallië*. - N., 14 (1982) 208-219.
43. Gysseling M., *Noordwesteuropese persoonsnaambestanddelen*. - N., 14 (1982) 80-102.
44. Gysseling M., *Voornaamste bestanddelen van Zuidnederlandse plaatsnamen*. - OH., 36 (1982) 34-36.
45. Maes N., *De voornaamgeving in Kortrijk in 1980*. - LG., 24 (1982) 205-216.
46. Segers Ph., *Enkele Lauwse toponiemen*. - LG., 24 (1982) 99-105, ill.
Aalzak, Beaulieu, Bonaarde, Katteput, Knok, Kranebroek, Pescherie.

Boekenschouw

47. Soete J. & Debrabandere F., *Woorden en wendingen*. - LG., 24 (1982) 349-359.
Tekst van radiolezingen gehouden op 29 januari 1952, 20 januari 1953 en 16 juni 1953.
 48. Symoen R., *Toponymie in het Oude Vladslo-Ambacht*. - DD., 1 (1982) 107-108.
 49. Witdouck R., *De straatnaam Pijplap in Gullegem*. - LG., 24 (1982) 97-98.
 50. Berns J.B., *Het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten*. - TT., 34 (1982) 156-162.
 51. Billiet G., *Het Oostends dialect in 1885 volgens de enquête van Prof. P. Willems*. - O., 4 (1982) 159-186.
 52. Claes F., *Molentermen in zestiende-eeuwse woordenboeken*. - TT., 34 (1982) 166-177.
 53. Claes F., *De zin van een Zuidnederlands woordenboek*. - Nederlands van Nu, 30 (1982) 38-43.
 54. Correns R., Daems H., Desaever E., Gerits J., Huysmans F., Maruszewski, Ravijts G., Van Laere R., Vannoppen H., Vermeulen M., Waegeman O., Wanner A.M., *Heemtaalsprokkelingen*. - OH., 36 (1982) 16-23.
 55. De Busschere K., *Over en uit onze paarwoorden*. - B., 82 (1982) 91-96, 160-166, 225, 397-402.
Vervolg en slot van Boekenschouw 1981 (HEM. 1982) nr. 102.
 56. Devos M., *Toponiemen en historisch lexicologisch onderzoek*. - TT., 34 (1982) 133-155.
 57. Devos M., Ryckeboer H., Van Keymeulen J., *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel II. Niet-agrarische vaktalen. Aflevering 1. De Mandenmaker. Aflevering 2. De Strodekker. Aflevering 3. Handspinner en Touwslager. Wetenschappelijk apparaat*. - Tongeren 1982, 122 blz., ill.
 58. Devos M., Ryckeboer H., Van Keymeulen J., *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel II. Niet-agrarische vaktalen. Aflevering 1. De Mandenmaker*. - Tongeren 1982, 100 blz., krtn., ill.
 59. Devos M., Ryckeboer H., Van Keymeulen J., *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel II. Niet-agrarische vaktalen. Aflevering 2. De Strodekker*. - Tongeren 1982, 40 blz., krtn., ill.
 60. Devos M., Ryckeboer H., Van Keymeulen J., *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel II. Niet-agrarische vaktalen. Aflevering 3. Handspinner en Touwslager*. - Tongeren 1982, krtn., ill.
 61. Dewitte A., *Filologie in de 16de eeuw. Een Arrianus-uitgave van Bon. Vulcanius, Genève 1575*. - B., 82 (1982) 88-89.
 62. Gerits J., *Een Zuidnederlands Woordenboek* (Walter de Clerck, Nijhoffs Zuidnederlands Woordenboek, 's Gravenhage - Antwerpen, 1981). - Streven, 49 (1982) 749-752.
 63. Moeyaert C., *De schrifttaal in de Westhoek in Frankrijk: Vlaamse streken 1880-1970: lexicon 7*. - FN., (1982) 209-230.
- Zie ook nrs. 3, 9, 10, 199, 301, 311, 343.

4. Archeologie

64. Agache R. & Bréart B., *Revoir notre passé. De la fouille à la reconstitution archéologique*. - Z.p., Société de préhistoire du Nord et de Picardie, 1982, 82 blz., ill.

65. Baeteman C., *Ontstaan en evolutie van de Kustvlakte*. - De Westhoek archeologisch bekeken, Koksijde, Wavo - Werkgroep archeologie voor Veurne en Omstreken, 1982, 4-15, krtn.
66. Bellanger G. & Seillier Cl., *Répertoire des cimetières mérovingiens du Pas-de-Calais*. - Bulletin de la commission départementale d'histoire et d'archéologie du Pas-de-Calais, speciaal nummer, 1982, 90 blz.
67. Bourgeois J., *Nouvelles données sur le Mont Vanoiten à Comines (Belgique) et sur son dépôt de l'âge du bronze : une remise en question ?* - MSHC., 12 (1982) 561-563.
68. Bourgeois J., *Ploegsteert (Ht.) : puits en bois tressé*. - Archeologie (1982) 23-24.
69. Bourgeois J. en De Simpel F., *Découvertes dans le village gallo-romain de Ploegsteert en 1981-1982*. - MSHC., 12 (1982) 563-577.
70. Bourgeois J., De Simpel F., Morisse J. en Thoen H., *L'archéologie à Comines-Warneton et dans la région en 1981-1982*. - MSHC., 12 (1982) 559-582.
71. Callebaut D., Raveschot P., Van de Walle R., *Het Gravensteen te Gent (O.-Vl.)*. - Archaeologia Mediaevalis 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette) 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 20-21.
72. Callebaut D., Raveschot P., Van de Walle R., *Het Gravensteen te Gent*. - Archeologie (1981) 122-123.
73. Clist B., *Intaille romaine à La Panne (W.-Vl.)*. - Archeologie (1982) 26-27.
74. Cools E., *Drie fragmenten van laatmiddeleeuwse tuinpotten in baksteen-goed*. - RP., 24 (1982) 151-152.
75. Dauchot-Dehon, Van Strydonck M., Heylen J., Gilot E., Frix F. en Devos J., *Dates carbone-14 concernant l'archéologie en Belgique*. - H., XXII (1982), 209-237.
76. De Cock S. & Thoen H., *Bredene (W.-Vl.) : Romeinse nederzetting*. - Archeologie (1981) 92-93.
77. De Cock S. & Thoen H., *Bredene (W.-Vl.) : Romeinse nederzetting*. - Archeologie (1982) 86-87.
78. Decoster M., *Neolitische bewijzen in onze kuststreek*. - Pl., 11 (1982) 52-55.
79. Despriet Ph., *Een bronzen hielbijl uit Harelbeke*. - LG., 24 (1982) 307-309, ill.
80. Despriet P., *Harelbeke : bronzen hielbijl*. - Archeologie (1981) 79-80.
81. Despriet P., *Helkijn : Kasteel van de bisschoppen van Doornik (W.-Vl.)*. - Archaeologia Mediaevalis 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette). 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 62-63.
82. Despriet P., *Ooigem : Sint-Brixiuskerk (W.-Vl.)*. - Archaeologia Mediaevalis 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette). 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 63-64.
83. Despriet P., *Wevelgem : Sint-Hilariuskerk (W.-Vl.)*. - Archaeologia Mediaevalis 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette). 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 63.
84. De Meulemeester J., *De ontwikkeling van de Middeleeuwse versterkingen*. - De Westhoek archeologisch bekeken, Koksijde, Wavo - Werkgroep archeologie voor Veurne en Omstreken, 1982, 31-43.
85. D[e] M[eulemeester] J., *De Warandemote te Veurne*. - Archeologie (1981) 120-122.
86. De Meulemeester J., *De Warandemote te Veurne (W.-Vl.)*. - Archaeologia Mediaevalis 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette). 26-27/2/1982. Brussel, 1982, 16-17.
87. D[e] M[eulemeester] J. & Termote J., *De Hoge Mote te Merkem (Hout-hulst) (W.-Vl.)*. - Archeologie (1981) 124-125.

88. De Meulemeester J. & Termote J., *De Hoge Mote te Merkem*. - *Archaeologica Belgica*, 247, conspectus MCMLXXXI, 1982, 125-129, ill.
89. De Meulemeester J. & Termote J., *De Hoge Mote te Merkem (W.-VI.)*. - *Archaeologia Mediaevalis* 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette). 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 28-29.
90. De Meulemeester J. & Termote J., *De Middeleeuwse dorpskern van Zoutenaai. Een archeologisch onderzoek*. - Koksijde, Wetenschappelijk en Cultureel Centrum van de Duinenabdij en de Westhoek, 1982, 20 blz., ill., offset.
Tentoonstelling 30 mei - 5 september 1982. Met catalogus : 39 nrs.
91. De Meulemeester J. en Termote J., *Zoutenaai au Moyen-âge, une étude archéologique*. - Koksijde, Wetenschappelijk en Cultureel Centrum van de Duinenabdij en de Westhoek, 1982, (23) blz.
Vertaling van de publikatie vermeld onder nr. 90, hierboven.
92. Dewilde M., *Middeleeuws en post-middeleeuws aardewerk in Diksmuide*. - DD., 1 (1982) 1, 22-35, ill.
93. Dewilde M., *Proefgraving in Koekelare (W.-VI.)*. - *Archaeologia Mediaevalis* 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette). 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 60-61.
94. De Witte H., *Stadsarcheologie te Brugge (W.-VI.)*. - *Archaeologia Mediaevalis* 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette). 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 44-46.
95. De Witte H., Janssens P., e.a., *Maria van Bourgondië. Brugge. Een archeologisch-historisch onderzoek in de Onze-Lieve-Vrouwekerk*. - Brugge, Uitgaven Westvlaamse Gidsenkring, 1982, 255 blz., 191 ill.
96. D'Hondt L., *Archeologisch onderzoek in Beerst (Diksmuide) (W.-VI.)*. - *Archaeologia Mediaevalis* 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette) 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 58-60.
97. *Ons industrieel erfgoed. Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie* vzw. Deel I. - Gent, V.V.I.A., 1982, 270 blz., ill.
98. Janssens D., *Heestert (W.-VI.) : Romeinse villa*. - *Archeologie* (1981) 93-94.
99. Janssens D., *Kortrijk (W.-VI.) : opgravingen in Sint-Maartenskerk*. - *Archeologie* (1981) 105-106.
100. Janssens D., *Kortrijk - Sint-Maartenskerk (W.-VI.)*. - *Archaeologia Mediaevalis* 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette) 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 32.
101. Janssens D., *Zwevegem - Oude Pastorij (W.-VI.)*. - *Archaeologia Mediaevalis* 5, Abtswoning van Dieleghem (Jette) 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 26-27.
102. Jurion F., *Fouilles au château des comtes de Mouscron - Campagne 1982*. - MSHM., 3 (1982) 123-138.
103. Laleman M.C. en Vandenhoute J., *Stadsarcheologie, het onderzoek van een levende historische stad*. - OH., 36 (1982) 1-6, ill.
104. Leman P., *Vingt ans d'archéologie médiévale dans le Nord de la France*. - Bulletin de la société des Antiquaires de France, (1980-1981) 49-54.
105. L[esenne] M., *Kerkhove (W.-VI.)*. - *Archeologie* (1982) 32.
Romeinse en Merovingische nederzetting.
106. Linters A., *Industriële archeologie in Vlaanderen. Status questionis. Krachtlijnen*. - Jaarboek Ons Industrieel Erfgoed I, Gent 1982, blz. 17-103, ill.
107. Rogge M., *Kerkhove (W.-VI.) : Openstelling openluchtmuseum*. - *Archeologie* (1981) 67.
107. Rogge M., *Kooigem (W.-VI.) : Romeinse nederzetting*. - *Archeologie* (1982) 87.

109. Rogge M. & Janssens D., *Avelgem (W.-VI.)*. - Archeologie (1981) 93.
Nieuwe nederzetting uit de Gallo-Romeinse tijd.
110. Rogge M. & Van Doorselaer A., *Kerkhove (W.-VI.)*. - Archeologie (1981) 94.
Gallo-Romeinse en Merovingische Nederzetting.
111. Rogge M. & Van Doorselaer A., *Kerkhove (W.-VI.)*. - Archeologie (1982) 73-74.
Romeinse en merovingische nederzetting.
112. Stowe P., *A field trip to Flanders*. - Industrial Archaeology, 16 (1981) 73-79, 96, ill.
113. Termote J., *Het Jonkershof te Houthulst (W.-VI.)*. - Archeologie (1982) 110.
114. Termote J., *Het Jonkershof te Jonkershove*. - Archaeologica Belgica, 247, conspectus MCMLXXXI, 1982, 130-134, ill.
Vh. Vrouwen, nu Houthulst.
115. Termote J., *Het Jonkershof te Jonkershove (Houthulst) (W.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis 5, Abtswoning van Dielegem (Jette) 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 55.
116. Termote J., *Het landkasteel van de Heren van Stavele (W.-VI.)*. - Archeologie (1982) 93.
117. Termote J., *Het onderzoek in de Ter Duinenabdij te Koksijde (W.-VI.)*. - Archeologie (1982) 111-112.
118. Termote J., *Ontstaan en ontwikkeling van de Duinenabdij te Koksijde*. - De Westhoek archeologisch bekeken, Koksijde, Wavo - Werkgroep archeologie voor Veurne en Omstreken, 1982, 61-75, ill., krt.
119. Termote J., *De Ten Duinenabdij te Koksijde (W.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis 5, Abtswoning van Dielegem (Jette) 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 65.
120. Termote J., *Het verdwenen vissersdorp Nieuwe Yde te Oostduinkerke (W.-VI.)*. - Archeologie (1981) 106-107.
121. Termote J., *Het verdwenen vissersdorp Nieuwe Yde te Oostduinkerke (W.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis 5, Abtswoning van Dielegem (Jette) 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 57-58.
122. Thoen H., *Estampilles en terre sigillée découvertes à Ploegsteert en 1982*. - MSHC., 12 (1982) 577-581.
123. Thoen H., *De vroegste bewoning in de Kustvlakte*. - De Westhoek archeologisch bekeken, Koksijde, Wavo - Werkgroep archeologie voor Veurne en Omstreken, 1982, 16-30, ill.
124. Ulrix-Closset M., Otte M. & Gob A., *Paléolithique et mésolithique au Kemmelberg (Flandre occidentale)*. - Liège, Université de Liège. Centre interdisciplinaire de recherches archéologiques. Service d'archéologie pré-historique, 1981, 23, [28] blz., 14 ill. (E.R.A.U.L.; n° 11).
125. Van Doorselaer A. (ed), *De Merovingische beschaving in de Scheldevallei*, Kortrijk, 1981 (Westvlaamse Archaeologica. Monografieën II).
126. Van Doorselaer A. & Rogge M., *Belangwekkende opgravingen op de terreinen van de N.M.W. te Kerkhove*. - Hydrographica 1 (1982) 2 blz.
127. Van Ysacker C., *Het kasteelsite te Gistel*. - Archaeologia Mediaevalis 5, Abtswoning van Dielegem (Jette) 26-27/2/1982, Brussel, 1982, 18-19.
128. Verhaeghe F., *Laat-middeleeuws hoogversierd aardewerk in de Lage Landen. In de «porseleinkast» van de laatmiddeleeuwse burger*. - Rotterdam Papers IV. A contribution to Medieval Archaeology. Rotterdam, 1982, 151-173.
Belangrijk voor de ceramiekproductie te Brugge.
129. Verhaeghe F., *Laat-Middeleeuwse bewoning met walgracht*. - De Westhoek

- archeologisch bekeken, Koksijde, Wavo - Werkgroep archeologie voor Veurne en Omstreken, 1982, 44-60, ill., krt.
130. Verhaeghe F., *Maria van Bourgondië en de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge*. - Archeologie (1982) 132.
131. Verhaeghe F., *Medieval moated sites in coastal Flanders*. - Aberg F.A., Brown A.G. (ed), *Medieval Moated Sites in North-West Europe*, B.A.R. - International Series 121, Oxford, 1981, 127-171.
132. Verhaeghe F., *Moated sites in Flanders. Features and significance*. - Hoekstra e.a. (ed.), *Liber Castellorum*. 40 variaties op het thema kasteel, Zutphen, 1981, 98-121.
Vooral voorbeelden uit West-Vlaanderen.
133. Verhaeghe F., *Snellegem (W.-Vl.) : middeleeuwse vondsten op het Westhof*. - Archeologie (1982) 93-94.
134. Verhaeghe F. & Seys A., *Merkwaardige middeleeuwse en post-middeleeuwse vondsten te Damme*. - BO., 22 (1982) 223-252, ill.
135. *De Westhoek archeologisch bekeken*, Werkgroep Archeologie voor Veurne en Omstreken, z.d. [1982], 80 pp.

5. Numismatiek en Metrologie, Sigillografie, Heraldiek, Iconografie en Chronologie.

136. Bastiaens A., *De muntslag der aartshertogen Albrecht en Isabella 1598-1621*. - Lanaken, Alexander Bastiaens, 1981, 87, ill.
137. Chautard J., *Imitations des monnaies au type Esterlin frappées en Europe pendant le XIIIe et le XIVe siècle*. - Alcourt, Charleroi, Chanlis, 1981. - XXXVI pl., ill. (Bibliothèque Chanlis, 20).
Anastatische herdruk van de uitgave : Nancy, Impr. de l'Académie de Stanislas, 1871.
138. Morisse J., *Découverte d'une monnaie espagnole du XVIIIe siècle à Warneton*. - MSHC., 12 (1982) 581-582.
139. Watthy R., *Woumen ; enkele bedenkingen n.a.v. de uitgifte van de gedenkpenning «Woumen-Diksmuide 1331-1981»*. - DD., 1 (1982) 1, 18-21.
Oorsprong Woumen.
140. Van Keymeulen A., *Munten van de Zuidelijke Nederlanden van Albrecht en Isabella tot Willem I : tentoonstelling : Brussel, koninklijke bibliotheek Albert I, 19/12/1981-16/2/1982 : catalogus*. - Brussel, Koninklijke bibliotheek Albert I, 1981, 274 blz., ill. (Catalogi van tentoonstellingen georganiseerd in de koninklijke bibliotheek Albert I, 183).

Zie ook nr. 462.

6. Genealogie, Biografie en Levensberichten.

141. Aerbeydt G., *Roeselaarse poortersfamilie rond de 16de eeuw*. - VS., 18 (1982) 92-94.
142. Bonaert A., *Le cercle de famille de Henri de Codt, conseiller du Roi et greffier de la ville d'Ypres*. - P., (1982) 1-13, ill.
143. Bonaert A., *Les Cocqueel ou Cockeel à Ypres et leurs alliés*. - P., (1982) 353-377.
Fragm. van der Donck, Longhespee, Tayspil, van Haringhe.
144. Bonaert A., *Notes généalogiques sur les de Schildere, bourgeois d'Ypres*. - MGN., 37 (1982) 166-185, 281-293.

145. Bonaert A., *De Storm (Ypres)*. - MGN., 37 (1982) 388-389.
146. *Een brief uit Amerika*. - MBO., 13 (1982) 39-40.
Met namenlijst van elf Vlamingen die in 1833 naar de Verenigde Staten trokken. Aanvullende gegevens in MBO., 13 (1982) 117-119.
147. De Baets A., *De stam «De Baets» te Eeklo voor 1600*. - VS., 18 (1982) 337-351.
148. Debrabandere F., *Maenhout en Steenhout*. - LG., 24 (1982) 361-364.
149. De Brie M., *Makeblyde*. - AdS., 12 (1982) 1, 25-29, ill.
Voorheen familie van aanzien te Poperinge.
150. De Ghellinck Vaernewyck X., *Propos généalogiques autour de nos beaux portraits de famille. Charles-Antoine vicomte Carton de Winnezele et Marie-Thérèse van Volden*. - P., (1982) 465-467.
151. De Vriendt J., *De Gentse voorouders van Burgemeester Julien Goekint (ca. 1465-1759)*. - O., 4 (1982) 5-17.
152. Dewulf-Heus R.L., Coghe P. & Perdu O., *Alfabetische index op de parochieregisters van Schore*. - Brugge, Vlaamse vereniging voor familiekunde. Afdeling Brugge, 1980, 224 blz.
153. Dewulf-Heus R.L., *Volkstelling 1748 van de parochies Beerst, Bovekerke, Koekelare, Ichtegem*. - Handzame, Vlaamse vereniging voor familiekunde, 1981, 85 blz.
154. Donche P., *De familie Desoppere te Aartrijke, Snellegem en Eernegem in de 16de en 17de eeuw*. - VS., 18 (1982) 355-361.
155. Favorel N., *De volkstelling in «de Acht Parochies» ten jare 1697*. - BdK., 24 (1982) 127-140, 154-164.
156. Grim J., *De Grimmincks zijn niet uitgestorven*. - VS., 18 (1982) 385-399.
157. Hautekiet F., *De familie Hautekiet te Snellegem*. - BO., 22 (1982) 253-257.
158. Huys P., *Onze kwartierstaat: Albert Saverys, kunstschilder (1886-1964)*. - VS., 18 (1982) 409-418.
159. Huysentruyt A., *Izenrud, of de voorgeschiedenis van een Kortrijkse familienaam*. - HGOK., 48 (1981) 99-105.
160. Roelstraete J., *De familie Dugardyn weleer Du Gardin alias Van den Boegaerde 1345-1981*. - Brugge, 1981, 387 blz., ill.
161. Tillie W., *Poperingenaars die de Herinneringsmedaillie van St.-Helena ontvingen (1858)*. - AdS., 12 (1982) 1, 21-24, ill.
Voormalige Napoleonistische soldaten.
162. Vandenberghe R., *Généalogie ascendante d'Ernest Doulon, poète et auteur français et patoisant mouscronnois*. - MSHM., 3 (1982) 255-262.
163. Van Haverbeke E., *De Kwartierstaten J. Goekint, J. Denorme en A. Lardon*. - O., 4 (1982) 187-194.
164. Van Nieuwenhuysse G., *Gelderse Nieuwenhuyses te Brugge*. - VS., 18 (1982) 362.
165. Van Overstraeten J., *Wat betekent mijn familienaam?* - VS., 18 (1982) 262-263, 314-316, 376-378, 429-431, 481-483, 516-518.
166. Van Vyve J., *Généalogie de la famille van Vyve au chevron*. - MGN., 37 (1982) 19-37, 115-144, 196-213, 294-302, 359-373, 456-482, ill.
Vervolg op Boekenschouw 1981 (HEM. 1982) nr. 212.
167. Van Wekhuoven P.J.K., *Cornelius Jansenius, Bisschop van Ieper en familiegeschiedenis*. - VS., 18 (1982) 307-308.
168. Verhaeghe J., *Familie Verhaeghe, Midden West-Vlaanderen (1690-1850)*. - VS., 18 (1982) 56-69.

169. Waltenier G., *De Belgis illustribus. Les quartiers d'ascendance de Michel de Ghelderode (pseud. d'Adémar Martens 1898-1962)*. - MGN., 37 (1982) 306-311.
Oostende.
170. A.B., *In memoriam Karel Suykers*. - B., 82 (1982) 426-427.
°Vladslo 1892, †Brugge 1982.
171. Arickx V., *Legitimatie van Jan de Mol, pastoor (1613) en deken van Tielt (1616-1657)*. - B., 82 (1982) 414-415.
172. Baelde M., *In memoriam E.H. Paul Declerck (1922-1981)*. - B., 82 (1982) 101-103.
173. Beyen J.J., *Enkele generaties Boels uit de vlaamse kustvlakte*. - VS. 18 (1982) 296-298, 352-354, 475-477.
174. Beyen J.J., *De schapenfokker*. - VS., 18 (1982) 31-32.
Jacob-Daniël Butaye te Eggewaartskapelle.
175. Billiet G., *August Stracké*, Pl., 11 (1982) 20-24 ; 40-42 ; 64-66 ; 110-116 ; 141-144.
176. R.A.B. (Blondeau Roger A.), *Zijn kerk en pastorie werden openbaar verkocht ! E.H. Henri Desmedt (1819-1888), stichter van de parochie Beitem*. - IJzb., 12 (1982) 169-170, portr.
177. Blondeau R.-A., *In memoriam, Pater Joris Declercq, pastoor van Haringe*. - IJzb., 12 (1982) 89-91, ill.
Schrijver en dichter onder het pseudoniem Djoos Utendoale, was ook schilder. †1981.
178. Bontinck F. & Franssens K., *Lodewijk Van Daele, een Vlaamse papiersnijder in Brazilië (1703)*. - OH., 36 (1982) 160-164.
179. Collen B., *Nog Julius Collen-Turner*. - Pl., 11 (1982) 188-190.
180. De Boodt-Maselis M.-C., *Anselmus Boëtius de Boodt (1550-1632)*. - SpH., XVII (1982) 312-321.
181. De Boodt-Maselis M.-C., *Herdenking Anselmus Boëtius de Boodt (Brugge 1550-1632) ter gelegenheid van de 350ste verjaardag van zijn overlijden. Rede uitgesproken tijdens de academische zitting in het Stadhuis van Brugge op 20 juni 1982, na de onthulling van een gedenkplaat aan zijn woonhuis «De Goude Mauwe» in de Ridderstraat 15*. - BO., 22 (1982) 216-222, ill.
182. De Brie M., *Opdedrinck Westvlaams priester-historicus, 1851-1921, leven en werk*. - Poperinge, 1979, 64 blz. ill.
183. Debrock W., *Jean-Joseph-Pierre Maclagan, Oostends Orangist*. - O., 4 (1982) 105-117.
184. Declerck R., *In memoriam Albert Setola*. - V., 30 (1981) 117.
185. Decorte L., *In memoriam Hervé Stalpaert*. - V., 31 (1982) 104, ill.
186. Delannoy Y., *Aimé Pacco, citoyen courtraisien et mayerou engiennnois*. - HGOK., 48 (1981) 203-218, ill.
187. Deroubaix J., *Deux Herseautois méconnus : J.-F. Vandorpe et A. Lavrillé*. - MSHM., 3 (1982) 104-112.
Vandorpe : geneesheer in 1757 te Herseeuw geboren.
Lavrillé : historicus in 1906 te Herseeuw geboren.
188. Desseaux D., *A propos de Camille Busschaert*. - 3 (1982) 263-272.
Katholiek volksvertegenwoordiger uit Moeskroen (1902-1906 ; 1910-1911).
189. Devloo L., *Zoals een hert verlangt naar stromend water, zo leefde, schreef en leed priester Daniël Billiet (Kanegem 1916 - Tielt 1954)*. - Tielt, 1982, 170 blz., ill.

190. Dewitte A., *Opnieuw Cornelis Schuute*. - B., 82 (1982) 118-119.
Aanvulling op Boekenschouw 1981 (HEm. 1982) nr. 652.
191. Donche P., *Jacob Desoppere (Aartrijke ± 1568 - Snellegem 1645)*. - VS., 18 (1982) 519-529, ill.
192. Feenstra R., *Jacobus Maestertius (1610-1658). Zijn juridisch onderwijs in Leiden en het Leuvense disputatiesysteem van Gerardus Corselius*. - TRG., 50 (1982) 297-335.
Geboren te Dendermonde - overleden te Leiden.
193. Gerits J., *In memoriam Roger Crois (1922-1980)*. - OH., 36 (1982) 56.
194. Gilissen J., *In memoriam Frans L. Ganshof, 1895-1980*. - HKCUOW., 30 (1980-1981) V-VIII, ill.
195. Gilissen J., *In memoriam Jan Van Rompaey 1935-1981*. - HKCUOW., 30 (1980-1981) XI-XII.
196. *Herinneringen aan kan. Paul Declerck, 1922-1981*. - Brugge, Grootseminarie, 1983, 95 blz.
197. Hostyn N., *Kunstschilder Emile Spilliaert, 1858-1913*. - B., 82 (1982) 71-75.
198. Hostyn N., *De orgelkunstenaar Léandre Vilain (1866-1945)*. - O., 4 (1982) 39-49.
199. Huyghebaert J., *Het biografisch Woordenboek van L.J. Haspeslagh*. - B., 82 (1982) 5-13.
Lodewijk Judocus Haspeslagh (Brugge 1766 - Brussel 1825), auteur van een nooit gedrukt biografisch repertorium van bekende Belgen en Nederlanders.
200. Janssens de Bisthoven B., *Kanunnik Donatianus Joannes Arents, 1690-1757*. - HEm., 119 (1982) 95-106.
201. Koldewey A.M., *Johannes Capito, «Dienaar des woorts tot Brugghe»*. - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 71-90.
202. L[owyc]k A., *In Memoriam Jan de Cuyper (1896-1981)*. - OH., 36 (1982) 60.
203. Decorte L., *In memoriam Jan De Cuyper*. - V., 31 (1982) 104, ill.
204. Lowyck A., *In Memoriam Jozef Noterdaeme (1892-1981)*. - OH., 36 (1982) 92.
205. Lowyck A., *In Memoriam Lodewijk Verhille (1902-1981)*. - OH., 36 (1982) 89-90, ill.
206. Lowyck A., *In Memoriam Paul Declerck (1922-1981)*. - OH., 36 (1982) 124.
207. Maervoet W., *Biografische gegevens nopens Oostendse politici, 1830-1914*. - Pl., 11 (1982) 88-90, 101-103, 184-187, 204-205.
208. Nuytens Michiel, *Priester-volksvertegenwoordiger Lemire (1853-1928) en het regionalisme*. - FN., (1982) 11-32.
209. Penard P., *Emile Coornaert, historien (1886-1980)*. - FN., (1982) 80-96.
210. Roelandts K., *In memoriam H. Draye*. - N., 14 (1982) 167-168.
211. Rotsaert J., *Maria van Bourgondië. Haar ongeval en dood, haar stoffelijk overschot*. - MBO., 13 (1982) 134-141.
212. Rotsaert K., *Camille Moeyaert, een christendemocraat van het eerste en het laatste uur*. - BO., 22 (1982) 119-123.
213. Staner, P., *Marcel van den Abeele*. - Meded. Zitt. K. Acad. overzeese Wet., 27 (1983) 1, 57-70.
°Brugge, 1898.
214. Surmont J., *Dr. Eugene van Oye*. - Pl., 11 (1982) 212-216.
215. Symoen R., *Henricus Jacobus Kule, soldaat van Napoleon*. - DD., 1 (1982) 1, 36.

Brief van deze Keiemnaar.

Boekenschouw

216. H. Stynen, *Jozef Viérin (1872-1942)*. - Monumenten en Landschappen, 1 (1981-1982) 3, 49-54.
217. Tanghe J., *Onze kwartierstaat: Karel Blancke, vlaams priester-dichter, Wingene 30-6-1849 † Handzame 18-1-1934*. - VS., 18 (1982) 499-502.
218. Top S., *In memoriam Hervé Stalpaert*. - VK., 82 (1981) 240-241.
219. Van Biervliet A.-T., *Eer-loof voor pastoor Barbier van Gits in 1820*. - R., 13 (1981) 141-154.
220. Van Caenegem R.C., *In memoriam J. Van Rompaey, 1935-1981*. - TRG., 49 (1981) 431-432.
221. Van Caillie A., *De Oostendse fotografen: Arthur Pottier*. - Pl., 11 (1982) 120-123.
222. Van Campenhout F., *Hector Planquaert, Daensistisch politicus en journalist*. - Streven, 49, 1982, 832-841.
Wortegem 1863 - Outer 1953.
223. Van den Abeele A., *De drukkersfamilie De Busscher*. - B., 82 (1982) 129-133.
Betreft vnl. Joseph De Busscher (1741-1826), vanaf 1770 als zelfstandig drukker actief te Brugge.
224. Verstraete P.J., *De jeugd- en vormingsjaren van Odiel Spruytte (1891-1921)*. - LG., 24 (1982) 181-188, ill.
Priester en Vlaams-nationalist, geboren te Rumbeke.
225. Vlaemynck J., *Enkele aantekeningen omtrent de Diksmuideling Ernest Hosten*. - DD., 1 (1982) 90-93, portr.
1882-1932 - Geschiedschrijver.
226. Walle J.-C., *L'aventure africaine d'un Bizétois: Henri Duribreu au Congo en 1907-1908*. - MSHC., 12 (1982) 75-82.
Bizet: wijk van Ploegsteert.
227. Zwaenepoel G., *Thomas Montanus*. - DD., 1 (1982) 2, 35-37, ill.
Van Den Berghe, arts. Diksmuide 1615-Brugge 1685.
- Zie ook nrs. 351, 421, 442, 509, 564, 565, 568, 571, 582, 673, 691, 692.

7. Volkskunde.

228. Beun J., *Gewoonten en gebruiken bij begravingen te Nieuwpoort!* - BdK., 24 (1982) 63-70.
229. Beun J., *De uitbouw en omvang van het Mariabedevaartoord van Mesen*. - IK., 18 (1982) 1-32, ill., krt. + plan.
230. R.A.B. (Blondeau Roger-A.) *Toen onze voorouders bij een mirakel betrokken waren. Onze Lieve Vrouw van Halle te Roesbrugge en te Haringe*. - IJzb., 12 (1982) 121-122, ill.
231. Cailliau J., *Oude herbergen te Beauvoorde*. - BdK., 24 (1982) 124-126.
232. Callewaert D., *Liederen rond Godelieve van Gistel. 18de, 19de en 20ste eeuw*. - VK., 82 (1981) 170-178.
233. Callewaert D., *Onze-Lieve-Vrouw van Dadizele*. - LG., 24 (1982) 89-94.
234. Catteeuw P., *Aspekten van het volksleven in Marke vanaf de eeuwwisseling tot heden. Geboorte en doop*. - LG., 24 (1982) 329-347.
235. Coussée B., *Légendes, croyances et traditions en Douaisis*. - Lille, B. Coussée, 1982, 320 blz., ill.
236. Daem M., *Voetiefschilderijen en mirakelboek St.-Annaverering te Bottelaere*. - OZ., 57 (1982) 62-168.

237. Dawyndt A., *Oude herbergnamen uit de Westhoek (19de eeuw). Herkomst en betekenis. XIII.* - Bdk., 24 (1982) 36-42.
238. Dawyndt A., *Snippers uit de Veurnse volksmond.* - [Veurne ; Heemkring Bachten de Kupe], 1982, 99 blz., ill. (Heembibliotheek Bachten de Kupe, 20).
239. De Bruyne M., *Gardeboelied te Oekene.* - B., 82 (1982) 356-357.
240. De Busschere K., *In het grote spoor... 't Manneke uit de Mane en Biekorf.* - V., 29 (1980) 301-306, ill.
241. De Keyser R. & Rau J., *Een verboden gaaischiëting op Oostkerke.* - RP., 24 (1982) 153-163.
Midden 18de eeuw.
242. Demarest H., *Brugse devotieprenten van Onze-Lieve-Vrouw ten tijde van Guido Gezelle.* - Brugge, Heemkundige Kring Maurits Van Coppenolle, 1982, 128 blz., ill.
243. Dezutter W.P., *Het stedelijk museum voor volkskunde te Brugge. Stichting en ontwikkeling.* - VK., 83 (1982) 129-142, ill.
244. Gerits J., *Enkele nieuwe bedevaartvaantjes in Vlaanderen.* - OH., 36 (1982) 7-14, ill.
245. Huyghe J., *Volksliedonderzoek in Veurne-Ambacht.* - Bdk., 24 (1982) 4, 57-84.
246. Legge J. e.a., *Harmonies et fanfares en Hainaut occidental.* - Brussel, 1982, 168 blz., ill.
Betreft o.m.: Komen, Woesten, Moeskroen en omgeving.
247. Meulemeester J.L., *Enkele nieuwe vaantjes in Brugge en omgeving.* - OH., 36 (1982) 165-170.
Bedevaartvaantjes van O.-L.-Vrouw van Assebroek, het H. Bloed en van O.-L.-Vrouw van Blindekens ; herdenkingsvaantje van de restauratie van het stadhuis van Damme.
248. Monballyu J., *Een dierenproces in Ingelmunster in 1587.* - LG., 24 (1982) 173-175.
249. Monballyu J., *Heksenprocessen in Heestert in de tweede helft van de 17de eeuw.* - LG., 24 (1982) 165-172.
250. Roelstraete J., *De familie Dugardyn weleer du Gardin alias Van Den Bo-gaerde 1345-1981.* - Brugge, Luc Dugardyn, 1981, 387 p., ill.
251. Soete J. & Debrabandere F., *Van kermissen en gelagen.* - LG., 24 (1982) 189-200, ill.
Tekst van een radiolezing gehouden op 28 april 1953.
252. Stalpaert H., *Middeleeuwse pelgrimstekens op Brugse schilderijen.* - VK., 83 (1982) 288-303, ill.
253. Top S., *De marktzanger en zijn lied in de literatuur en de invloed ervan op het volksverhaal.* - VK., 82 (1981) 192-211.
254. Van den Eijnde S., *Inventaris van de volks- en heemkundige musea in Vlaanderen.* - VK., 83 (1982) 165-234.
255. Vanhemelrijck F., *Heksenprocessen in de Nederlanden.* - Leuven, Davidsfonds, 1982, 231 p. (Keurreeks Davidsfonds, nr. 153).
256. Vandepitte G., *Van Heksen en de Boze Vijand. Sappho 1618. Anthonijne de Grootte 1619.* - RP., 24 (1982) 127-137.
257. Vandepitte G., *Witte-Donderdagse Eieren ofte Goolkin van Ghistele, een toverkol ? 1596.* - RP., 24 (1982) 9-22.
258. Vanhemelrijck F., *Bijdrage tot de studie van de heksenwaan in de zuidelijke Nederlanden van de XVde tot de XVIIde eeuw.* - VK., 82 (1981) 31-42.

259. Verrycken A., *Volksvroomheid in de late middeleeuwen*. - VK., 83 (1982) 28-36.
260. Verlonje W., *Vlaamse ex-voto's te Parijs*. - Pl., 11 (1982) 6-7.
261. Verstraete E., *Bestonden in Vlaanderen ook échte sibbetekens?* - VS., 18 (1982) 217-223.
262. Vlaemynck J., *Nieuwjaarswensen uit de periode 1914-1918*. - DD., 1 (1982) 144-146.
Nieuwjaarsgedichten gericht aan Esense soldaten.
263. Vlaemynck J., *Over heiligenverering in Woumen*. - DD., 1 (1982) 94-98, ill.
264. Zwaenepoel G., *Oude kerst- en nieuwjaarsliedjes*. - DD., 1 (1982) 126-127.
- Zie ook nrs. 10, 368, 420.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

1. Geschiedenis van Vlaanderen.

265. Art J., *Van «klerikalisme» naar «katholieke zuil» of van «régime clérical» naar «CVP-staat»: een benadering van het Vlaams georganiseerd katholicisme in de Nieuwste tijd*. - BTNG., 13 (1982) 1-22.
266. Baelde M., *Een Bruggeling tot notaris benoemd door de geheime raad (1555)*. - B., 82 (1982) 219.
Notaris Loys Felicx.
267. Becuwe M., *Enkele historische aspecten van de ontwikkeling van de natuurbehoudsgedachte in Vlaanderen 1850-1970*. - DD., 1 (1982) 2, 16-27, ill.
268. Carson P., *Flandern, Zauber und Schicksal*. - Gent, E. Story-Scientia, 1982, 308 p., ill.
Oorspr. titel: The fair face of Flanders.
269. Crespo Fabiao L., *De historische, politieke en commerciële betrekkingen tussen Portugal en de Nederlanden tot aan het eind van de 17de eeuw*. - OE., 25 (1982) 214-225, ill.
Eveneens graven van Vlaanderen er bij betrokken.
270. De Deygere R., *«Het uur van Vlaanderen»: Vlaanderen in het Duits-Europese Rijk volgens Cyriel Verschaeve*. - WT., 41 (1982) 1, 1-14.
271. De Schepper H., *Het ontstaan van twee Nederlandse Staten tussen 1579 en 1648, naar de Waals en «Vlaams» initiatief*. - OE., 25 (1982) 654-668, ill.
272. Manning A.F. & De Vroede M., *Spectrum atlas van historische plaatsen in de Lage Landen*. - 2de druk. Urecht; Antwerpen, Het Spectrum, 1981, 256 blz., ill.
273. Meere J., *De Dévlag vóór mei 1940*. - BTNG., 13 (1982) 419-466.
274. Schepens L., *Une manoeuvre royale: le «discours de Bruges» de Léopold II: 15 août 1887*. - BTNG., 13 (1982) 391-418.
275. Steppe J.K., *Het overbrengen van het hart van Filips de Schone van Burgos naar de Nederlanden in 1506-1507*. - B., 82 (1982) 209-218, ill.
276. Stols E., *De Spaans-Portugese ontdekkingen en de verbreding van de wereld voor de Nederlanden*. - OE., 25 (1982) 550-560, ill.
Ook voor bewoners van het graafschap Vlaanderen.
277. Van Biervliet L., *Bij een vijfhonderdste verjaardag. Historielied van Vrou Marie Van Bourgoengien*. - B., 82 (1982) 242-252.
278. Vandermaesen-Vandewoude K., *Een fragment van een hotelordonnantie van Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, graaf van Vlaanderen, 23 januari 1389 n.s.* - HKCG., 146 (1980) 15-29, ill.

279. Van Hoonacker M., *De dubbele veldslag te Hooglede, 10 en 13 juni 1794.* - B., 82 (1982) 16-23.
280. Vossen C., *Maria von Burgund. Des Hauses Habsburg Kronjuwel.* - Stuttgart, Seewald Verlag, 1982, 184 blz., ill.
281. Wellens R., *Les relations entre l'Angleterre et les Pays Bas au XVIIe s.: le projet de mariage entre Marguerite d'Autriche et Henri VII.* - Revue d'histoire moderne et contemporaine, avril-juin 1982, blz. 267-290.
282. Witte E., *De specificiteit van het «verzuilingsproces» langs vrijzinnige zijde : de inbreng van de historische dimensie.* - BTNG., 13 (1982) 23-58.
283. Witte E. & Craeybexckx J., *Politieke geschiedenis van België sinds 1830 : spanningen in een burgerlijke democratie.* - Antwerpen, Standaard, 1981, XVI - 535 blz.
284. Wyffels C., *Een nieuw boek, in het Engels, over Jacob van Artevelde.* - HMOG., n.r., 36 (1982) 81-90. .
 Tekst van de toespraak gehouden te Gent n.a.v. de presentatie van het boek van Patricia Carson, *James van Artevelde. The man from Ghent* (Gent 1980).

2. Plaatselijke geschiedenis.

285. Bijnens B., *16de eeuw - Wolven in de Kuststreek.* - BdK., 24 (1982) 50.
286. Boulon B., *Oostkamp, Hertsberge, Ruddervoorde en Waardamme in oude prentkaarten.* - Zaltbommel, Europese bibliotheek, 1981, 120 blz., ill., (In oude prentkaarten).
287. Dalle G., *Gids voor Veurne-ambacht.*, Antwerpen, Standaard ; Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1981, 264 blz., ill.
288. *Drie steden in beeld (1850-1914), Ieper, Kortrijk, Roeselare : tentoonstelling : Kortrijk, Kredietbank : 29/9/1981 tot 12/10/1981 & Roeselare, Kredietbank : 17/10/1981 tot 2/11/1981 & Ieper, Kredietbank : 21/11/1981 tot 7/12/1981.* - Brussel, Kredietbank, 1981, 112 blz., ill.
289. Foulon M. & Poulain M., *Geschiedkundig overzicht van de Belgische gemeenten van 1831 tot heden*, [samengesteld door] Michel Foulon [&] Michel Poulain. - Louvain-la-Neuve, Cabay, 1981, 252 blz.
290. Verheule L., *Izenberge en aanpalende parochies : Wulveringem, Vinkem, Alveringem, Hoogstade, Gijverinkhove, Leisele.* - Veurne, Heemkring Bachten de Kupe, 1982, 35 blz., ill. (Heembibliotheek Bachten de Kupe, nr. 21).

Aardenburg

Zie nr. 679.

Aartrijke

291. Pollet J., *Het O.-L.-Vrouwbroederschap te Aartrijke.* - B., 82 (1982) 80-84.
292. Simaey W., *De deurwaarder bij de familie Vroome te Aartrijke (1859).* - BO., 22 (1982) 331-332.

Zie ook nr. 154.

Aalbeke

293. D.A., *Heule, te Aalbeke.* - Cur., 17 (1982) 80, 131-132, ill.
 Heerlijkheid.

Boekenschouw

294. D.A., *De kerk van Aalbeke*. - Cur., 17 (1982) 80, 230-131, ill.
Historiek
295. Maddens N., *Geschiedenis van Aalbeke in vogelvlucht*. - Cur., 17 (1982) 80, 126-129, ill.

Adinkerke

Zie nr. 470.

Alveringem

Zie nrs. 290, 610.

Armentières

296. Keteliers, *Histoire des hôpitaux d'Armentières*. - Armentières, 1982, 48 blz., ill.

Avelgem

Zie nr. 109.

Beauvoorde

Zie nr. 231.

Beerst

297. Dewulf F., *Beerst : kronieken uit de 16de eeuw*. - DD., 1 (1982) I, 17.
Zie ook nrs. 96, 153.

Bellegem

298. Bonquet P., *Heerlijkheid en leen in Bellegem (XIIIde-XVde eeuw)*. - LG., 24 (1982) 269-306, krt., ill.
299. Maddens N., *Geschiedenis van Bellegem in vogelvlucht*. - Cur., 17 (1982) 81, 142-144, ill.
300. Verstraete E., *Het leen- en renteboek van de heerlijkheden Doudehof en Oubertsche te Bellegem (1603)*. - VS., 18 (1982) 223-244.

Bergues

Zie nr. 643.

Beveren (IJzer)

301. De Schrijver D., *Beveren-aan-de-IJzer II*. - BdK., 24 (1982) 1-4.
Kloosternederzetting in 806 en naambetekenis.

Bissegem

302. Maddens N., *De geschiedenis van Bissegem in vogelvlucht*. - Cur., 17 (1982) 82, 158-162, ill., krt.

Blankenberge

303. Boterberge R., *Nog over de grote brand van Blankenberge in 1719*. - O., 4 (1982) 131-136.
Zie ook nr. 531.

Bottelare

Zie nr. 236.

Bovekerke

Zie nr. 153.

Bredene

Zie nrs. 76, 77.

Brugge

304. *50 Jaar zeescouts St.-Leo Brugge*. - Jubileumuitgave 1982, 11 blz., ill.
305. De Mulder L., *De oude Sint-Annawijk*. - Schr. 11 (1981-1982) 11, 9-10 ; 12 (1982-1983) 1, 6-8 ; 6, 6-10 ; 7, 10-11, ill.
306. De Soete S., *Het gebeurde lang geleden op Sint-Anna. Diamanten bruiloft in 't Gotje*. - Schr., 12 (1982-1983) 1-2, 9-12.
307. Everaert D., *Van huizen en mensen... langs de Potterierei*. - Contact , St.-Leocollege, 35, 1982, 18-21, 25-28.
308. Geirnaert N., *Het «convent ten Hamerkine» te Brugge (14de-15de eeuw)*. - B., 82 (1982) 220-224.
309. Geirnaert N., *Een initiatief van het Calvinistisch stadsbestuur te Brugge : de openbare bibliotheek, 1578-1584*. - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 45-54.
310. Geldhof J., *Goed initiatief ongelukkig gestart*. - B., 82 (1982) 300-311.
Recensieartikel over J. Van Walleghem, *Merckenweerdigste Voorvallen en Daeghelijcksche Gevallen*, uitgegeven o.l.v. Y. Van den Bergh, m.m.v. C. Scherpereel, H. Debou en C. Spiritus, Brugge 1982 (eerste in een reeks van vijftien delen).
311. *Huisnamen op Sint-Anna*. - Schr., 12 (1982-1983) 7, 5-6, ill.
Huisnamen in 1580 langs de Potterierei te Brugge.
312. *Lexikon des Mittelalters. Band II, Lieferungen 3-6 (Bordeaux-Caecilia)*, München-Zürich 1982.
Met o.m. notitie over Brugge (Bd. II, kol. 741-748).
313. Penninck J., *Het godshuis «De Pelikaan»*. - BO., 22 (1982) 128-146, ill.
Te Brugge
314. Penninck J., *Het godshuis Sint-Jozef te Brugge*. - BO., 22 (1982) 45-58, ill.
315. Penninck J., *De godshuizen Sucx en Van Campen te Brugge*. - BO., 22 (1982) 324-330, ill.
316. Rotsaert J., *Fundaties, begrafenissen en grafchriften bij de Carmers te Brugge*. - Brugge, Heemkundige Kring Maurits Van Copenolle, 1982, ill. (gestencild).
317. Smits A., *1830 te Brugge*. - B., 82 (1982) 261-295, 337-355.
318. Van den Abeele A., *Een jaargetijde voor joncker François de Stappens*. - B., 82 (1982) 168-171, ill.
Voogd van het Brugse Sint-Janshospitaal (*1682, † 1742).
319. Van den Abeele A., *Het negentiende eeuws St.-Jan : een monument*. - Brugge, 1981, 32 blz., ill.
Met woord vooraf door Robert van Biesebroeck.
320. Van der Bauwhede D., *Cort Ghebedt, Brugge 1582*. - B., 82 (1982) 158-159.
Beslissing van het Calvinistisch stadsbestuur te Brugge op 6 september 1582, om voortaan de schepenvergaderingen te beginnen met een bepaalde schriftlezing.
321. Vandercruysse T., *Brugge en de zee : maritieme geschiedenis van Brugge : [tentoonstelling] : Brugge, stadshallen, 1 mei - 1 augustus 1982*. - Brugge, Stadsbestuur, 1982, 231 p., ill.

Boekenschouw

322. Van Houtte, J.-A., *De geschiedenis van Brugge*. - Tielt-Bussum, Lannoo, 606 blz., ill.
323. Van Loo R., *Wegwijs in Brugge*. - Brugge, Marc Van de Wiele ; West-vlaamse gidsenkring Brugge, 1981, 135 p., ill.
324. Vermeersch V., Ryckaert M., Vandewalle A., Van den Auweele D., Van Beylen J., Van Eenoo R., Vlaemynck C., Laporte G., Symoen R., *Brugge en de zee. Van Bryggia tot Zeebrugge*. - Antwerpen, Mercatorfonds, 1982, 336 blz., ill., krtn.

Ook in Engelse versie verschenen.

Zie ook nrs. 14, 15, 16, 21, 23, 24, 25, 94, 95, 130, 164, 201, 223, 242, 245, 247, 252, 266, 424, 425, 426, 428, 432, 433, 435, 463, 464, 468, 478, 480, 494, 495, 502, 511, 554, 566, 571, 572, 579, 590, 610, 611, 616, 617, 618, 619, 620, 622, 624, 625, 628, 634, 636, 640, 641, 642, 651, 652, 657, 659, 660, 662, 665, 670, 673, 674, 675, 676.

Dadizele

Zie nr. 233.

Damme

325. Rau J.-A., *Het Damme van toen en omgeving : een verzameling beknopte historische gegevens, aangevuld met historische foto's en prentbriefkaarten*. - Brugge, Marc Van de Wiele, 160 p., ill. (Van toen, 3).

Zie ook nrs. 26, 134, 247, 602, 603, 631.

De Panne

Zie nrs. 73, 589.

Diksmuide

326. Devrecker Roland, *Dixmude op den vreemde...* - DD., 1 (1982) 2, 11-13.
Oorlog 1914-1918. Officiële maatregelen.
327. Dewilde M., *De viering van het feest van Sint Napoleon op 15 augustus 1807 in Diksmuide*. - DD., 1 (1982) 2, 29-31.
328. Van Outryve R., *Diksmuide door de eeuwen heen*. - Woumen, Diksmuide, Inter-filac, 1981, 148 p., ill.
329. Vlaemynck J., *Maatschappij «De vrienden van het museum van Diksmuide en de IJzerstreek»*. - DD., 1 (1982) 1, 37-39 ; 2, 38-40.
Museumstichting.
330. Vlaemynck, J. & Penninck J., *Een herinnering aan de vroegere Abdij Hemelsdale te Diksmuide*. - DD., 1 (1982) 2, 4-6, ill.
Geschiedkundig overzicht.

Zie ook nrs. 32, 92, 225, 561, 689.

Dottenijs

331. Depauw C., *Dottignies-Tournaisis en 1576 d'après un document fiscal*. - MSHM., 3 (1982) 90-98.
- 331a. D'Hondt, *Un événement colombophile mémorable : «Le Grand Critérium Tours-Dottignies»*. - MSHM., 3 (1982) 273-276.

Douai

332. Deregnaucourt J.-P., *L'inventaire après décès d'Ailleaume d'Aubrechicourt (1367). Document pour servir à l'histoire de la vie quotidienne de la*

- bourgeoisie de Douai au 14e siècle.* - HKCG., 147 (1981) 115-204.
 Zie ook nr. 235.
- Dudzele**
 333. Ballegeer J. & Danneels P., *Dudzele in oude prentkaarten.* - Zaltbommel, Europese bibliotheek, 1981, 120 blz., ill. (In oude prentkaarten).
 Zie ook nr. 473.
- Duinkerke**
 Zie nr. 482.
- Eeklo**
 Zie nr. 147.
- Ernegem**
 Zie nr. 154.
- Eggewaartskapelle**
 Zie nr. 174.
- Esen**
 Zie nr. 689.
- Gistel**
 Zie nrs. 127, 232.
- Gits**
 Zie nr. 219.
- Gullegem**
 Zie nr. 49.
- Gijverinkhove**
 Zie nr. 290.
- Halluin**
 334. Vermander D., *La cité pré-industrielle d'Halluin au milieu du XIXe siècle.* - FN. 1982, 33-61.
- Harelbeke**
 Zie nrs. 79, 80.
- Haringe**
 Zie nrs. 177, 230, 591.
- Heestert**
 Zie nrs. 98, 249.
- Helkijn**
 Zie nr. 81.

Boekenschouw

Herseeuw

- Debroux A., *La fraude à Herseaux de 1940 à 1949*. - MSHM., 3 (1982) 313-332.
Zie ook nr. 187.

Heule

336. Ducatteeuw E. & Debrouwere M., *Eikehout uit Heule anno 1413*. - LG., 24 (1982) 95-96.

Levering van hout door Heulse houthandelaar aan de Gentse Sint-Pietersabdij.

Hooglede

- Zie nr. 279.

Hoogstade

- Zie nr. 290.

Houthem

- Zie nr. 454.

Houthulst

- Zie nr. 113.

Ichtegem

- Zie nr. 153.

Ieper

337. Baelde M., *Een petitie van volders tegen volmolens te Ieper (1551)*. - B., 82 (1982) 14-15.

338. Verheye S., *Aardbevingen te Ieper*. - IK., 18 (1982) 115-116.
Vanaf 1382.

- Zie ook nrs. 18, 142, 143, 144, 145, 167, 288, 436, 456, 507, 552, 569, 585, 593, 653, 683.

Ingelmunster

339. *Heemkundige kring Den Hert, Ingelmunster*. - 1e jrg., nr. 1 (aug. 1980). - Ingelmunster, Heemkundige kring Den Hert, 1980.

340. Verschuere S., *Ingelmunster 50 jaar voetbal: Olympic 1930-1961, Molen sport 1932-1961, K.S.V. Ingelmunster 1961-1981*. - Ingelmunster, KSV Ingelmunster, 1982, 160 blz., ill.

- Zie ook nr. 248.

Ingooigem

- Zie ook nr. 627.

Izenberge

- Zie nr. 290.

Jabbeke

- Zie nr. 645.

Kaprijke

Zie nr. 471.

Keiem

341. Symoen R., *Ook Keiem had eertijds zijn molens ...*, DD., 1 (1982) 2, 14-15.

Kerkhove

Zie nrs. 105, 107, 110, 111, 126.

Knokke

Zie nr. 478.

Koekelare

Zie nrs. 93, 183.

Koksijde

342. Bijnens B., *Nagelaten brieven van Koksijdse IJslanvaarders*. - BdK., 24 (1982) 122-123.

Zie ook nrs. 117, 118, 119, 470, 530, 627.

Komen

343. Braem E., Deldicque H., Depaeuw R. & Pittelioen G., *Chronique paroissiale*. - MSHC., 12 (1982) 583-596.

Studies en teksten in het Picardisch dialect van de streek van Komen-Waasten.

343a. Dufournet J., *Lire les Mémoires de Comynnes. L'entrevue de Péronne et l'expédition contre Liège*. - MSHC., 12 (1982) 25-54.

344. Dumortier H.-H., *Le journal de guerre d'Henry Dumortier, Comines 1914-1917*. - MSHC., 12 (1982) 151-442.

345. Duvosquel J.-M., *Les biens de la chapelle de l'hôpital de Comines au Moyen Age. Essai de reconstitution du chassereau de 1420*. - SE., 26 (Album amicorum N. Huyghebaert) (1983) 221-247.

346. Duvosquel J.-M., *Le plus ancien compte de l'église de Comines (1508-1513)*. - HGOK, 48 (1981) 107-202.

347. Duvosquel J.-M., *La Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la Région en 1981-1982*. - MSHC., 12 (1982) 5-24.

348. Schoonheere A., *La Société philharmonique de Comines F., une alerte doyenne à l'écoute de son passé, 1792-1982*. - MSHC., 12 (1982) 443-522.

Zie ook nrs. 67, 70, 246, 449, 535.

Kooigem

Zie nrs. 108, 601, 627.

Kortrijk

349. *De brandweer te Kortrijk*. - Cur., 17 (1982) 79, 106-115, ill. Historiek.

350. De Paepe R., *Het Kortrijk van toen : een verzameling beelden van de stad Kortrijk vanaf 1845 tot aan het einde van de tweede wereldoorlog*, samengesteld aan de hand van oude foto's en briefkaarten door Raoul De Paepe ; met de medewerking van Joseph Ghyoot ; [voorwoord door Emm. De Bethune]. - Brugge, Marc Van de Wiele, 1981, 168 blz., ill. (Van toen ; 2).

Boekenschouw

351. Loncke D., *De Kortrijkse politicus Louis Debien 1793-1861*. - LG., 24 (1982) 41-60.

352. Verstraete E., *Het leenboek van de heerlijkheid Steenbrugge onder Kortrijk (1758)*. - VS., 18 (1982) 453-457.

Zie ook nrs. 10, 45, 99, 100, 159, 186, 288, 490, 519, 534, 537, 538, 558, 559, 584, 592, 597, 650, 680.

Lallaing

353. Dion R., *L'évolution des parts de marais à Lallaing*. - *Hommes et terres du Nord*, 1982, nr. 4, blz. 26-39.

Lauwe

Zie nr. 46.

Lampernisse

Zie nr. 560.

Leffinge

Zie nr. 529.

Leisele

Zie nr. 541.

Lissewege

Zie nr. 632.

Loppem

Zie nrs. 568, 629.

Luingne

354. Christiaens M., *Une centenaire de plus à Luingne : la Royale Union Musicale*. - MSHM., 3 (1982) 238-254.

Marke

Zie nr. 234.

Menen

Zie nr. 229.

Merkem

Zie nrs. 87, 88, 89.

Mesen

355. Colson P., *De gebeurtenissen te Mesen tijdens de oorlog 1914-1918*. - GiK., 20 (1982) 1, 15-20.

356. Geconstandt H.J. e.a., *Stad Mesen. Herinnering en geschiedenis samengevoegd bij de tiende verjaardag van het museum*. - Mesen, 1982, 258 blz., ill.

357. Ghekière A., *Messines avant 1914 d'après des cartes postales anciennes*. - MSHC., 12 (1982) 87-100.

Zie ook nr. 229.

Moerkerke

Zie nr. 685.

Moeskroen

358. Depauw C., *Les propriétés du comte de Mouscron d'après une description des paroisses du diocèse de Tournai (1690-1728)*. - MSHM., 3 (1982) 98-103.

359. Depauw-Debroux A. et C., *Mouscron et l'abbaye de Saint-Martin de Tournai aux XIIIe et XIIIe siècles*. - MSHM., 3 (1982) 17-50.

360. Georis P., *Notre histoire locale : plaidoyer pour une nouvelle lecture*. - MSHM., 3 (1982) 333-346.

Betreft de geschiedenis van Moeskroen.

361. Vandenberghe R., *Mouscron. Eglise Saint-Barthélemy. Les pierres tombales classées*. - MSHM., 3 (1982) 51-89.

362. Vandenberghe R., *La Société d'Histoire de Mouscron et de la Région en 1981-1982*. - 4 (1982) 11-15.

Zie ook nrs. 102, 162, 188, 246, 427, 687.

Neerwaasten

363. Bourgeois H., *Les ducasses à Bas-Warneton après la guerre de 1914-1918*. - MSHC., 12 (1982) 523-530.

Nieuwpoort

364. Demerre G., *Nieuwpoort en de revolutie van 1830 ?* - Bdk., 24 (1982) 54-56.

Zie ook nrs. 228, 690.

Nord (département)

365. Hilaire Y.M. (ed.), *Histoire du Nord-Pas-de-Calais de 1900 à nos jours*. - Toulouse, Privat, 1982, 548 blz., ill.

Oekene

Zie nr. 239.

Ooigem

Zie nr. 82.

Oostduinkerke

366. Bijnens B., *Oostduinkerke - Strijd in het verleden voor het behoud van het natuurschoon*. - Bdk., 24 (1982) 45-47.

Zie ook nrs. 120, 121, 470.

Oostende

367. Bouwens J., *Nauwkeurige beschrijving der oude en beroemde zee-stad Oostende, gelegen in Oostenryksch Vlaenderen : van haeren oorsprong [...]*. - Oostende, Kamer voor handel en nijverheid van het arrondissement Oostende, 1981, VIII, 242 p., ill.

Fotomechanische herdruk van de uitg.: Brugge, Joseph de Busscher, 1792. - 2 vol.

368. Constandt M., *Het kansspel te Oostende vóór 1914*. - O., 4 (1982) 119-124.

369. Dreesen J.B., *Een Oostendse blaaspipenmaatschappij*. - Pl., 11 (1982) 194-196.

«De Tempeliers», opgericht in 1949.

Boekenschouw

370. Dreesen J.B., *Nog meer Oostendse blaaspijpmaatschappijen*. - Pl., 11 (1982) 219.
371. Dreesen J.B., *60 jaar radio te Oostende*. - Pl., 11 (1982) 38-39.
372. Filliaert J., *Oostende. Meidagen 1940*. - BdK., 24 (1982) 150-153.
Oorlogsgebeurtenissen.
373. Leroy R., *De Postwaardestukken van Oostende*. - O., 4 (1982) 93-104.
374. Lombaerde P., *Het «Cobergher»-plan voor Oostende na de verwoesting van de zeehavenstad in 1604*. - Pl., 11 (1982) 137-140 ; 156-160.
375. Mertens J., *Oostendse schepen naar Kanton*. - O., 4 (1982) 19-37.
376. Surmont J., *Hoop in de Toekomst en de vrijdenkersbeweging in Oostende*. - Pl., 11 (1982) 128-134.
377. V[an] B[iervliet] L., *Kardinaal Newman in Oostende, 1863*. - B., 82 (1982) 382-383.
378. Vandamme G., *De Sint-Katharinakerk : 10 eeuwen geschiedenis*. - Pl., 11 (1982) 206-211.
379. Vandamme M. & Delporte J., *Ostende : d'un village de pêcheurs à la reine des plages*. - Bruxelles, Clap Copy, 1982, 144 blz.
380. [Vandenauweele A.] *Gas, elektriciteit en water te Oostende*. - Oostende, 1982, 201 blz., ill.
382. V[ilain] O., (uitg.), *Oorlogsdagboek 1940-1945*. - Pl., 11 (1982) 56-58 ; 73-75 ; 96-98 ; 148-151 ; 173-175 ; 200-202.
Te Oostende. (Vervolgt).
383. Vilain O., *Een overzicht van de 19de eeuwse Oostendse porseleinkaarten*. - O., 4 (1982) 147-157.

Zie ook nrs. 51, 183, 207, 221, 478, 479, 497, 533, 540, 562, 564, 565.

Oostkamp

384. Claeys G., *Oostkamp onder de oorlog 1914-1918*. - MBO., 13 (1982) 28-38, 58-63, 78-83, 102-107, 127-128.

Zie ook nr. 286.

Oostkerke

Zie nr. 241.

Oudenburg

385. Bonte F., *Oudenburg in oude prentkaarten*. - Zaltbommel, Europese bibliotheek, 1981, 80 blz., ill. (In oude prentkaarten).

Pas de Calais (département du)

Zie nrs. 66, 365.

Pervijze

Zie nr. 595.

Pittem

386. Arickx V., *Geschiedenis van Pittem*. - 2de uitg. - Pittem, Gemeentebestuur, [1981], 256 blz., 3 kaarten.
Anastatische herdruk van de uitg.: Pittem, G.A. Veys, 1951.

Ploegsteert

387. Potié J., *La vie au Bizet avant la Grande Guerre : la moisson à la ferme de*

Flencques. - MSHC., 12 (1982) 83-86.

Le Bizet : wijk van Ploegsteert.

388. [Walle J.-C.], *En souvenir du 50e anniversaire de l'inauguration du Mémorial britannique de Ploegsteert, 1931-1981*. - [Ploegsteert 1982], 44 blz., ill.
Zie ook nrs. 68, 69, 122, 226.

Pollinkhove

389. Vanbuggenhout J., *Geschiedenis van onze parochies. Pollinkhove*. - BdK, 24 (1982) 141-148.

Poperinge

390. Coutteneye A., *De Romeinse wegen te Poperinge*. - AdS., 12 (1982) 2, 24-32, ill.
391. Leeuwerck E., *Verhaal over «'t Fabriekje» te Poperinge*. - AdS., 12 (1982) 4, 27-30, ill.
Duitse bezetting, 1940-1944.
392. Leeuwerck E., *Verwoesting tijdens de Meidagen 1940 te Poperinge*. - AdS., 12 (1982) 2, 2-22, ill.
Iconografie.
393. Tillie W., *Het stadsarchief te Poperinge*. - AdS., 12 (1982) 1, 3-11.
Zie ook nrs. 149, 161, 469, 549, 555, 594, 638, 672, 684.

Retranchement

Zie nr. 598.

Rijsel

394. Naveaux J., *Au berceau de Lille. La rue de la Monnaie. L'avenue du peuple belge*. - Lille, C.R.D.P., 1982, 142 blz., ill.
395. Pierrard P., *Histoire de Lille*. - Paris, Ed. Mazarine, 1982, 288 blz., ill.
396. Vanherpe H., *Archiefonderzoek over sommige achttiende eeuwse edel-smeden der Rijsselse nering*. - Kortrijk, 1981, 69 blz., ill.
Zie ook nrs. 440, 459.

Roesbrugge

Zie nrs. 29, 230, 446, 469.

Roeselare

397. Deylgat H., *1980 : Roeselare herdenkt Rodenbach*. - V., 29 (1980) 307, ill.
398. Lievens R., *Historische schets, 1930-1980, parochie H. Hart Roeselare, 50 jaar samen onderweg*. - Roeselare, 1981, 103 blz., ill.
399. Therry M., *De broederschap van het Alderheylighste Sacrament des Autaers te Roeselare (1728-1792). Barokke vroomheid en dechristianisatie ?* - R., 13 (1981) 64-107, graf., tab.
Zie ook nrs. 141, 288, 448, 505, 544, 547, 548, 607.

Ruiselede

Zie nr. 630.

Rumbeke

Zie nr. 586.

Saint-Omer

400. Derville A. (ed.), *Historie de Saint-Omer*. - Lille, Presses universitaires de Lille, 1982, 292 blz., ill.

Zie ook nrs. 443, 556.

Schore

Zie nr. 152.

Sint-Andries

401. Bossu G., *Groeten uit Sint-Andries : kijkboek*. - Brugge : Grafisch Bedrijf Schoonbaert, 1981, 141 p., ill.
402. d'Ydewalle S., *De grot van O.-L.-Vrouw aan de Zeeweg 1882-1982*. - Stad Brugge. De kroniek van Sint-Andries, nr. 35, 9de jg., 10 juli 1982, 5-15, ill.
403. Penninck J. (ed.), *Ommeloper van de parochie Sint-Andries 1694*. - Brugge, Heemkundige Kring Maurits Van Coppenolle, 1982, 179 blz., ill. krt. (ge-stencild).

Sint-Jacobskapelle

404. Symoen R., *Bisschoppelijk bezoek te St-Jacobskapelle in 1904*. - DD., 1 (1982) 89.

Sluis

Zie nr. 677.

Snellegem

Zie nrs. 133, 154, 157, 655.

Staden

Zie nr. 557.

Stavele

405. Van Buggenhout J., *Geschiedenis van onze parochies. Stavele*. - Bdk., 24 (1982) 29-35, ill.

Zie ook nr. 612.

Tielt

Zie nr. 171, 494.

Valenciennes

406. Platelle H., *Histoire de Valenciennes*. - Lille, Presses universitaires de Lille, 1982, 333 blz., ill.

Varsenare

Zie nr. 658.

Veurne

407. Dawyndt A., *Brief van een Veurnaar uit het Belgisch-Mexikaans Legioen*. - Bdk., 24 (1982) 14-16.
1865, Richard Deschodt.
408. Hindryckx J., *Brand in de «Latijnsche Schoole» te Veurne*. - Bdk., 24 (1982) 57-62.

Zie ook nrs. 85, 86, 238, 245, 287, 469, 478, 573, 613, 623.

Villeneuve d'Ascq

409. Lottin A. (ed.), *Histoire de Villeneuve d'Ascq*. - Lille, Presses universitaires de Lille, 1982, 257 blz., ill.

Vladsko

Zie nrs. 48, 689.

Vleteren

410. Gheysens J., *De Sint-Sixtusabdij tijdens de Eerste Wereldoorlog (3)*. - VI., 4 (1982) 4, 34-42, ill.
(West-)Vleteren. 2de deel in VI. 3 (1981) 4, 49-62 ; Boekenschouw 1981 (HEm., 1982) nr. 680.
411. Vanden Broucke A., *Vleteren en Beborna, jare 806 (4)*. - VI., 4 (1982) 4, 21-26, 2 krtn.
Sint-Sixtus (West-)Vleteren. Vervolg op VI., 3 (1981) 2, 18-27 ; 4, 19-24. Boekenschouw 1981 (HEm., 1982) nr. 707.
412. Vanthuyn H.J., *De rol van het Vleterse bij de onderwaterzetting in 1914-'18*. - VI., 4 (1982) 1, 13-17, ill., krt.
413. Vanthuyn H.J., *Vleteren als fronthinterland in 1914-'18*. - VI. 4 (1982) 2, 16-22, ill., krt.

Waasten

414. Bourgeois H., *Saint-Yvon à Warneton, un hameau dans la Grande Guerre*. - MSHC., 12 (1982) 135-150.
415. Parez R. & Heugebaert A., *Un hameau au début du XXe siècle : Saint-Yvon à Warneton*. - MSHC., 12 (1982) 101-134.

Zie ook nrs. 70, 138, 246, 343, 553.

Wakken

416. Huyghebaert J., *Wakken huldigt P.J. de Borchgrave in historische stoet (1858)*. - B., 82 (1982) 172.
Dichter Pieter Joost de Borchgrave, geboren te Wakken in 1758.

Watou

Zie nr. 551.

Westkapelle

417. Geldhof J., *De prochiestier van Westkapelle. Bluffende rokkenjager publiek afgestraft : 1788*. - B., 82 (1982) 384-386.

Westrozebeke

418. Van Acker L., *Bij een zeshonderdste verjaardag. Koning Karel VI van Frankrijk en de kerk van Westrozebeke*. - B., 82 (1982) 321-336.

Zie ook nr. 545.

Westvleteren

419. Doise J., *Geschiedenis van de scholen te Westvleteren*. - VI., 4 (1982) 3, III-VI, 1-102, ill.

Boekenschouw

Wevelgem

Zie nr. 83.

Woumen

Zie nrs. 114, 115, 139, 263.

Wulveringem

Zie nr. 290.

Zedelgem

420. Cappon G., *De herberg «De Gouden Leeuw»*. - Zilleghem, 3 (1982) 91-98, ill.

In Zedelgem.

421. Cappon G., *De hoeve «Noortweghe» en haar bewoners*. - Zilleghem, 3 (1982) 63-86, ill.

In Zedelgem.

422. Christiaan R., *20 pentekeningen van oud Zedelgem*. - Torhout, Flandria Nostra, 1982, 20 ill.

423. Pollet J., *Zedelgem tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621)*. - Zilleghem, 3 (1982) 99-126.

Zie ook nrs. 528, 621, 646, 668, 669.

Zeebrugge

424. Vandamme P., *Een hart aan zee* - Brugge, Raaklijn, 1982, 192 blz., ill. Memoires en havengeschiedenis Zeebrugge.

Zonnebeke

Zie nr. 654.

Zoutenaai

Zie nrs. 90, 91.

Zwevegem

Zie nr. 101.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

1. Recht en Instellingen.

425. Baelde M., *Een bevoegdheidsconflict tussen het leenhof van de Burg en de Munt te Brugge (1555)*. - B., 82 (1982) 234-236.

426. Danneel M., *Vrienden en magen in de bronnen van de laat-middeleeuwse Brugse weeskamer*. - HKZNM., 36 (1982) 33-39.

427. Debaes J., *La politique et l'administration communales à Mouscron durant les années 1870 à 1890*. - MSHM., 3 (1982) 139-237.

428. De Caluwe A., *De Aurorahof aan de Kazernevest en de terechtstellingen tijdens de eerste wereldoorlog*. - Schr., 11 (1981-1982) 7, 9-11 ; 8, 10-12 ; 9, 9-12 ; 10, 10-12.

Te Brugge.

429. Godding P., *Dans quelle mesure pouvait-on disposer de ses biens par testament dans les anciens Pays-Bas méridionaux ?* - TRG., 50 (1982) 279-296.

430. Monballyu J., *De style ende maniere van procederen in de camere van den Raede van Vlaenderen (1521) van Fransoys de Rycke (†1525) ten onrechte toegeschreven aan Lambrecht van den Bryaerde, president van de Grote Raad van Mechelen*. - TRG., 49 (1981) 361-387.
431. Tillie W., *Hondenslagers aan de schreve*. - AdS., 12 (1982) 3, 27-29, ill. Officiële hondendoders, de latere kerkbaljuws.
432. Vader Plaetse R., *Loon naar werken, Brugge 1729*. - B., 82 (1982) 173-175. Aanstelling van een nieuwe scherprechter ; met uitgave van het toenmalig «reglement (= tarief) vanden scherprechter» van Brugge en het Vrije.
433. Vander Plaetse R., *Proeven van bekwaamheid, Brugge 1741-1744*. - B., 82 (1982) 232-233. Gentse, Brusselse en Leuvense bekwaamheidsattesten ten voordele van François Boitquin, die in mei 1744 tot scherprechter te Brugge werd benoemd.
434. Van der Wiele J., *De inquisitierechtbank van Pieter Titelmans in de zestiende eeuw in Vlaanderen*. - BMGN., 97 (1982) 19-63.
435. Vandewalle A., *De stokhouders te Brugge. Het geval Adriaenssens (1678-1694)*. - Gedenboek Michiel Mispelon, Kortemark-Handzame, Familia et Patria, 1982, p. 463-476.
436. Verheye Staf, *Het groot proces*. - IK., 18 (1982) 126-127. Perikelen bij de openbare gasverlichtingsconcessie te Ieper, 1904.
437. Waelkens L., *Zevende colloquium van Nederlandse en Belgische rechtshistorici*. - B., 82 (1982) 296-299.
438. *Zevende colloquium van Nederlandse en Belgische rechtshistorici*. - Kortrijk, 1982, 77 blz., ill. Samenvatting der referaten en catalogoog van de gelegenheidstentoonstelling.
439. Wellens R., *Les Etats généraux de Bruxelles en 1598 et la cession des Pays-Bas aux Archiducs Albert et Isabelle*. - CB., 23 (1978) 23-34.
440. Clauzel D., *Finances et politique à Lille pendant la période bourguignonne*. - Dunkerque, Westhoek-Editions, 1982, 287 blz., ill.
441. *Financieuzen in België, 1830-1980*. - Brussel, 1980, 274 blz., ill. (Revue de la Banque = Bank- en Financieuzen ; Cahier 8/9. September 1980).
442. Van Acker K.G., *Jacob Donche, raadsheer bij de raad van Vlaenderen, baljuw van Dendermonde. °Veurne 1432, †Dendermonde 1492*. - HMGOG., nr. 36 (1982) 91-102.
443. Van Caenegem R.C., *De Keure van Sint-Omaars van 1127*. - TRG., 50 (1982) 253-262.
444. Van Nieuwenhuysen A., *Documents relatifs à la gestion des finances de Philippe le Hardi, duc de Bourgogne et comte de Flandre (1384-1404)*. - HKCG., 146 (1980) 69-312.
- Zie ook nrs. 190, 249, 255, 292.

2. Economische en Sociale Geschiedenis. Historische Demografie.

445. Abicht M., *De teloorgang van de Belgische bourgeoisie*. - Streven, 50, 1982, 177-178.
446. R.A.B. (Blondeau R.-A.), *80 Jaar ziekenfonds te Roesbrugge*. - IJzb., 12 (1982) 153-154, ill.

447. *De Daensistische beweging : tentoonstelling / uitgewerkt door het Daensmuseum en archief van de Vlaamse sociale strijd, Aalst ; [eindredactie van de catalogus : Reinaud D'Haese ; voorwoord : E. De Cuyper]. - Aalst, Daensmuseum en archief van de Vlaamse sociale strijd, 1981, 96 blz., ill.*
448. Devogelaere J., *Kroniek van de gilde en de sociale beweging te Roeselare voor wereldoorlog I. - Roeselare, Algemeen christelijk werkersverbond Roeselare-Tielt, 1980, 392 blz., ill.*
449. Duvosquel J.-M., *Présence du mouvement ouvrier à Comines (1894-1914). - Socialisme, 29, nr. 172-173 (dossier spécial Hainaut occidental), 411.*
450. Huys P., *Een Gents register der vagebonden (ca. 1680-1725). Lijst van de uitgewezen Westvlamingen. - B., 82 (1982) 148-157.*
451. Huys P., *Van vagebonden en andere ongewenste gasten. - VS., 18 (1982) 509-515.*
Lijst van vagebonden en bedelaars van Westvlaamse afkomst. (17de en 18de eeuw).
452. Keymolen D., *Vrouwenarbeid in België omstreeks 1860. Vigerende en alternatieve opvattingen m.b.t. vrouwelijke huis- en fabrieksarbeid. - TSG., 8 (1982) 3-33.*
453. Lamarcq D., *Een poging tot sociale stratificatie in een Zuidvlaamse plattelandsparochie : Velzeke in de tweede helft van de 17de en in de 18de eeuw. - TSG., 8 (1982) 282-312.*
454. Libon J., *Les biens fonciers de l'église et de l'administration des pauvres à Houthem, de la fin de l'Ancien Régime à nos jours. - MSHC., 12 (1982) 55-74.*
455. Miroir A., *De syndicalisme libéral (1894-1961) : Contribution à l'étude des familles politiques. - BTNG. 13 (1982) 59-82.*
456. Mus O., *Het tingietersambacht te Ieper, 1300-1850 : een onbekende grootheid. - Tentoonstelling Oud Iepers Tin, Ieper, Stedelijk Museum, 1982, 7-47.*
Tentoonstelling 25 sept. - 4 okt. 1982.
457. Prevenier W. & Baerten J., *Nieuwe inzichten van Duitse mediëvisten over de sociale en politieke spanningen in een aantal middeleeuwse steden (Gent, Keulen, Mainz, Braunschweig en Lübeck). - BTFG., 60 (1982) 339-354.*
458. Scholliers P., *Verschuivingen in het arbeidersconsumptiepatroon, 1890-1930. - BTNG. 13 (1982) 273-312.*
459. Simler B., *Gustave Delory et les débuts du mouvement socialiste à Lille et dans la région du Nord sous la troisième République. - FN., 1982, 111-129.*
460. Thijs A.K.L., *Bij de geboorte van een mythe : de «relatieve voorspoed» van de Vlaamse plattelandsbevolking tijdens de periode van de proto-industrialisering. - BG., 65 (1982) 167-177.*
461. L.V. (Vanacker Luc), *De bende van Pollet. - VI., 4 (1982) 4, 27-33, ill., krt.*
Opereerde in zuidelijk West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk van 1898 tot 1906.
462. Van Buggenhout J., *De koopkracht der munten in onze gewesten. - BdK., 24 (1982) 80-84.*
463. Van den Abeele A., *Brugse bouwvakkers rond 1780. - B., 82 (1982) 85-87.*
464. Van den Abeele A., *Hongeroproer te Brugge, 2 en 3 maart 1847. Een breekpunt tijdens de «Ellende der Vlaanders». - HEM., 119 (1982) 131-192.*
465. Vandenbroeke C., *Prijzen en lonen als sociaal-economische verklaringsvariabelen (14de-20ste eeuw). - HMGOG., n.r., 36 (1982) 103-137, diagr.*
466. Vandenbroeke Chr., *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk. - 2de druk. - Beveren, Orbis en Orion ; Nijmegen, B. Gottmer, 1982, 301 blz., ill.*

(Orions historische bibliotheek).

467. Vanthemsche G., *De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België vóór de Tweede Wereldoorlog : de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935 tot 1938.* - BTNG., 13 (1982) 339-390.
468. Baelde M., *Een geschil betreffende de wolstapel en drankaccijnzen tussen de stad en de Spaanse naties te Brugge (1564).* - B., 82 (1982) 109-111.
469. Balduck Elie E., *Uit de tijd van de stoomtram. Lijn 115 «Poperinge-Roesbrugge-Veurne» (De Panne).* - IJzb., 12 (1982) 107-108, ill.
470. Bijmens B., *De paardevissers uit Adinkerke, Koksijde, Oostduinkerke in het verzet tegen de keizerlijke ordonnantie van 30.4.1785.* - BdK., 24 (1982) 74-79.
- Verzoek om opnieuw met stelnetten te mogen vissen zoals voorheen.
471. Buyck R., *De bedrijfsstructuur te Kaprijke volgens het penningkohier van 1580.* - AM., 32 (1981) 230-244.
472. Bremer J.T., *Vijftiende-eeuwse Vlaamse vishaalders in de kop van Noord-Holland.* - BO., 22 (1982) 333-348, ill., krt.
473. Coornaert M., *Staat van goed van een brouwerij-hoeve te Dudzele, 1663.* - RP., 24 (1982) 23-30.
474. Coppejans-Desmedt H., *Wirtschaftliche und soziale Aspekte der Industrialisierung der Belgischen Baumwollverarbeitung (1780-1850).* - Zeitschrift für Unternehmensgeschichte, 27 (1982) 147-167.
475. Degryse R., *De oudste vuurbakens van de Vlaamse kust en nabijgelegen Noordzeeoeveren (811 - einde 16de eeuw) (deel I).* - HMGOG., n.r., 36 (1982) 39-79, ill.
476. De Keyser A., *Aantekeningen rond een houten afleidingsbuis anno 1756.* - RP., 24 (1982) 145-150, ill.
- In de Gecombineerde Robbemoreel-, Gouverneurs- en Crayenspolders, ten NW van Sluis.
477. Delmelle J., *Histoire de la navigation et des ports belges.* - Bruxelles, Paul Legrain, 1982, 168 blz., ill.
478. De Volder D., *Geschiedkundig overzicht van het openbaar vervoer vanaf 1919 tot 1939 in de streek van Brugge-Knokke-Oostende-Veurne.* - Brugge, eigen beheer, 1982, blz. 900-955, ill.
479. Devyt C., *Steenbakkerscontracten in het Oostendse, 1872-1877.* - B., 82 (1982) 99-100.
480. Dewitte A., *Kaecharinc ende drooghen harijnc bij penewaerden te vercoopene, 1538.* - B., 82 (1982) 167.
- Te Brugge.
481. Foulon F., *Vlasfabrieken : productiewijze, beschrijving, herbruik.* - Jaarboek Ons Industrieel Erfgoed I, Gent 1982, blz. 211-233, ill.
482. Fromont M.H., *Une activité disparue : la pêche au long cours à Dunkerque (du XVIIIe au XXe s.).* - Lille, C.R.D.P., 1982, 245 blz. + 24 diapositieven.
483. Goeminne L., *Het gebruik en de prijs van lood in de middeleeuwse molenbouw.* - B., 82 (1982) 90.
484. Israel J.I., *Spanish Wool Exports and the European Economy, 1610-40.* - EHR., 33 (1980) 193-211.
485. Jenks S., *War die Hanse kreditfeindlich ?* - Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 69 (1982) 305-338.
486. Leenders K.A.H.W., *Etten en de turf.* - Bijdragen tot de Geschiedenis van Etten-Leur, I (1980), III + 142 blz., ill.

- Belangrijk voor wat betreft de turfexploitatie van de Monnikenmoer aldaar door het Sint-Janshospitaal in Brugge.
487. Leenders K.A.H.W., *De exploitatie van Moergronden bij Zevenbergen*. - Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda «De Oranjeboom», 32-33 (1979-1980) 235-242.
Exploitatie door het Sint-Janshospitaal van Brugge.
488. Levis E., *De Lieve, van zeekanaal tot verloederde sloot. Of toch niet?* - GT., 11 (1982) 203-211, ill.
489. Muchembled R. & Sivery G., *Nos ancêtres les paysans. Aspects du monde rural dans le Nord-Pas-de-Calais des origines à nos jours*. - Lille, C.R.D.P., 1982, 300 blz., ill.
490. Prinnet M., *La bataille de Fontenoy (11 mai 1745) vue dans le linge damassé*. - LG., 24 (1982) 317-327, ill.
Kortrijkse damastproductie.
491. Schakman M., *Onze eerste «Amerikaanse Yzeren wegen»*. - BdK., 24 (1982) 48-49.
492. Van Acker L., *De koolzaadteelt in West-Vlaanderen*. - B., 82 (1982) 358-377.
493. Van Acker L., *De Westvlaamse lintwevers*. - B., 82 (1982) 112-117.
494. V[an] B[iervliet] L., *De Vlaamse Blokmakersbeweging, Brugge-Tielt 1913-1919*. - B., 82 (1982) 378.
495. Vandewalle A., *De Brugse haven in het teken van de kanaalvaart: 17de-19de eeuw*. - Brugge en de Zee, tentoonstellingscatalogus, Brugge, 1982, blz. 55-57.
496. Vandewalle A., *Het vrouwelijk beroep van «uitghevighe» en «prijsighe», 17de-18de eeuw*. - B., 82 (1982) 238.
Zie ook B., 82 (1982) 39.
497. Vandewalle P., *De landbouw te Oostende in de XIXe eeuw*. - O., 4 (1982) 137-145.
498. De Bruyne H. & Van der Linden R., *Algemeen overzicht van een eeuw geboortegratie*. - OZ., 57 (1982) 187-212, ill.
499. Preneel L., *De demografische ontwikkeling in België sedert 1800: aspecten van een transitieproces*. - Leuven, Acco, 1981, 46 blz., ill. (Dossiers geschiedenis; nr. 9).
500. Verbeke G., *De fundatie Cobrysse*. - LG., 24 (1982) 25-39, ill.
Huwelijksbeurs in 1675 gefundeerd door Paul Cobrysse, heer van Aarsele en oud burgemeester van Brugge.
- Zie ook nrs. 269, 296, 321, 337, 342, 441.

3. Literatuurgeschiedenis

501. Beisens D., *De geschiedenis van «Ons Oud Vlaemsch», tijdschrift van Guido Gezelle voor Frans-Vlaanderen*. - FN., 1982, 130-152.
502. Bonneure F., *Georges Rodenbach en zijn boeken over Brugge*. - GiK., 18 (1980) 4, 2-19, ill.
503. Coulier E., *Omtrent «Lampernesses», een gelegenheidsgedicht van Guido Gezelle*. - GiK., 20 (1982) 3, 2-13, ill.
504. De Bruyne M., *De Gudrun van Albrecht Rodenbach*. - R., 13 (1981) 5-63, ill.
505. De Bruyne M., *De Roeselaarse rederijker, schoen- en grafmaker Raymond Calmeyn (1784-1868)*. - B., 82 (1982) 387-396, ill.

506. De Cuyper J., *Vershaeves «bewondering» voor Rodenbach, zijn opvatting over Gezelle.* - V., 29 (1980) 295-300, ill.
507. De Lille K.M., *De Familie Rodenbach en Ieper.* - IK., 18 (1982) 33-64, ill.; 65-96, ill.
 Vervolg. IK., 17 (1981) 97-128. Boekenschouw 1981 (HEm., 1982 nr. 195)
 De dichter Albrecht Rodenbach (1856-1880).
508. Denys B., *Guido Gezelle, huisvriend der van Caloens te Loppem.* - Zilleghem, 3 (1982) 132-155, ill.
509. Denys B., *Norbert Edgard Fonteyne, een vergeten schrijver ?* - Zilleghem, 3 (1982) 43-59, ill.
510. Dewitte A., *Bonaventura Vulcanius Brugensis (1538-1614). A bibliographic description of the editions 1575-1612.* - Lias, 8 (1981) 189-201.
511. Geens J., *Guido Gezelle en het Brugse station op het Zand.* - GiK., 18 (1980) 4, 26-56.
512. Gyselen G., *Otto Pankok en Guido Gezelle.* - B, 82 (1982) 171.
 Invloed van Gezelles poëzie op het werk van de Duitse beeldende kunstenaar Otto Pankok (1893-1966).
513. Hafkamp H., *Homoseksualiteit in de Nederlandse literatuur.* - SpH. 17 (1982) 584-593.
 O.m. over G. Gezelle.
514. Hostyn N., *Bij een onuitgegeven brief van Karel Van de Woestyne, Karel Van de Woestyne - Jan De Clerck.* - B., 82 (1982) 237.
515. Hugaerts F., *De anti-Vlaamse balladen van Eustache Deschamps.* - SpH., 17 (1982) 511-515.
 O.m. over Lodewijk van Male, de slag van Beverhoutsveld enz.
516. Hulpiau K., *Dichter René De Clercq als flamingant. Vóór de Eerste Wereldoorlog. De geleidelijke bewustwording.* - WT., 41 (1982) 212-225.
 Geboren Deerlijk 1877.
517. Huyghebaert J., *Cobonus en Peccavia.* - B., 82 (1982) 410-413.
 Suksesvol Vlaams toneelstuk uit het einde van de 18de eeuw.
518. Huyghebaert N.N., *Le «Sermo de Adventu SS. Gudwali et Bertulfi». Etude critique et édition.* - SE., 24 (1980) 87-113.
519. Joye M., *Gilbert de Berneville. Kortrijks dichter uit de 13de eeuw ?* - LG., 24 (1982) 17-24.
520. *Jubileumboek 25 jaar Antigone*, redaktiecomitee Noël Poblome, F.A. Commer, Bert De Wildeman, J. Corijn, R. Lanckrock. - Kortrijk, Westvlaams teater Antigone, 1981, 226 blz., ill.
521. Lagrain R., *Gezelles godsdienstlessen in het Engels klooster.* - Brugge, 1983, 144 blz., ill.
522. Pächt O., *«La terre des Flandres».* - Pantheon, 36 (1978) 1, 3-16, ill.
 Het landschap in Brugse en Parijse handschriften van de 15de eeuw.
523. Surmont J. & Stroobant D., *Litteraire bespreking : Het Liedeken.* - Pl., 11 (1982) 79-83.
 Rederijkersliedje op keizer Leopold, geschreven 1790-1792.
524. Van Biervliet L., *Ulenspiegel, livre de bon ton ook in Picardië.* - B., 82 (1982) 134-135.
 Franstalig Uilenspiegelboek van de Bruggeling Octave Delepierre (met een in Vlaanderen — i.p.v. in Duitsland — geboren hoofdpersonage) ook in Frankrijk als burgerroman verspreid.
525. Verkarre R., *Albrecht Rodenbach. De dichtertelijke dimensie van een jong gestorven honderdjarige.* - V., 29 (1980) 280-289, ill.

526. Verkarre R., *Hudo Verriest en zijn oude koster. Een toegelichte documentatie.* - V., 29 (1980) 275-279, ill.
527. Vanlandschoot R., *Ontwikkelingsgang van de waardering van Rodenbach, 1880-1980.* - V., 29 (1980) 290-294, ill.
- Zie ook nrs. 41, 217, 253, 397, 416, 682.

4. Geschiedenis van het Onderwijs.

528. Arnou P. & Devadder J., *75 jaar Broeders Xaverianen, Sint Leoschool te Zedelgem.* - Zedelgem, Heemkundige kring «Pastoor Ronse», 1980, 55 blz., ill.
529. Barra J.M., *100 jaar vrije meisjesschool 1880-1980 Leffinge.* - Leffinge, Middelkerke, J.-M. Barra, 1980, 32 blz., ill.
530. Bijnens B., *De vrije vissersberoepsschool te Koksijde.* - BdK., 24 (1982) 11-13.
1907-1927.
531. Boterberge R., *Honderdvijftig jaar vrije meisjesschool te Blankenberge 1832-1982, sedert 1851 het Sint-Jozefsgesticht.* - Blankenberge, Zusters van de H. Jozef, 1982, 149 blz., ill.
532. Buylaert C. & Decuyper P., *De geschiedenis van het middelbaar onderwijs (1532-1837) en van het Sint-Aloysiuscollege (1832-1982) in Menen.* - Menen, 1982, 296 blz., ill.
533. Coopman J., *De Armenschool te Oostende (1682-1795).* - O., 4 (1982) 51-92.
534. De Cuyper J., *De «hoge scole» of «latijnsche scole» van Kortrijk.* - LG., 24 (1982) 131-164.
535. Delplace M., *L'école communale des Cinq-Chemins à Comines - B. (1932-1982).* - MSHC., 12 (1982) 531-558.
536. Demedts A., *Hugo Verriest als opvoeder.* - V., 29 (1980) 267-274, ill.
537. De Paepe R., *Het Kortrijks Sint-Amanscollege driemaal verkocht.* - Ontmoeten (Assoc. Oudstudenten S.A.C., Kortrijk), 30 (1983) 28-34.
538. De Paepe R. & Withoutck R. & Cornillie E. & Lamiroy P., *150 Jaar Sint-Amanscollege Kortrijk 1833-1983.* - Kortrijk, 1982, 307 blz., ill.
539. Dewitte A., *Gelicentieerde schoolhouders in het bisdom Brugge onder R. Drieux, 1577-1593.* - B., 82 (1982) 76-79.
540. Dingens Y., *Een halve eeuw franstalig onderwijs te Oostende : het Instituut des Dames du Sacré-Coeur.* - O., 4 (1982) 125-130.
541. Hindryckx J., *Een Leiselenaar, student te Parijs in 1867.* - BdK., 24 (1982) 26-28.
Brief van D. Laleman.
542. Janssens A., *150 jaar België bekeken van uit het vrij katholiek onderwijs (deel 3).* - Concordia, 45 (1981) 2, 8-10.
543. Keymolen D., *Beroepsarbeid voor vrouwen van betere stand in België omstreeks 1860 : een bijdrage tot de mentaliteits- en onderwijsgeschiedenis.* - Gent, Centrum voor de studie van de historische pedagogiek, R.U.G., 1981, 65 blz.
544. Lermyte J.-M., *Verdachte gemeenteonderwijzers in het Roeselaarse. Nog een gevolg van de schoolstrijd.* - R., 13 (1981) 108-140.
545. Lermyte J.-M., *Westrozebeke, witte raaf tijdens de schoolstrijd.* - B., 82 (1982) 120-124.
1879 en volgende jaren.

546. Marchand Ph., *Ecoles et écoliers dans le Nord au XIXe siècle*. - Catalogue de l'exposition organisée par le service éducatif des archives du Nord, z.p., [1982].
547. Meire R., *Vroegste geschiedenis van het vrij technisch instituut en van het vakonderwijs in Roeselare, de vrije beroepsschool voor kunsten en ambachten op weg naar haar officiële erkenning (ca. 1890-1934)*. - Roeselare, 1982, 214 blz., ill.
548. Pillen L. & Pollet J., *175 Jaar klein seminarie te Roeselare*. - Roeselare, 1982, 208 blz., ill.
549. Schoonaert G., *De Sint-Gregoriusschool van de Sint-Jansparochie te Poperinge*. - AdS., 12 (1982) 3, 3-20, ill.; 4, 3-19, ill.
550. Simon F., *De onderwijzersbond. De eerste beroepsvereniging voor onderwijzers in België (1857-1869)*. - WT., 14 (1982) 76-94 en 150-164.
551. Tillie W., *Matigheidsgenootschap. Schoolbond tegen het alcoholisme in Watou*. - AdS., 12 (1982) 1, 16-18, ill.
552. Trio P., *De statuten van de laat-middeleeuwse clericale O.-L.-V.-broederschap van de studenten van Parijs te Ieper*. - HKCG., 148 (1982) 91-141.
- Zie ook nrs. 14, 408, 419, 521.

5. Kunstgeschiedenis en Monumenten.

553. Beckman J., *Etude d'une peinture de Verboeckhoven où figure Montaigle*. - Bull. des Amis de Montaigle, 28-29 (1980-1981) 17-24.
Schilder te Waasten geboren.
554. Cafmeyer M., *Bij meester gouborduurder Maurice Slabbinck. Brugge 1903-1978*. - B., 82 (1982) 136-147, 226-231, ill.
555. Claerhout J., *Focus op de preekstoel van de St.-Bertinuskerk te Poperinge*. - GiK., 20 (1982) 1, 7-14, ill.
556. David-Danel M.L., *Un bas-relief funéraire des saints Come et Damien*. - BSAM., 23 (1982) 172-176.
In de kathedraal van Sint-Omaars, 15de eeuw.
557. Debaere M., *Kunstschatten uit de Parochiekerk Sint-Jan de Doper te Staden*. - GS., 12 (1982) 332-366, ill.
Inventaris.
558. Debrabandere P., *Schilderijen van de kongregatie Broeders van Dale in Kortrijk*. - LG., 24 (1982) 177-180, ill.
559. Debrabandere P., *Werk van Kortrijkse kunstenaars in de etalage 100 jaar geleden*. - LG., 24 (1982) 365-366.
560. Demoen H., *Het gildezilver van de handbooggilde van Sint-Sebastiaan te Lampernisse*. - DD., 1 (1982) 99-106, ill.
561. Demoen H., *Jordaens' «Aanbidding der Koningen» in de St.-Niklaaskerk van Diksmuide*. - DD., 1 (1982) 128-136, ill.
562. Hostyn R., *De beginjaren van het museum voor schone kunsten van Oostende (1893-1897)*. - HEM., 119 (1982) 193-204, ill.
563. Hostyn N. e.a., *Du coq à l'âne. La peinture animalière au Belgique en XIXe siècle*. - Brussel, 1982, 175 blz., ill.
Betreft : o.m. E. Verboeckhoven, °Waasten.
564. Hostyn N., *Oostendse muziekgeschiedenis*. - Pl., 11 (1982) 17-18 ; 29-31 ; 67-69 ; 76-78 ; 107-109 ; 124-127 ; 161-164 ; 191-193 ; 211.
Leon Rinskopf ; Edward Lapon ; August Wiegand ; Charles Marie Widor.

565. Hostyn N., *Vergeten Oostendse kunstschilders*. - Pl., 11 (1982) 11-13 ; 35-37 ; 61-63 ; 84-86 ; 99-100 ; 135-136 ; 152-153 ; 176 ; 217-218.
XIX. Emile Wilkin ; XX. Oscar Halle ; XXI. Charles Wildt ; XXII. Charles Pavot ; XXIII. Gustaaf van Heste ; XXIV. Jef De Brock ; XXV. J. Collen-Turner ; XXVI. Vital Keuller ; XXVII. Pierre Verbeke ; XXVIII. Auguste Distave ; XXIX. H.-J. Pieters.
566. Lannoo L., *Orgels te Brugge, deel II*. - BO., 22 (1982) 59-80, ill.
Vervolg op Boekenschouw 1977-78 (HEm., 1978) nr. 806.
567. Lannoo L., *De orgels in het Franse Houlland, een miskend patrimonium*. - FN. 1982, 181-208.
568. Lannoo L. & Bonneure F., *Kunstenars op en rond Sint-Anna. Gilbert Swimberghe*. - Schr., 12 (1982-1983) 3-4, 6-12.
569. Mus O., *Ikonografie en Urbanisatie*. - GiK., 20 (1982) 1, 3-6.
Enkele bedenkingen over de stedenbouwkundige ontwikkeling van Ieper in de 19de eeuw, n.a.v. een tentoonstelling.
570. Penninck J., *Schilderij Pieter Pourbus sr.: Veelluik met taferelen uit het leven van Jezus*. - DD., 1 (1982) 2, 6-10, ill.
Het zgn. «Veelluik van (de abdij) Hemelsdale», 1564.
571. Pickery K., *Hendrik en Gustaaf Pickery, Brugse beeldhouwers*. - Brugge, Heemkundige kring Maurits Van Coppenolle, 1982, 160 blz., ill.
572. Schenk J., *Homoseksualiteit in de Nederlandse beeldende kunst voor 1800*. - SpH., XVII (1982) 576-483.
O.m. over bestraffing van homoseksuele monniken te Brugge.
573. Termote J., *Het schilderij «De bekering van de H. Willem» (ca. 1696) in de Sint-Walburgakerk te Veurne*. - Bdk., 24 (1982) 7-10, ill.
574. Theys G., *Orgelcultuur in Vlaanderen, deel XVIII*. - GiK., 20 (1982) 1, 37-38.
Orgelbouwer Philippe Busschaert, geboren Kortrijk 1948.
575. Valcke L., *De kunstverzameling De Foere*. - HEm., 119 (1982) 217-239.
576. Vanacker R., *Enkele kenmerken van het œuvre van Roeland Savery*. - CUR., 17 (1982) 77, 70-71, ill.
Vlaams schilder.
577. Van Ackere J., *Vlaamse kerkelijke beeldhouwkunst uit de 17de en 18de eeuw*. - V., 30 (1981) 3-39, ill.
578. Van Belle R., *Ikonografie en symboliek van de beschilderde grafkelders en memorietaferelen*. - HGOK., 48 (1981) 9-97, ill.
579. Van Biervliet L., *Promotoren van de neogotiek te Brugge in het spoor van A.W. Pugin*. - BO., 22 (1982) 109-118.
580. Van Cleven J., *Vlaamse neogotiek in Europees perspectief*. - V., 29 (1980) 2-15, ill.
581. Van den Abeele A., *Geschilderde panelen als jaloezieën. Een uitleg voor de «Jan van de Oliekoeken» van Jan Garemyn*. - B., 82 (1982) 239-240.
582. Van den Bussche W., *Henri-Louis Permeke (1849-1912)*. - Z.p., 1980, 34 blz., gestenc.
Catalogus van de tentoonstelling gehouden in het Provinciaal Museum Constant Permeke te Jabbeke.
583. Van Den Bussche W., *In en om de schilderkunst nu, in West-Vlaanderen : tentoonstelling : Brussel, Kredietbank, van 10 mei tot 6 juni 1982*. - Brussel, Kredietbank, 1982, 8 blz.
584. Van Hoonacker E., *Een bord uit het servies van de hertog van Orléans*. - LG., 24 (1982) 311-316, ill.

Verworven door het Museum voor Oudheidkunde en Sierkunst van Kortrijk.

585. Van Hove A. & Breyne-Bulcke A., *Katalogus*. - Tentoonstelling Oud Iepers Tin, Ieper, Stedelijk Museum, 1982, 48-72, + 15 blz., ill.
Tentoonstelling 25 sept. - 4 okt. 1982.
586. Ameeuw J., *De molens van Wervickhove (Rumbeke)*. - GiK., 20 (1980) 2, 2-3, ill.
587. Ansar P., e.a., *L'église Saint-Michel de Quesnoy-sur-Deule, 1132-1982*. - Quesnoy, Les amis du Quesnoy, 30 blz., ill.
588. Bauters P., *Molenzorg in Vlaanderen*. - Jaarboek Ons Industrieel Erfgoed I, Gent 1982, blz. 115-142, ill.
589. Bauwens J., *Pedro Ollevier «maakte» de Zeelaan van De Panne*. - GiK., 20 (1982) 3, 15-25, krtm., ill.
Begin 20ste eeuw.
590. Beernaert B., Constandt L., Esther J.-P., Struye M. en Van Vlaenderen P., *Brugse gevelgids*. - Brugge : Gemeentebestuur, 1982, 212 blz., ill.
591. Benauwt R., *De Sint-Martinuskerk te Haringe*. - GiK., 20 (1982) 1, 21-36, ill.
592. Bijttebier F., *Ons bouwkundig erfgoed*. - Cur., 17 (1982) 73, 2-9, ill.
Kortrijkse beschermde gebouwen.
593. Constandt H.J., *Iepers middeleeuwse huizen met houten gevel*. - Brussel, Paleis der Academiën, 1981, 160 + [52] blz., ill. (Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der schone kunsten, nr. 33).
594. Coutteney A., *Het stadhuis te Poperinge*. - AdS., 12 (1982) 4, 22-26, ill.
595. Declerck H., *De parochiekerk van Sint-Katharinakapelle te Pervijze*. - DD., 1 (1982) 109-118, ill.
596. Debergh N., *Koorgestoelten in West-Vlaanderen*. - Tielt ; Bussum, Lannoo, 1982, 164 blz., ill. (Oudheden in West- en Frans-Vlaanderen ; 3).
597. De Cuyper J., *Stadskernvernieuwing in Kortrijk begin 15de eeuw*. - LG., 24 (1982) 259-268.
598. De Keyser A., *Terhofstede (Retranchement)*. - RP., 24 (1982) 1-8, ill.
Fort uit de Tachtigjarige Oorlog, eertijds gelegen tussen Sluis en Cadzand.
599. De Meyer R. & Smets M., *De recente stedenbouwkundige geschiedschrijving in België omtrent negentiende en begin twintigste eeuw*. - BTNG., 13 (1982) 467-518.
600. J De Schepper, *De Frans-Belgische Moeren. Enkele gegevens aangaande de windgemalen*. - Monumenten en Landschappen, 1 (1981-1982) 3, 45-48.
601. Despriet Ph., *Sint-Laurentius in Kooigem*. - LG., 24 (1982) 61-88, ill.
Met lijst van vaklui die in de late middeleeuwen en het ancien régime aan deze kerk hebben gewerkt.
602. Devlieghe L., *De restauratie van het stadhuis te Damme*. - Monumenten en Landschappen, 2 (1982-1983) 3, 41-46.
603. Devlieghe L., *Het stadhuis te Damme*. - Damme, V.V.V., Brugge, Provinciale Dienst voor Cultuur. - 1982, 52 blz., ill.
604. Devyt C., *Onze windmolens in 1982*. - B., 82 (1982) 427
605. Driessen M., *Monumentenzorg, een taak voor vele generaties*. - OH., 36 (1982) 14-15.
606. Gerits J., Lenaerts R., Molemans J., *Heemschut*. - OH., 36 (1982) 39-48, ill.
O.m. in Frans-Vlaanderen.

607. Goddeeris J., *De Sint-Michielskerk te Roeselare in Rubens' tijd.* - GiK., 20 (1982) 2, 4-36, ill.
608. Goeminne L., *Constructie van de vangbalk in de 14de-eeuwse windmolen. Een perseboom bij een windmolen.* - B., 82 (1982) 97-98.
609. Goossens M., *Beschermingen op de zeedijk : Villa Maritza en Villa Doris.* - Monumenten en Landschappen, 1 (1981-1982) 6, 51-54.
610. Goossens M. & Mostaert D., *De restauratie van de «Grooten Vos» in Brugge en het «Wycckhuuse» in Alveringem.* - Monumenten en Landschappen, 2 (1982-1983) 3, 29-40.
611. Janssens de Bisthoven B., *Het Hof van Middelburg.* - Schr., 11 (1981-1982) 12, 10-11, ill.
Huis in de Langestraat te Brugge.
612. Lanzweert R., *Over het sinds lang verdwenen kasteel van Stavele.* - IJzb., 12 (1982) 140, ill.; 164-165, ill.
613. Leune J., *Het Kristus-Koning brandvenster in de Sint-Walburgakerk te Veurne.* - GiK., 20 (1982) 3, 26-27.
Geplaatst in 1926 of 1927 ?
614. Linters A. (ed.), *Industrial archaeology in Belgium.* - Gent, Vlaamse vereniging voor industriële archeologie, 1981, 70 blz., ill.
615. Lion M. & Ramakers M., *De kustarchitectuur in de Westhoek of het bouwen aan de rand van de zeefascinatie.* - Monumenten en Landschappen, 1 (1981-1982) 3, 30-38.
616. L[obelle] H., *Enkele neogotische realisaties van architect L. Dela Censerie te Brugge.* - V., 29 (1980) 32-34, ill.
617. L[obelle] H., *De neogotische stoffering in de bovenzaal van het Brugse stadhuis.* - V., 29 (1980) 35-37, ill.
618. Meulemeester J.-L., *De Sint-Walburgakerk, een barokke parel in het «middeleeuwse» Brugge. Enkele kunsthistorische beschouwingen.* - GiK., 19 (1981) 5, 2-47, ill.
619. Penninck J., *Brugse godshuizen. Deel II.* - Brugge, Heemkundige Kring M. Van Coppenolle, 1982, 60 blz., ill.
O.-L.-Vrouw van de Zeven Weeën, Sint-Jozef, De Meulenaere, De Pelikaan.
620. Penninck J., *De Sint-Gilliskerk te Brugge.* - MBO., 13 (1982) 5-8, 17-19, 40-41, 64-66, 83-85, 108-112, 122-126, 141-144.
Vervolg van Boekenschouw 1981 (HEM. 1982) nr. 639.
621. Pollet J., *De «Veltmeulen» te Zedelgem.* - Zilleghem, 3 (1982) 156-160.
Aanvullingen en correcties op Boekenschouw 1981 (HEM., 1982) nr. 612.
622. Priem J., *Restauratie van de Ezelpoort.* - RP., 24 (1982) 139-144, ill.
Te Brugge.
623. Roose P., *Het Van Peteghem-orgel (1838) in het voormalig Sint-Jans-Gasthuis (thans Bisschoppelijk College) te Veurne.* - Monumenten en Landschappen, 1 (1981-1982) 3, 55-61.
624. Rotsaert J., *Graven, grafinschrijven, jaargetijden uit de Sint-Jacobskerk te Brugge.* - MBO., 13 (1982) 8, 19-20, 41-44, 66-68, 85-88.
Vervolg op Boekenschouw 1981 (HEM. 1982) nr. 337.
625. *Stichting Oude Gistfabriek*, driemaandelijks nieuwsbulletin, 1 (1980), 4 nummers, 107 blz.; Idem, 2 (1981), 2 dubbelnummers, 76 blz.
Bevat allerhande berichten rond de aktie voor het behoud van de oude gistfabriek te Brugge.

626. V[an] B[ijervliet] L., *Beroemde mannen van West-Vlaanderen*. - B., 82 (1982) 312-313.
Plannen van de in 1840 opgerichte provinciale standbeeldencommissie betr. standbeelden voor Sidronius Hosschius, Simon Stevin en Ferdinand Verbiest.
627. V[an] C[leven] J., *Enkele merkwaardige Westvlaamse kerken in spitsbogenstijl*. - V., 29 (1980) 18-19, ill.
Neogotische kerken te Koksijde (Sint-Pieter), Kooigem (Sint-Laurentius) en Ingooigem (Sint-Antonius).
628. V[an] C[leven] J., *De H. Hartkerk van de Brugse Jezuïeten door architect L. Pavot*. - V., 29 (1980) 31-32, ill.
629. V[an] C[leven] J., *Het kasteel van Caloen-de Gourcy te Loppem*. - V., 29 (1980) 21-22, ill.
630. V[an] C[leven] J., *De Sint-Carolus-Borroomeuskerk te Ruiselede-Doomkerke*. - V., 29 (1980) 25-26, ill.
631. V[an] C[leven] J., *De stichting Verhaegen-Verhulst in het bedevaartsoord Vivenkapelle (Damme)*. - V., 29 (1980) 22-23, ill.
632. Vandepitte G., *Het geboortjaar van de Zwankendammemolen (Lissewege)* - RP., 24 (1982) 31-34.
633. Van Hoonacker E., *De Steen van Sigis*. - LG., 24 (1982) 16.
De zgn. grafsteen van de op het Groeningeveld gesneuvelde koning Sigis van Majorca. Datering d.m.v. thermoluminescentie.
634. Vanhoutryve A., *Het gebeurde lang geleden op Sint-Anna*. - Schr., 11 (1981-1982) 8, 8-9.
Twee berichtjes uit de Gazette van Brugge van 1880 betreffende werken aan de kerktoren van Sint-Anna.
635. Van Tyghem F., *Neogotiek en monumentenzorg*. - V., 29 (1980) 39-42, ill.
Met talrijke Westvlaamse voorbeelden.
- Zie ook nrs. 197, 198, 252, 294, 313, 314, 315, 341, 350, 361, 388, 418, 512.

6. Geschiedenis van de Drukkunst, de Pers en de Communicatiemediã.

636. Grisay A., *Une curiosit  litteraire : «Le Petit Touriste»*. - Le livre & l'estampe, revue trimestrielle de la Soci t  royale des bibliophiles et iconophiles de Belgique, 28 (1982) 195-197.
Maandblaadje met een zeer beperkte oplage, uitgegeven door de bekende Brugse drukkersfamilie Popp in 1883-1884, waarin o.m. teksten van Georges Rodenbach, F licien Rops, Emile Verhaeren en Max Waller.
637. Lanszweert R., *Wereldoorlog I 1914-1918 (15). De Frontblaadjes*. - IJzb., 12 (1982) 100-101, portr.
Vervolg op IJzb., 11 (1981) 84-85 = Boekenschouw 1981 (HEM., 1982), nr. 737.
638. Lanszweert R., *Wereldoorlog I 1914-1918 (16). Het Frontblaadje «Het Poperinghenaartje»*. - IJzb., 12 (1982) 131-132, ill.
639. Lanszweert R., *Wereldoorlog I 1914-1918 (17). De Vlaamse dag- en weekbladen*. - IJzb., 12 (1982) 172-173, ill.
640. Van den Abeele A., *Drukker Pieter De Sloovere versus deken en hoofdmannen van de Kamer van Koophandel te Brugge, 1766*. - B., 82 (1982) 404-409.

641. Van den Abeele A., *De Hoop van Brugge, 1846-1848, Politiek blad en roddelkrantje. Nieuwe bronnen over een bijna onbekend blad.* - BO., 22 (1982) 293-323, ill.
642. Van den Abeele A., *Een proces tussen twee Brugse drukkers. Karel De Clerck tegen Pieter De Sloovere, 1763-1766.* - B., 82 (1982) 379-381.
643. Vergriete T., *Les archives et les livres anciens de Bergues.* - FN. 1982, 153-188.
- Zie ook nrs. 21, 223, 371, 510.

7. Kerkgeschiedenis

644. Backhouse M., *De verspreiding van het Calvinisme in Vlaanderen in de XVIe eeuw: bijbellezingen en Conventikels in het industriegebied (1559-1562).* - FN. 1982, 62-79.
645. Boutens S., *Jabbeke op kerkelijk gebied, dln. 2 en 3.* - BO., 22 (1982) 87-108 en 147-159.
Vervolg op Boekenschouw 1981 (HEm. 1982) nr. 663.
646. Cappon G., *De onderpastoors van Zedelgem in de periode 1735-1775.* - Zilleghem, 3 (1982) 161-164, ill.
647. Clarysse L. e.a., *Constant Lievens, 1856-1893, Jezüet-missionaris bevrijder van een volk.* - Brussel, 1979, 44 blz., ill.
648. Decavele J., *Het herstel van het Calvinisme in Vlaanderen in de eerste jaren na de pacificatie van Gent (1577-1578).* - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 9-33.
649. Decavele J., *Historiografie van het zestiende-eeuws protestantisme in België.* - Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, 62 (1982) 1-27.
650. De Cuyper J., *Het «Susterhuys» van Kortrijk. Het klooster van de Grauwe Zusters in de 15de en 16de eeuw.* - LG., 24 (1982) 3-15, ill.
Met chronologische lijst van de oversten in de 15de en 16de eeuw.
651. De Jaeghere T., *De geschiedenis van de Duinenabdij te Brugge.* - Schr., 11 (1981-1982) 6, 4-10; 7, 6-8; 8, 5-8; 9, 5-8; 10, 8-9; 11, 3-8; 12, 5-9, ill.
652. Demarest H., *De Marollen.* - OH., 36 (1982) 134-142, ill.
De zusters Maricolen, o.a. te Brugge.
653. De Pue Jordanus P., *Geschiedenis van het oud-dominikanen klooster te Ieper (1263-1797).* - Gent, Paters Dominikanen, 1982, 175 p., ill.
654. Deseyne J., *Het seculiere Onze-Lieve-Vrouw-Kapittel te Zonnebeke (vóór 1072-1142).* - IK., 18 (1982) 99-114.
655. Desmedt M., *De kerkgeschiedenis te Snellegem.* - BO., 22 (1982) 160-210, ill.
656. Devadder J., *1931-1981, Xaverianen 50 jaar in Zaïre.* - Concordia, 45, nr. 2 van 1981, 2-5.
657. Dewitte A., *Chronologie van de reformatie te Brugge en in het Brugse Vrije (1485-1593).* - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 34-44.
658. Franchoo A., *Van pastoor Campaigne, en zijn kerk- en schaalmeesters te Varsenare.* - BO., 22 (1982) 81-86.
659. Geldhof J., *Calvinisme in het Brugse Vrije.* - B., 82 (1982) 46-70, 176-190.
Vervolg op Boekenschouw 1981 (HEm., 1982) nr. 679.
660. Geldhof J., *De politieke en religieuze situatie in het Brugse Vrije, 1578-1584.* - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 55-70.
661. Gerits J., *Het Sint-Lutgartjaar 1982.* - OH., 22 (1982) 29-33, ill.

662. Janssens de Bisthoven B., *De Lieve-Vrouwkapel van Male, 1680-1966*. - HEm., 119 (1982) 205-215, ill.
663. Lambrecht D., *Werd Jacob van Maerlant door de synode veroordeeld?* - B., 82 (1982) 253-260.
664. Michem F., *De parochiegeestelijkheid in het Meetjesland tijdens het Oud Regiem*. - AM., 32 (1981) 88-139.
665. Pieters E., *Antoon Triest als bisschop van Brugge (1616-1620). Bijdrage tot de religieuze en mentaliteitsgeschiedenis*. - HEm., 119 (1982) 5-63.
666. Platelle H., *La mort précieuse. La mort des moines d'après quelques sources des Pays Bas du sud*. - Revue Mabillon, nr. 289, juillet-sept. 1982, blz. 151-174.
667. Platelle H., *Le pèlerinage en Terre Sainte d'Anselme Adorno (1470-1471) d'après un ouvrage récent*. - Mélanges de science religieuse, 39 (1982) 19-28.
668. Pollet J., *Een en ander over de kerkfabriek tijdens de XVIe eeuw*. - Zilleghem, 3 (1982) 33-40.
669. Pollet J., *Pastors te Zedelgem in de zestiende eeuw*. - Zilleghem, 3 (1982) 4-31.
670. Rotsaert J., *De Karmelieten van de Theresiaanse hervorming of Karmelieten Discalsen te Brugge*. - BO., 22 (1982) 5-44, ill.
671. Van Acker L., *Het doopsel aan doodgeboren kinderen*. - B., 82 (1982) 416-420.
672. Van Acker L., *De zeven getijden in Poperinge*. - B., 82 (1982) 127-128.
673. Vandamme L., *Calvinisme in het Brugse koopmansmilieu : het consistorielid Godefroot Slabbaert*. - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 123-134.
674. Vandamme L., *Het Calvinisme te Brugge in beweging (1560-1566)*. - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 102-122.
675. Van der Bauwhede D., *De Oostvlaamse synode, Brugge 1582*. - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 168-189.
676. Van der Bauwhede D. & Goetinck M., *Brugge in de Geuzentijd. Bijdragen tot de geschiedenis van de Hervorming te Brugge en in het Brugse Vrije tijdens de 16de eeuw. Herdenking Oostvlaamse Synode, Brugge 8 en 9 mei 1582*. - Brugge 1982, 240 blz., ill.
677. Van Dooren J.-P., *De hervormde gemeente Sluis 1578-1582. De kerkerads-acta met inleiding en toelichtingen*. - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 135-167.
678. Van Loon J., *De heilige Farahildis : haar naam en de historische waarde van haar vita*. - N., 14 (1982) 103-115.
679. Van Vooren G.A.C., *Aardenburg in de woelige jaren 1578-1583*. - Brugge in de Geuzentijd, Brugge 1982, blz. 199-218.
680. Van Wageningen D. (naar een tekst van), *De protestantse kerk van Kortrijk (Hovenierstraat)*. - Cur., 17 (1982) 82, 163-166, ill.

Zie ook nrs. 12, 23, 24, 399.

8. Geschiedenis van de Vlaamse beweging.

681. Gubin E., *Flamingantisme et patriotisme en Belgique au XIXe siècle*. - TG., 95 (1982) 558-576.
682. Vandekerckhove M., *Welk is de invloed van Gezelle en Rodenbach in de 150-jarige Vlaamse Beweging?* - V., 29 (1980) 257-261, ill.

Zie ook nrs. 224, 516.

9. Militaire geschiedenis.

683. Delahaye G., *De laatste meidagen van 't jaar 1940 in Ieper.* - IK., 18 (1982) 117-123.
Oorlogsgebeuren.
684. Leeuwerck E., *Neergestorte vliegtuigen tijdens de oorlog 1940-45 te Poperinge en omgeving.* - AdS., 12 (1982) 3, 30-32, ill.
685. Morre R., *De slag om 't molentje : Moerkerke 1944.* - Eeklo, De Eecloonaar, 1981, 170 blz., ill.
686. Mortelmans R., *Kerstdag 1914 aan de IJzer.* - DD., 1 (1982) 137-141, ill.
Een vreedzame ontmoeting tussen Duitsers en Belgen.
687. Vandembroucke D., *Quand les avions s'abattaient sur Mouscron.* - MSHM., 3 (1982) 277-311.
Wereldoorlogen I en II.
688. Verbrugghen J.F., *Vlaamse gemeentelegers tegen Franse ridderlegers in de 14de en 15de eeuw.* - BTMG., 24 (1981) 359-382.
689. Vlaemynck J., *Duitse stellingen te Diksmuide, Esen en Vladslo (10 november 1917 tot einde februari 1918).* - DD., 1 (1982) 1, 8-16, ill., 2 krtn.
690. Vlamijnck M., *De slag bij Nieuwpoort in 1600.* - Westende, Middelkerke, Heemkring Bachten de Kupe, 1981, 72 blz., ill. (Heembibliotheek Bachten de Kupe, nr. 19).
- Zie ook nrs. 279, 326, 344, 355, 372, 382, 384, 392, 412, 413.

10. Geschiedenis van de Wetenschappen.

691. Blondeau R.A., *De eerste kinderarts van de streek. Bij het heengaan van Dokter Henri Boucquey (1923-1982).* - IJzb., 12 (1982) 115-116, portr.
Te Poperinge.
692. Platelle H., *Médecine, religion et progrès. François de Héroguelle, médecin de Saint-Amand à la fin du XVIIe s.* - Société des sciences, de l'agriculture et des arts de Lille. Séance annuelle du 21 novembre 1982, blz. 1-13.

Lijst van de afkortingen

- A. = Augustiniana, Heverlee.
AB. = Analecta Bollandiana, Brussel.
ABB. = Archief- en Bibliotheekwezen in België, Brussel.
ABVH. = Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis, Brussel.
AdS. = Aan de Schreve, Poperinge.
AESC. = Annales. Economies-Sociétés-Civilisations, Parijs.
AHN. = Acta historicae Neerlandicae.
AM. = Appeltjes van het Meetjesland, Eeklo.
AVD. = Les Amis du vieux Dunkerque, Duinkerke.
B. = Biekorf, Brugge.
BCFF. = Bulletin du Comité flamand de France, Duinkerke.
BG. = Bijdragen tot de Geschiedenis, inzonderheid van het hertogdom Brabant, Antwerpen.

- BGTWO. = Bijdragen tot de geschiedenis van de tweede wereldoorlog.
 BGWZ. = Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen.
 BIHBR. = Bulletin de l'Institut historique belge de Rome.
 BdK. = Bachten de Kupe, Nieuwpoort.
 BKCM.L. = Bulletin van de Koninklijke Commissie van monumenten en landschappen, Brussel.
 BMGN. = Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, Utrecht-'s Gravenhage.
 BO. = Het Brugs Ommeland, Sint-Andries (Brugge).
 BOSKW. = Binding. Orgaan van de Stedelijke Kultuurraad, Wervik.
 BROB. = Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
 BSAM. = Bulletin trimestriel de la Société académique des Antiquaires de la Morinie, Saint-Omer.
 BSEPC. = Bulletin de la Société d'Etudes pour la province de Cambrai.
 BTFG. = Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, Brussel.
 BTMG. = Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis, Brussel.
 BTNG. = Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, Gent.
 BTOK. = Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, Brussel.
 C. = Cîteaux. Commentarii cistercienses, Westmalle.
 CB. = Cahiers bruxellois, Brussel.
 CBG. = Collationes.
 CBKGW. = Circulaire van het Belgisch Comité voor de Geschiedenis der Wetenschappen.
 CCM. = Cahiers de Civilisation médiévale, Poitiers.
 CENB. = Cercle d'Etudes numismatiques. Bulletin, Brussel.
 CII. = Cnoc is ier, Knokke.
 Cur. = Curtrike, Kortrijk.
 DD. = Den Dyzere, Diksmuide.
 Derlike = Derlike. Driemaandelijks tijdschrift van de Heemkring Dorp en Toren. Deerlijk.
 DJ. = Ledenblad. Heemkundige Kring David Jonckheere. Aartrijke.
 EHR. = The Economic History Review, Londen.
 F. = Franciscana, Sint-Truiden.
 FN. = De Franse Nederlanden. Jaarboek uitgegeven door de Stichting Ons Erfdeel, Rekkem.
 GB. = Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, Gent.
 GiK. = De Gidsenkring, Brugge.
 GK. = Gezellekroniek, Antwerpen.
 GP. = De gulden passer.
 GS. = Het gebied van Staden, Staden.
 GT. = Gentsche Tijdinghen.
 H. = Helinium.
 HEm. = Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge.
 HG. = Hansische Geschichtsblätter.
 HGOK. = Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk.
 HKCG. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel.
 HKCUOW. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave van oude wetten en verordeningen van België.

- HKZNM. = Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis, Brussel.
- HMGOG. = Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.
- IJZB. = De IJzerbode. Roesbrugge-Haringe.
- IK. = Iepers Kwartier, Ieper.
- JBB. = Jaarboek van de Heemkundige Kring «Bos en Beverveld», Oedelem.
- JGOKW. = Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring «De Gaverstreke», Waregem.
- JHC. = Jaarboek Heemkring Ter Cuere, Bredene.
- JKH. = Jaarboek van de Heemkundige Kring Houtland, Torhout.
- JHKS. = Jaarboek van de Heemkundige Kring «Het Scheldeveld», Sint-Martens-Latem.
- KVA. = Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Gent.
- LA. = Het Land van Aalst.
- LB. = Het Land van Beveren, Kallo.
- LG. = De Leiegouw, Kortrijk.
- M. = Mandeldal.
- MA. = Le Moyen-Age, Brussel.
- MBO. = Mededelingen voor het Brugs Ommeland, Sint-Andries (Brugge).
- MGN. = De middelaar tussen de genealogische navorsers.
- ML. = Museumleven.
- MMA. = Mededelingen van de Marineacademie, Antwerpen.
- MSHC. = Mémoires de la Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la région, Komen-Waasten.
- MSHM. = Mémoires de la Société d'histoire de Mouscron et de la région, Moeskroen.
- N. = Naamkunde. Mededelingen van het Instituut voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor naamkunde en nederzettingsgeschiedenis te Amsterdam.
- NRA. = Nieuwe Rumbeekse Avondstonder, Rumbeke.
- O. = Ostendiana, Oostende.
- OE. = Ons Erfdeel, Rekkem.
- OGE. = Ons Geestelijk Erf, Tielt.
- OH. = Ons Heem, Sint-Martens-Latem.
- OZ. = Oostvlaamse Zanten, Gent.
- P. = Le Parchemin, Gentbrugge.
- PL. = De Plate, Oostende.
- R. = Rollariensia, Roeselare.
- RB. = Revue Bénédictine, Maredsous.
- RBNS. = Revue belge de Numismatique et de Sigillographie, Brussel.
- RH. = Revue historique, Parijs.
- RHE. = Revue d'Histoire ecclésiastique, Leuven.
- RHES. = Revue d'Histoire économique et sociale.
- RN. = Revue du Nord, Rijsel.
- RP. = Rond de Poldertorens, Oostkerke.
- RT. = De roede van Tielt.
- S. = Scriptorium, Brussel.
- Schr. = Het Schrijverke. Orgaan van de Culturele Kring St. Anna, Brugge.
- SE. = Sacris Erudiri, Steenbrugge.
- SH. = Scientiarum Historia, Antwerpen.
- SL. = Standen en Landen, Leuven.

- Streven = Streven. Maandblad voor Geestesleven en Cultuur, Leuven.
 SpH. = Spiegel Historiaal, Bussum.
 TG. = Tijdschrift voor Geschiedenis, Groningen.
 TGB. = Tijdschrift (driemaandelijks) van het Gemeentekrediet van België, Brussel.
 TM. = Ten Mandere, Izegem.
 TN. = Tijdschrift voor Numismatiek, Brussel.
 TRG. = Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, Groningen.
 TSG. = Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis.
 TT. = Taal en Tongval.
 V. = Vlaanderen, Tielt.
 VK. = Volkskunde, Antwerpen.
 VI. = Vlietmara, Vleteren.
 VMSOCW. = Verslagen en Mededelingen van de Stedelijke Oudheidkundige Commissie, Wervik.
 VN. = La vie numismatique. Brussel.
 VS. = De Vlaamse Stam. Antwerpen.
 W. = 't Wingerhoen. Menen.
 WT. = Wetenschappelijke Tijdingen. Sint Amandsberg.
 Z. = Zonneheem, Zonnebeke.
 Zilleghem = Zilleghem, Zedelgem.
 ZT. = Zeeuws Tijdschrift, Middelburg.

Register op de auteursnamen

De getallen verwijzen naar de volgnummers. De voorvoegsels (de, d', des, van, von, enz...) worden bij de rangschikking in acht genomen.

A.B., 170	Bastiaens A., 136
Abicht M., 445	Bauters P., 588
Aerbeydt G., 141	Bauwens J., 589
Agache R., 64	Beckman J., 553
Ameeuw J., 586	Becuwe M., 267
Ansar P., 587	Beernaert B., 590
Arickx V., 171, 386	Beisens D., 501
Arnou P., 528	Bellanger G., 66
Art J., 265	Benauxt R., 591
Backhouse M., 19, 644	Berns J.B., 50
Baelde M., 172, 266, 337, 425, 468	Berteloot M., 13
Baerten J., 457	Beun J., 228, 229
Baeteman C., 65	Beyen J.J., 173, 174
Balduck Elie E., 469	Bijnens B., 285, 342, 366, 470, 530
Ballegeer J., 333	Bijttebier F., 592
Barra J.M., 529	Billiet G., 51, 175

Boekenshouw

- Blondeau Roger-A., (R.A.B.) 29,
176, 177, 230, 446, 691
Bombacy J., 2
Bossaert A., 142, 143, 144, 145
Bonneure F., 502, 568
Bonte F., 385
Bontinck F., 178
Bonquet P., 298
Bossu G., 401
Boterberge R., 303, 531
Boulon B., 286
Bourgeois H., 363, 414
Bourgeois J., 67, 68, 69, 70
Boutens S., 645
Bouwens J., 367
Braem E., 343
Bréart B., 64
Bremer J.T., 472
Breyne - Bulcke A., 585
Buyck R., 471
Buylaert C., 532
Cafmeyer M., 554
Cailliau J., 231
Callebaut D., 71, 72
Callewaert D., 232, 233
Cappon G., 420, 421, 646
Carson P., 268
Catteeuw P., 234
Chautard J., 137
Christiaen R., 422
Christiaens M., 354
Claerhout J., 555
Claes F., 3, 31, 52, 53
Claeys G., 384
Clarysse L., 647
Clauzel D., 440
Clement - Zwaenepoel G., 32
Clist B., 73
Cloet M., 8
Coghe P., 152
Collen B., 179
Colson P., 355
Constandt H.J., 356, 593
Constandt L., 590
Constandt M., 368
Cools E., 74
Coopman J., 533
Coornaert M., 25, 473
Copejans - Desmedt H., 474
Cornillie E., 538
Correns R., 54
Coulier E., 503
Coussée B., 235
Coutteney A., 390, 594
Craeybeckx J., 283
Crespo Fabiao L., 269
D.A., 293, 294
Daem M., 236
Daems H., 54
Dalle G., 287
Danhieux L., 13
Danneel M., 426
Danneels P., 333
Dauchot - Dehon., 75
David - Danel M.L., 556
Dawyndt A., 237, 238, 407
Debaere M., 557
Debaes J., 427
De Baets A., 147
Debergh N., 596
De Boodt - Maselis M.C., 180, 181
Debrabandere F., 33, 34, 35, 36, 37,
47, 148, 251
Debrabandere P., 558, 559
De Brie M., 149, 182
Debrock W., 183
Debrouwere M., 336
Debroux A., 335
De Bruyne H., 498
De Bruyne M., 239, 504, 505
De Busschere K., 55, 240
De Caluwe A., 428
Decavele J., 648, 649
De Cock S., 76, 77
Declerck H., 595
Declerck R., 184
Decorte L., 185, 203
Decoster M., 78
De Cuyper J., 506, 534, 597, 650
Decuyper P., 532
De Deygere R., 270
De Ghellinck Vaernewyck X., 150
Degryse R., 475
De Jaeghere T., 651
De Keyser A., 476, 598
De Keyser R., 26, 241
Delahaye G., 683
Delannoy Y., 186

- Deldicque H., 343
 Delepierre A.M., 27
 De Lille K.M., 507
 Delmelle J., 477
 Delplace M., 535
 Delporte J., 379
 Demarest H., 242, 652
 Demedts A., 536
 Demerre G., 364
 De Meulemeester J., 84, 85, 86, 87,
 88, 89, 90, 91
 De Meyer R., 599
 Demoen H., 560, 561
 De Mulder L., 305
 Denys B., 508, 509
 De Paepe R., 350, 537, 538
 Depaew R., 343
 Depauw C., 331, 358
 Depauw - Debroux A en C., 359
 De Pue Jordanus P., 653
 Deregnaucourt J.-P., 332
 Deroubaix J., 187
 Derville A., 400
 Desaever E., 54
 De Schepper H., 271
 De Schepper J., 600
 de Schietere de Lophem A., 13
 De Schrijver D., 301
 Deseyne J., 654
 De Simpel F., 69, 70
 Desmedt M., 655
 De Soete S., 306
 Despriet Ph., 79, 80, 81, 82, 83, 601
 Desseaux D., 188
 Devadder J., 528, 656
 Devliegher L., 13, 14, 602, 603
 Devloo L., 189
 Devogelaere J., 448
 De Volder D., 478
 Devos A., 38, 39, 40
 Devos J., 75
 Devos M., 56, 57, 58, 59, 60
 Devos R., 38, 39, 40
 Devrecker Roland., 326
 De Vriendt J., 151
 De Vroede M., 272
 Devyt C., 479, 604
 Dewilde M., 92, 93, 327
 Dewitte A., 61, 190, 480, 510, 539,
 657
 De Witte H., 5, 6, 13, 94
 Dewulf F., 297
 Dewulf L., 41
 Dewulf - Heus R.L., 152, 153
 Deylgat H., 397
 Dezutter W.P., 5, 6, 13, 243
 D'Hondt., 331a
 D'Hondt L., 96
 Dingsens Y., 540
 Dion R., 353
 Doise J., 419
 Donche P., 154, 191
 Douglas Farquchar James., 21
 Dreesen J.B., 369, 370, 371
 Driessen M., 605
 Ducatteeuw E., 336
 Dufournet J., 343a
 Dumortier H.-H., 344
 Duvosquel J.-M., 13, 345, 346, 347,
 449
 d'Ydewalle S., 402
 Esther J.-P., 5, 509
 Everaert D., 307
 Favorel N., 155
 Feenstra R., 192
 Filliaert J., 372
 Foulon F., 481
 Foulon M., 289
 Franchoo A., 658
 Franssens K., 178
 Frix F., 75
 Fromont M.H., 482
 Geens J., 511
 Geirnaert N., 5, 6, 15, 22, 308, 309
 Geldhof J., 310, 417, 659, 660
 Gerits J., 54, 62, 193, 244, 606, 661
 Ghekière A., 357
 Gheysens J., 410
 Gilissen J., 194, 195
 Gilot E., 75
 Gob A., 124
 Goddeeris J., 607
 Godding P., 429
 Goeminne L., 483, 608
 Goetinck M., 676
 Goossens M., 609, 610
 Goris P., 360

Boekenschouw

- Grim J., 156
Grisay A., 636
Gubin E., 681
Gyselen G., 512
Gysseling M., 42, 43, 44
Hafkamp H., 513
Hautekiet F., 157
Heughebaert A., 415
Heylen J., 75
Hilaire Y.M., 365
Hindryckx J., 408, 541
Hostyn N., 197, 198, 514, 563, 564,
565
Hostyn R., 562
Hugaerts F., 515
Hulpiau K., 516
Huyghe J., 245
Hughebaert J., 199, 416, 517
Huyghebaert N.N., 518
Huys P., 158, 450, 451
Huysentruyt A., 159
Huysmans F., 54
Israel J.I., 484
Janssens A., 542
Janssens D., 98, 99, 100, 101, 109
Janssens de Bisthoven B., 13, 200,
611, 662
Janssens P., 95
Jenks S., 485
Jennart N., 13
Joye M., 519
Jurion F., 102
Keteliers., 296
Keymolen D., 452, 543
Koldewij A.M., 201
Lagrain R., 521
Laleman M.C., 103
Lamarcq D., 453
Lambrecht D., 663
Lamiroy P., 538
Lannoo L., 566, 567, 568
Lanszweert R., 612, 637, 638, 639
Laporte G., 324
Leenders K.A.H.W., 486, 487
Leeuwerck E., 391, 392, 684
Legge J., 246
Leman P., 104
Lenaerts R., 606
Lermyte J.-M., 544, 545
Leroy R., 373
Lesenne M., 105
Leune J., 613
Levis E., 488
Libon J., 454
Lievens R., 398
Linters A., 106, 614
Lion M., 615
Lobelle H., 616, 617
Lombaerde P., 374
Loncke D., 351
Lottin A., 409
Lowyck A., 202, 204, 205, 206
Maddens N., 10, 295, 299, 302
Maervoet W., 207
Maes N., 45
Manning A.F., 272
Marchand Ph., 546
Maruszewski, 54
Meere J., 273
Meire R., 547
Mertens J., 13, 375
Meulemeester J.L., 247, 618
Michem F., 664
Milis L., 18
Miroir A., 455
Moeyaert C., 63
Molemans J., 606
Monballyu J., 17, 248, 249, 430
Morisse J., 70, 138
Morre R., 685
Mortelmans R., 686
Mostaert D., 610
Muchemled R., 489
Mus O., 456, 569
Naveaux J., 394
Nuytens Michiel, 11, 208
Ostyn G., 28
Otte M., 124
Pächt O., 522
Parez R., 415
Penard P., 209
Penninck J., 313, 314, 315, 330,
403, 570, 619, 620
Perdu O., 152
Pickery K., 571
Pierrard P., 395
Pieters E., 665
Pillen L., 548

- Pitteloen G., 343
 Plattele H., 13, 406, 666, 667, 692
 Pollet J., 291, 423, 548, 621, 668, 669
 Potié J., 387
 Poulain M., 289
 Preneel L., 499
 Prevenier W., 457
 Priem J., 622
 Prinnet M., 490
 Ramakers M., 615
 Rau J., 26, 241, 325
 Raveschot P., 71, 72
 Ravijts G., 54
 Roelands K., 210
 Roelstraete J., 160, 250
 Rogge M., 107, 108, 109, 110, 111, 126
 Roose P., 623
 Rotsaert J., 5, 211, 316, 624, 670
 Rotsaert K., 212
 Ryckaert M., 5, 6, 8, 12, 13, 324
 Ryckeboer H., 57, 58, 59, 60
 Schakman M., 491
 Schenk J., 572
 Schepens L., 274
 Scholliers P., 458
 Schoonaert G., 549
 Schoonheere A., 348
 Segers Ph., 46
 Seillier Cl., 66
 Seys A., 134
 Simaey W., 292
 Simler B., 459
 Simon F., 550
 Sivery G., 489
 Six J., 13
 Smets M., 599
 Smits A., 317
 Soete J., 47, 251
 Stalpaert H., 252
 Staner P., 213
 Steppe J.K., 275
 Stols E., 276
 Stowe P., 112
 Strobbe M., 30
 Stroobant D., 523
 Stuyve M., 590
 Stynen H., 216
 Surmont J., 214, 376, 523
 Swimberghe P., 6
 Symoen R., 48, 215, 324, 341, 404
 Tanghe J., 217
 Termote J., 87, 88, 89, 90, 91, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 573
 Therry M., 399
 Theys G., 574
 Thijs A.K.L., 460
 Thoen H., 70, 76, 77, 122, 123
 Tillie W., 161, 393, 431, 551
 Top S., 218, 253
 Tournoy G., 17
 Trio P., 552
 Ulixir - Closset M., 124
 Valcke L., 13, 575
 Van Acker K.G., 442
 Van Acker L., 418, 492, 493, 671, 672
 Vanacker Luc, 461
 Vanacker R., 576
 Van Ackere J., 577
 Van Belle R., 24, 578
 Van Beylen J., 324
 Van Biervliet A.-T., 219
 Van Biervliet L., 16, 277, 377, 494, 524, 579, 626
 Van Buggenhout J., 389, 405, 462
 Van Caenegem R.C., 18, 220, 443
 Van Caillie A., 221
 Van Campenhout F., 222
 Van Cleven J., 580, 627, 628, 629, 630, 631
 Vandamme G., 378
 Vandamme L., 673, 674
 Vandamme M., 379
 Vandamme P., 424
 Vandekerckhove M., 682
 Van den Abele A., 223, 318, 319, 463, 464, 581, 640, 641, 642
 Vandenauweele A., 380
 Van den Auweele D., 17, 324
 Vandenberghe R., 162, 361, 362
 Vandenberghe S., 6
 Vandenbroeke Chr., 465, 466
 Vanden Broucke A., 411
 Vandenbroucke D., 687
 Van den Bussche W., 582, 583

Boekenschouw

- Van den Eijnde S., 254
Vandenhoude J., 103
Vandepitte G., 256, 257, 632
Van der Bauwhede D., 23, 320,
675, 676
Vandercruysse T., 321
Van der Linden R., 498
Vandermaesen - Vandewoude K.,
278
Vanderpijpen W., 13
Vander Plaetse R., 6, 432, 433
Van der Wiele J., 434
Vandewalle A., 5, 6, 13, 324, 435,
495, 496
Vandewalle P., 497
Van de Walle R., 71, 72
Van Dooren J.-P., 677
Van Doorselaer A., 110, 111, 125,
126
Van Eenoo R., 324
Van Haverbeke E., 163
Vanhemelrijck F., 255, 258
Vanherpe H., 396
Van Hoonacker E., 584, 633
Van Hoonacker M., 279
Vanhoutryve A., 634
Van Houtte J.-A., 322
Van Hove A., 585
Van Keymeulen J., 57, 58, 59, 60,
140
Van Laere R., 54
Vanlandschoot R., 527
Van Loo R., 323
Van Loon J., 678
Van Nieuwenhuysse G., 164
Van Nieuwenhuysen A., 444
Vannoppen H., 54
Van Outryve R., 328
Van Overstraeten J., 165
Van Strydonck M., 75
Vanthemsche G., 467
Vanthuyne H.J., 412, 413
Van Tyghem F., 635
Van Vlaenderen P., 590
Van Vooren G.A.C., 679
Van Vyve J., 166
Van Wageningen D., 680
Van Wekhuoven P.J.K., 167
Van Ysacker C., 127
Verbeke G., 500
Verbrugghen J.F., 688
Vergriete T., 643
Verhaeghe F., 128, 129, 130, 131,
132, 133, 134
Verhaeghe J., 168
Verheule L., 290
Verheye Staf, 338, 436
Verkarre R., 525, 526
Verlonje W., 260
Vermander D., 334
Vermeersch V., 324
Vermeulen M., 54
Verrycken A., 259
Verschuere S., 340
Verstraete E., 261, 300, 352
Verstraete P.J., 224
Vilain O., 382, 383
Vlaemynck C., 324
Vlaemynck J., 225, 262, 263, 329,
330, 689
Vlamijnck M., 690
Vossen C., 280
Waegeman O., 54
Waelkens L., 437
Walle J.-C., 226, 388
Waltenier G., 169
Wanner A.M., 54
Watthy R., 139
Wellens R., 281, 439
Witdoux R., 49
Withouck R., 538
Witte E., 282, 283
Wyffels C., 284
Zwaenepoel G., 227, 264

INHOUD

BIJDRAGEN

- B.A. Vermaseren, *Twee onderzoekingen over Vlaanderen en prins Willem van Oranje. I. De kwestie der pandsteden in 1576 en 1577.* 5- 44
- R. Barbry, *Catechisatie en Zondagsschool op het Zuid-Westvlaamse platteland. Reningelst, 1645-1880.* 45- 88
- R. Degryse, *Vlaamse kolenschepen en Schonense kaakharving te Newcastle upon Tyne (1377-1391).* 157-188
- A. Janssens de Bisthoven, *«L'affaire des tableaux de Bruges» en de vermeende restauratie van de Vlaamse Primitieven in 1902-1908.* 189-222

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- R. Van Belle, *Een riddergrafzerk uit de Duinenabdij.* 89- 94
- B. Janssens de Bisthoven, *Het feest van het H. Bloed.* 95-100
- M. Constandt, *Het «villainperium» van Dr. Joux te Oostende vóór 1914.* 101-107
- M. Therry, *Volksboeken in het onderwijs. Een lijst van verboden boeken van de Brugse bisschop Antoon Triest uit 1621.* 223-226

VLAAMSE BIOGRAFICA

- J. Devadder C.F.X., *Leo-Fidelis Van den Poel (1790-1837) de dokterszoon uit Wakken* (Een biografische schets). 109-123
- N. Hostyn, *Marineschilder Louis Serruys (1820-1873).* 227-231

BOEKBESPREKINGEN

- N. Geirnaert, *Inventaris van de doop-, trouw- en begraafboeken bewaard in het Stadsarchief te Brugge* (M.Cloet). 125-126

A. Zoete, <i>Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1405-1419)</i> (M. Nuytens).	127-128
H.J. Constandt, <i>Ieperse middeleeuwse huizen met houten gevel</i> (M. Ryckaert).	129-130
J. Van Houtte, <i>De geschiedenis van Brugge</i> (M. Ryckaert).	131-134
J. Mertens (ed.), <i>Bronnen voor de historische geografie van België. Handelingen van het Colloquium te Brussel 25-27.IV.1979</i> (B. Augustyn & E. Thoen).	233-239
H. Devos, H. Ryckeboer, J. Van Keymeulen, <i>Woordenboek van de Vlaamse dialecten, deel II : Niet-agrarische vaktalen, aflevering 1 : de mandemaker, aflevering 2 : de strodekker, aflevering 3 : de handspinner en touwslager</i> (L. Valcke).	239-240
L. Simons, <i>Vlaamse en Nederduitse literatuur in de 19de eeuw. I. Van Verlooy tot Gezelle</i> (L. Valcke).	240-242
A. Vervenne, <i>De parochie Sint-Martinus en haar pastoors van 1300 tot heden</i> (B. Valcke).	242

KRONIEK

129-155

BOEKENSCHOUW

243-259

261-310

MEDEWERKERS AAN DEZE JAARGANG

- B. Augustyn, Boterbloemlaan 17, 9030 Gent-Wondelgem.
R. Barbry, Heuvellandseweg 30, 8960 Reningelst.
M. Cloet, Bergstraat 83, 3200 Kessel-Lo.
M. Constandt, Stokersstraat 10, 8400 Oostende.
R. Degryse, Hof ter Schriecklaan 33, 2600 Antwerpen-Berchem.
J. Devadder, Via Antonio Bosio 5, 00161 Roma (Italië).
N. Hostyn, Brusselstraat 18, 8400 Oostende.
A. Janssens de Bisthoven, Sint-Jorisstraat 12, 8000 Brugge.
B. Janssens de Bisthoven, Langestraat 21, 8000 Brugge.
M. Nuyttens, p/a Rijksarchief, Geraard de Duivelsteen, 9000 Gent.
M. Ryckaert, Henleykaai 20, 9000 Gent.
M. Therry, Iepersestraat 179, 8800 Roeselare.
E. Thoen, Boterbloemlaan 17, 9030 Gent-Wondelgem.
L. Valcke, Bossuytlaan 53, 8340 Brugge-Assebroek.
R. Van Belle, Zwaluwenstraat 1, 8000 Brugge.
B.A. Vermaseren, Weilustlaan 165, 4817 TC Breda (Nederland).

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
SOCIÉTÉ D'EMULATION
TE BRUGGE

Sekretariaat en redaktie : p.a. Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge.
Postrekening : Genootschap voor Geschiedenis, Brugge 000-0107939-75
Jaarlijkse lidmaatschapsbijdrage : 450 F.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», gesticht in 1839, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

Het Genootschap geeft ieder jaar de «Handelingen» uit, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (p.a. Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (450,-fr.) en geeft recht op de toezending van de «Handelingen». Bovendien wordt aan de leden een korting van 20 % verleend op de prijs van de «Handelingen» die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen en op de afzonderlijke uitgaven.

BESTUUR : B. Janssens de Bisthoven (voorzitter), J. Marechal (ondervoorzitter), L. Valcke (secretaris), J. Mertens (redactie-secretaris), A. Vandewalle (penningmeester), M. Cloet D. Dalle, L. Devliegher, A. Janssens de Bisthoven, O. Mus, M. Ryckaert, A. Schouteet, L. Valcke, C. Vandenbroecke, W. Vanderpypen, R. Van Eenoo.

Druk : Grafisch Bedrijf Schoonbaert - 8200 Brugge 2

ISSN - 0770 - 0822

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, (vanaf 1929 ; ontbreken : 1939, 1-2 ; 1963, 1-3 ; 1975, 1-2 ; 1976, 1-4 ; 1977, 1-2), per jaargang 400 fr.
- H. Dussart, *Fragments inédits de Rombout de Doppere, Chronique brugeoise de 1491 à 1498*. Brugge, 1892, in 4°, XIV - 137 blz. 300 fr.
- A. Heysse, O.F.M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796)*. Brugge, 1910, in 4°, XXV - 169 blz. 300 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Mémoriaux de Bruges*. Dl. II, in 8°, 327 blz. 400 fr.
- A. Schouteet, *Gedenkwaardige aenteekeningen van Jan Karel Verbrugge. Brugse kroniek over 1765-1825*. Brugge, 1958, in 8°, 147 blz. 200 fr.
- A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male*, Brugge, 1960, in 8°, 225 blz. + 6 pl. 400 fr.
- A. Van Walleghem, *De oorlog te Dickebusch en omstreken 1914-1918*. Uitgegeven door J. Geldhof. Tweede en derde deel, in 8°, 256, 213 blz., ill ; samen 400 fr.
- J. Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger*. Uitgegeven door A. De Cuyper. Brugge, 1968, in 8°, XXI + 242 blz. + 5 pl. 400 fr.
- L. Devliegher, *Oorlogsdagboeken uit de streek tussen IJzer en Leie*. Brugge, 1972, in 8°, 247 blz. + 20 pl. 400 fr.
- J. Geldhof, *Het Handboek van P. Vandendorpe, pastoor van Nieuwkerke, (1730-1806)*. Brugge, 1974, in 8°, 310 blz. 400 fr.
- A. Schouteet, *Stadsarchief van Brugge, Regesten op de oorkonden. 1089-1300*. Brugge, 1973, in 8°, 217 blz. Tweede deel, 1301-1339. Brugge, 1978, in 8°, 362 blz. Derde deel, 1340-1384. Brugge, 1979, in 8°, 352 blz. Vierde deel, 1385-1420. Brugge, 1982, in 8°, 325 blz., samen 2.300 fr.
- J. Geldhof, *Oorlogsdagboeken over Ieper (1914-1915)*. Tweede deel. Brugge, 1977, in 8°, 472 blz. 700 fr.
- G. Gyselen en J. Hindryckx, *Veurne tijdens de wereldoorlog 1914-1918. Dagboek van J. Gesquiere*. Brugge, 1979, in 8°, 432 blz., ill. 700 fr.
- E. Dhanens, *De iconografie der Van Eycks Brugge*. 1982, 88 blz., ill. 290 fr.
- A. Delva, *Vrouwengeneeskunde in Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen*. Brugge, 1983, 240 blz., ill. 550 fr.